

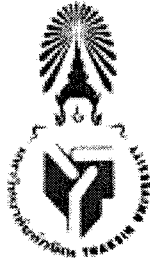
ศึกษาประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา

ขวัญหทัย จิตพิทักษ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยทักษิณ

2553

ใบรับรองวิทยานิพนธ์

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา

มหาวิทยาลัยทักษิณ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา

ชื่อ-ชื่อสกุลผู้ทำวิทยานิพนธ์ : นางขวัญหทัย จิตพิทักษ์

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ ดร. ประมาณ เทพสงเคราะห์)

ประธานที่ปรึกษา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชูเกียรติ์ คงเรือง)

กรรมการที่ปรึกษา

คณะกรรมการสอบปากเปล่าวิทยานิพนธ์

(ศาสตราจารย์อานวย ยัสโยธา)

ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. ประมาณ เทพสงเคราะห์)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชูเกียรติ์ คงเรือง)

กรรมการ

(อาจารย์ ดร. อุทัย เอกสะพัง)

กรรมการ

มหาวิทยาลัยทักษิณอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา ของมหาวิทยาลัยทักษิณ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมภาพ อินทสุวรรณ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ 11 เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2553

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยทักษิณ

บทคัดย่อ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา

ชื่อ-ชื่อสกุล ผู้ทำวิทยานิพนธ์ : นางขวัญหทัย จิตพิทักษ์

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : รองศาสตราจารย์ ดร. ประมาณ เทพสงเคราะห์ และ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชูลีรัตน์ กองเรือง

ปริญญาและสาขาวิชา : ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา

ปีการศึกษา : 2553

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกต แล้วเสนอผลการศึกษาค้นคว้าด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ในการศึกษา กำหนดประเด็นไว้ 3 ประเด็น คือ ความเป็นมาและวิถีปฏิบัติของประเพณี คุณค่าของประเพณี และความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณี ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. **ความเป็นมาและวิถีปฏิบัติของประเพณี** พบว่าประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา มีมานานแล้ว แต่ไม่อาจสืบได้ว่าเริ่มมีมาตั้งแต่เมื่อใด ชาวนาในสมัยก่อนไม่นิยมการจ้างแรงงาน ส่วนมากจะใช้วิธีการออกปากกินวาน และเป็นที่นิยมแพร่หลายกันต่อมา โดยเฉพาะในช่วงฤดูทำนาและเก็บเกี่ยวข้าว โดยเจ้าภาพจะต้องเตรียมอาหาร และขนมไว้เลี้ยงผู้ที่มาช่วยทำงาน การออกปากกินวานเป็นความร่วมมือแบบง่าย เป็นการช่วยเหลือกันเหมือนญาติ ในการออกปากกินวานแต่ละครั้งเพื่อนบ้านจะช่วยเหลือกันจนเสร็จงานเป็นวัน ๆ ไป

ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาเกิดขึ้นในหลายโอกาส เช่น การออกปากไถนา ดำนา เกี่ยวข้าว หาบข้าว นวดข้าว เป็นต้น แต่ที่นิยมกันมาก คือ ออกปากดำนา ออกปากเกี่ยวข้าว ออกปากหาบข้าว ออกปากทำเทือก ออกปากไถนา ตามลำดับ ส่วนขั้นตอนปฏิบัติในประเพณีนี้ แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนปฏิบัติก่อนออกปากกินวาน ในขณะที่ยังไม่ออกปากกินวาน และหลังออกปากกินวาน ขั้นตอนปฏิบัติก่อนออกปากกินวาน ได้แก่ การเตรียมสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ การบอกกล่าวบุคคลที่จะมาช่วยงาน และการเตรียมอาหาร ขั้นตอนปฏิบัติในขณะที่ออกปากกินวาน ได้แก่ การทำพิธีกรรมแรกนา การลงแรงทำงาน และการพักรับประทานอาหารร่วมกัน และขั้นตอนปฏิบัติหลังออกปากกินวาน ได้แก่ การที่เจ้าภาพกล่าวขอบคุณผู้มาร่วมกินวาน

2. **คุณค่าของประเพณี** พบว่าประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา จำแนกได้เป็นคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม และคุณค่าทางเศรษฐกิจ คุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่

ความสัมพันธ์ในครอบครัวหรือญาติ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน การส่งเสริมจริยธรรม การสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรม และผลต่อจิตใจและความเชื่อ ส่วนคุณค่าทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การลดต้นทุนในการทำงาน และการประหยัดเวลาในการทำงาน

3. ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณี พบว่าความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณีออกปากกินวานในการทำงานของชาวนา จำแนกได้ 2 ประเด็น ดังนี้

3.1 ลักษณะของความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง ประเพณีออกปากกินวานในการทำงานของชาวนามีการเปลี่ยนแปลงไป มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันอยู่ประปรายไม่มากนัก เนื่องจากปัจจุบันใช้เงินเป็นหลักในการจับจ่าย ใช้สอย และการแลกเปลี่ยนแรงงานมีน้อย มีระบบตลาดเป็นสื่อกลาง และการประกอบอาชีพอื่นนอกจากทำนาจึงทำให้มีเงินมากพอที่จะใช้จ่าย ว่าจ้างเป็นรายวันหรือเหมาในด้านแรงงานสัตว์ที่ใช้ในการเกษตร จะเป็นวัว ควาย แล้วแต่สภาพท้องถิ่นนิยม การปรับเปลี่ยนวิธีการปลูกข้าวจากดำมาเป็นหว่าน และใช้พันธุ์ข้าวชนิดเดียวกันทำให้ช่วงข้าวสุกอยู่ในช่วงเวลาเดียวกันจึงต้องเร่งรีบเกี่ยวให้ทันเวลา รวมถึงไม่มีแรงงานในการวาน ได้นำเอาเครื่องจักรขนาดเล็กมาเป็นเครื่องทุ่นแรงในการทำงาน ในปัจจุบันมีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันอยู่ประปรายไม่มากนัก อันมีผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ

3.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณี พบว่าการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากเดิมที่อาศัยแรงงานคนและสัตว์มาเป็นใช้แรงงานเครื่องจักรทดแทน การปรับเปลี่ยนวิธีการปลูกข้าวจากนาค่ำเป็นนาหว่าน ความเชื่อในค่านิยมใหม่ เช่น บูชาเงิน บูชาวัตถุ ทำให้ประเพณีออกปากกินวานในการทำงานมีการสืบทอดกันมาน้อยลงจนเกือบจะสูญไป ประกอบกับค่าใช้จ่ายในการทำงานมีต้นทุนการผลิตสูงขึ้นทำให้ชาวนาหลายคนเลิกทำนาหันมาปลูกยางพารา ปลูกปาล์ม แทนการปลูกข้าว ส่งผลให้ประเพณีออกปากกินวานในการทำงานลดน้อยลงไปด้วย

Abstract

Thesis Title: A Study of Tradition of Gathering for Rice Growing of Farmers in Rattaphoom District, Songkhla Province

Author: Mrs. Khwanhathai Jitphithak

Advisors: Assoc. Prof. Dr. Pramarn Thepsongkhroh
Assist. Prof. Dr. Chuleerat Khongrueng

Degree Program: Master of Art in Thai Studies

Academic Year: 2010

The objective of this qualitative research was to study the tradition of gathering for rice growing of farmers in Rattaphoom District, Songkhla Province. The data were collected from documentary sources, interviews and observations. The findings of the study were presented with the descriptive analysis and illustration technique. The three major notions of the tradition of gathering for rice growing: background and traditional practices, traditional value and traditional transformation reveal the following.

1. Background and traditional practices

The tradition of gathering for rice growing of the farmers in Rattaphoom District has a long history but it cannot be traced to its time of origin. In the former times farmers would invite friends and neighbors to work together to finish rice planting. This practice has been so common in the farming communities, particularly during the rice growing and harvesting season. The host would prepare food for those participate in the communal work, where participants help each others. At each gathering, work would be done until it is finished.

Opportunities for the tradition of gathering arise when the farming family needs labor assistance in plowing, replanting, harvesting, carrying and threshing rice but the most commonly practiced is the invitation for replanting, harvesting, carrying, soil preparing and plowing, respectively. The procedure for the traditional practices covers three stages: before the informing of the gathering, informing of the gathering and after the gathering. Before informing of the gathering, the hosts have to prepare the rice field, to extend the invitation and to prepare tools and the food for participants. In informing of the gathering, the host performs the plowing rice,

the practice of informing the gathering, and a break for the feast. Finally, after the gathering, the host will thank participant for their assistance.

2. Traditional value

The tradition of gathering for rice growing has a social and cultural and economic value. It provides benefits for families or relatives, community relations, ethical promotion, spiritual enhancement and intensification of belief. Economic values for the gathering are reflected in reducing cost of rice cultivation and time saving.

3. Traditional transformation can be categorized into two issues

3.1 At present the practice of gathering for growing rice has changed and is practiced on a small scale. This is due to the fact that people tend to spend money rather than labour exchange. In addition, the market serves as the center for the exchange and the people are also engaged in other occupations; thus, they have enough money to hire labour. The traditional transformation is the substitution of human or animal labor with machinery. The change of method of rice cultivation from replanting to sowing of rice seeds also contributes to the change. The use of single rice stock makes the harvest period occurs at the same time, thus, making it necessary to hire the labour for the harvest.

3.2 Factors contribute the transformation of the tradition include the change from human and animal labour to machinery, the change from the method of replanting to sowing, and the focus on materialism. These make the tradition of gathering for rice growing less important, reducing the frequent of practice to the point of almost extinction. Furthermore, the cost of rice production becomes high and farmers turn to rubber and oil palm cultivation, a factor which causes the tradition of gathering for rice growing less significant.

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความกรุณา ช่วยเหลือ แนะนำ และให้คำปรึกษาอย่างดียิ่งจาก รองศาสตราจารย์ ดร. ประมาณ เทพสงเคราะห์ ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชูลีรัตน์ คงเรือง กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาถ่ายทอดความรู้ แนวคิด วิธีการ คำแนะนำ และตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความเอาใจใส่ขังจนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ อำนวน ยัสโยธา ประธานกรรมการสอบปากเปล่าวิทยานิพนธ์ อาจารย์ ดร. อุทัย เอกสะพัง กรรมการสอบปากเปล่าวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำและให้คำปรึกษาเป็นอย่างดี จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ อาจารย์พรศักดิ์ พรหมแก้ว และคณาจารย์สาขาวิชาไทยคดีศึกษาทุกท่าน ที่ได้ถ่ายทอดความรู้ ตลอดจนแนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยทางไทยคดี ทำให้ผู้วิจัยมีความรู้ความสามารถในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอขอบพระคุณ อาจารย์สามารถ รอดสันเทียะ ผู้นำชุมชน และชาวบ้านในอำเภอรัตนภูมิ ที่ให้ความร่วมมือ ในการให้ข้อมูลเป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณบิดา มารดา และญาติพี่น้องทุกท่านที่คอยช่วยเหลือสนับสนุน ทั้งด้านกำลังใจและกำลังทรัพย์ด้วยดีตลอดมา นอกจากนี้ยังมีผู้ที่ให้ความช่วยเหลืออีกหลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถกล่าวนามในที่นี้ได้หมด จึงขอขอบคุณทุกท่านเหล่านั้นไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

คุณค่าทั้งหลายที่ได้รับจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นกตัญญูคุณเวทิตาแด่บิดา มารดา และบูรพาจารย์ที่เคยอบรมสั่งสอน รวมทั้งผู้มีพระคุณทุกท่าน

ขวัญหทัย จิตพิทักษ์

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย	7
ขอบเขตของการวิจัย	8
วิธีดำเนินการวิจัย	8
นิยามศัพท์เฉพาะ	9
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	11
เอกสารที่เกี่ยวกับประเพณี	11
เอกสารที่เกี่ยวกับประเพณีออกปากกินวาน	19
เอกสารที่เกี่ยวกับการทำนา	25
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	29
เอกสารที่เกี่ยวกับอำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา	31
3 วิธีดำเนินการวิจัย	34
กลุ่มผู้บอกข้อมูล	34
เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล	34
วิธีดำเนินการรวบรวมข้อมูล	34
วิธีการจัดกระทำกับข้อมูล	35
การวิเคราะห์และนำเสนอผลการวิจัย	35
4 ผลการศึกษา	36
ความเป็นมาและวิถีปฏิบัติของประเพณีออกปากกินวาน	37
คุณค่าของประเพณีออกปากกินวาน	57
ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณีออกปากกินวาน	65

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5 บทย่อ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	71
บทย่อ	71
สรุปผล	73
อภิปรายผล	83
ข้อเสนอแนะ	87
บรรณานุกรม	89
นุคถาปกรณ์	93
ภาคผนวก	98
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์	99
ภาคผนวก ข แผนที่	103
ภาคผนวก ค ภาพการเก็บรวบรวมข้อมูล	106
ประวัติย่อผู้วิจัย	118

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	การแลกค่านา คือการทำพิธีขอค่านา	45
2	หาบกล้าเอาไปไว้ในนาที่จะออกปากค่านา	46
3	การเตรียมกล้าไว้ในนาที่จะดำ	47
4	ออกปากค่านาโดยเข้าแถวเป็นรูปหน้ากระดานแถวเดียว	47
5	ออกปากค่านา	48
6	พิธีทำขวัญข้าวก่อนเก็บเกี่ยว	49
7	เก็บขวัญข้าวไว้ในลอมข้าว	49
8	แกะ อุปกรณ์สำหรับเก็บเกี่ยวข้าว	50
9	เก็บข้าวที่ละรวงจนเต็มกำมือแล้วมัดเป็นเลียง	50
10	ออกปากเก็บเกี่ยวข้าว โดยใช้แกะในการเก็บเกี่ยว	52
11	ออกปากเก็บเกี่ยวข้าว	53
12	รับประทานอาหารเที่ยงหลังจากออกปากค่านา	54

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ประเพณีเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในทุกสังคมของมนุษย์ เพียงแต่สังคมแต่ละแห่งอาจมีประเพณีที่แตกต่างกันตามพื้นฐานความเชื่อและบริบทของสังคมนั้น ๆ ประเพณีเป็นสิ่งที่โยงยึดให้สมาชิกในสังคมมีความรู้สึกเป็นกลุ่มพวกเดียวกัน และเป็นแบบแผนปฏิบัติของสมาชิกในแต่ละสังคม ดังที่ พระยาอนุมานราชธน ได้กล่าวไว้ว่า “ประเพณี คือ ความประพฤติของชนหมู่หนึ่งในที่แห่งหนึ่ง ถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกัน ถ้าใครในหมู่คณะประพฤติออกนอกแบบก็ผิดประเพณีหรือผิดจารีตประเพณี”¹ และ สุพัตรา สุภาพ² ได้กล่าวไว้ว่า ประเพณีมีอยู่ในกลุ่มชนทุกชาติทุกภาษา แต่จะมีรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น นอกจากนี้ อรุณรักษ์ พ่วงผล ได้กล่าวไว้ว่า “ประเพณีเปรียบเสมือนกระดูกงูของสังคมที่สะท้อนและถ่ายทอดให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ นิสัยใจคอ รวมถึงวัฒนธรรมของสังคมในถิ่นนั้นๆ ในแต่ละยุคแต่ละสมัยสืบทอดกันมา”³ จากทฤษฎีของนักวิชาการต่าง ๆ ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าประเพณีเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสังคมทุกแห่งมาช้านาน และเป็นข้อมูลสำคัญส่วนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

การทำความเข้าใจวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมใดมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาประเพณีของสังคมนั้น เพราะประเพณีเป็นผลจากความคิด ความเชื่อ และวิถีปฏิบัติของมนุษย์ที่ได้รับการสั่งสมและสืบทอดกันมาช้านานในสังคมแต่ละแห่ง เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อสังคม และชี้ให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่และจิตใจของผู้เป็นเจ้าของประเพณี ดังที่ สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์⁴ ได้กล่าวไว้ว่า “ประเพณีและวัฒนธรรมเป็นสิ่งละเอียดอ่อนที่มีพลังต่อชุมชนผู้เป็นเจ้าของอย่างมหาศาล”

¹ พระยาอนุมานราชธน. (2514). วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ. หน้า 37.

² สุพัตรา สุภาพ. (2523). สังคมและวัฒนธรรมไทย : ค่านิยม กรอบคร้ว ศาสนา ประเพณี. หน้า 150.

³ อรุณรักษ์ พ่วงผล. (2537). “พื้นบ้านกาญจนบุรี” ใน ชีวิตชุดบรรพบุรุษของเรา. หน้า 83.

⁴ สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์. (2534). “เมืองไทยสู่สมัยวัฒนธรรมเฟื่องฟูและสับสน” ใน งานส่งเสริมศิลปและวัฒนธรรมไทยครั้งที่ 14 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. หน้า 8.

ประเพณีในสังคมแต่ละแห่งอาจจำแนกได้หลายประเภท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ในการจำแนก อย่างไรก็ตามหากจำแนกโดยอีกช่วงเวลาที่ยึดปฏิบัติเป็นเกณฑ์ในการจำแนกแล้วพอจะจำแนกประเพณีออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเพณีในรอบปี และประเพณีในรอบชีวิต “ประเพณีในรอบปี” หมายถึง ประเพณีที่ปรากฏในรอบปีหนึ่ง ๆ เป็นเทศกาลของสังคมส่วนรวมที่ยึดถือปฏิบัติในรอบ 12 เดือน โดยนับตามปฏิทิน เช่น ประเพณีขึ้นปีใหม่ สงกรานต์ ถี้อศีลออก วันตรุษ วันสารท เป็นต้น ส่วน “ประเพณีในรอบชีวิต” หมายถึง ประเพณีที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตในช่วงอายุของแต่ละคน เช่น ประเพณีการเกิด การขึ้นบ้านใหม่ การตาย การหมั้น การแต่งงาน เป็นต้น

คนไทยมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับอาชีพทำนามาช้านาน ในสังคมไทยจึงมีประเพณีเกี่ยวกับการทำนามากมาย ดังเช่นพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นพิธีกรรม 2 พิธีที่กระทำร่วมกัน คือ พิธีพืชมงคล กับพิธีแรกนาขวัญ พิธีพืชมงคล เป็นพิธีทำขวัญเมล็ดพืชพันธุ์ต่าง ๆ เช่น ข้าวเปลือกเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวฟ่าง ข้าวโพด ถั่ว งา เผือก มัน เป็นต้น มีจุดมุ่งหมายที่จะให้เมล็ดพันธุ์พืชเหล่านั้นปราศจากโรคภัยและให้ผลอุดมสมบูรณ์ ส่วนพิธีแรกนาขวัญ เป็นพิธีเริ่มต้นการทำนา โดยการหว่านเมล็ดข้าว พิธีนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อบอกว่า บัดนี้ฤดูกาลแห่งการทำนาได้เริ่มขึ้นแล้ว พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญนี้มีมาตั้งแต่ครั้งโบราณ ในหนังสือ “พระราชพิธีสิบสองเดือน” พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว¹ ได้กล่าวถึงพิธีแรกนาไว้ดังนี้

“การแรกนาที่ต้องเป็นธุระของผู้ซึ่งเป็นใหญ่ในแผ่นดินเป็นธรรมเนียมโบราณ เช่นในเมืองการสวัสดิมงคลตามซึ่งมาในพระพุทธศาสนาบ้าง บูชาเช่นสรวงตามที่มาทางไสยศาสตร์บ้าง ให้เป็นการช่วยแรงและเป็นที่ยึดใจตามความปรารถนาของมนุษย์ซึ่งคิดไม่มีที่สุด”

การเกษตรมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมวลมนุษยชาติเป็นอย่างมากเพราะพืชพันธุ์ธัญญาหารที่เกษตรกรปลูกได้ในแต่ละปีถูกนำมาใช้เป็นอาหาร คัดแปลงเป็นเครื่องอุปโภคต่าง ๆ เช่น ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ตลอดจนอุปกรณ์เครื่องใช้ไม้สอยที่พบเห็นอยู่ในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ทุกปีทางราชการจึงจัดให้มีพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญขึ้นในเดือนพฤษภาคมของทุกปี

ภาคใต้เป็นภาคหนึ่งของประเทศไทยที่ผู้คนมีอาชีพหลักในการทำนาคั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงทำให้มีประเพณีที่เกี่ยวกับการทำนามากเช่นเดียวกับภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย เพียงแต่ประเพณีบางอย่างอาจจะแตกต่างกันไปบ้างตามแต่ละท้องถิ่น การทำนาในภาคใต้

¹ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2514). พระราชพิธีสิบสองเดือน. หน้า 16-17

มืออยู่มากทางภาคใต้ฝั่งตะวันออกเนื่องจากมีลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสมกว่าทางอื่น ๆ ของภาคใต้

การทำมาหากินนอกจากการพึ่งพาอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ทางธรรมชาติแล้ว “คน” ก็เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งด้วย ชุมชนจึงมีการจัดระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การจัดระบบช่วยเหลือแรงงานกันในการทำนาที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวนาในภาคใต้คือ “ออกปากกินวาน” เมื่อถึงฤดูทำนาชาวนาจะช่วยเหลือกันทั้งที่เป็นการไถนา คำนวณเก็บเกี่ยวข้าว ฯลฯ ทุกวันนี้การปฏิบัติประเพณีนี้ลดลงไปจากอดีตมาก แต่ก็ยังคงมีให้เห็นอยู่บ้างในบางพื้นที่ ดังที่ จ่านง แรกพินิจ¹ ได้กล่าวไว้ว่า

การพึ่งพาอาศัยกันระหว่างเพื่อนบ้านในรูปการแลกเปลี่ยนแรงงานเป็นปรากฏการณ์ที่พบได้ทั่วไปในชุมชนหมู่บ้านไทยในอดีต จนกลายเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของท้องถิ่น ดังเช่น ชุมชนในภาคกลางมีการลงแขก ภาคเหนือและอีสานมีเอามื้อเอาแรง และภาคใต้มีการออกปากกินวาน วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนแรงงานเหล่านี้นับว่าเหมาะสมสมัย เพราะชุมชนในอดีตมีประชากรไม่มากนัก และผู้คนมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับการเกษตรที่ต้องอาศัยแรงงานคนและสัตว์ในการผลิต แรงงานจึงเป็นสิ่งจำเป็นและหายาก การพึ่งพาอาศัยกันดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งให้ชุมชนในอดีตสามารถพึ่งตนเอง และเป็นสายร้อยรัดให้ชุมชนหมู่บ้านไทยดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน

ประเพณีออกปากกินวาน เป็นการรวมพลังชุมชนที่แสดงให้เห็นถึงระบบคุณค่าของความคิดที่ให้ความหมายต่อ “คน” เป็นศูนย์กลางของการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกัน โดยมีระบบความสัมพันธ์ในครอบครัว เครือญาติ และชุมชนหมู่บ้าน ทำให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกัน อยู่ร่วมกันอย่างสันติในระบบสังคมและวิถีการทำมาหากิน ต่อมาเมื่อกระแสจากสังคมภายนอกเข้ามากระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน ชุมชนจึงมีการปรับเปลี่ยนเพื่อรับกระแสวัฒนธรรมใหม่ โดยการนำเอาคุณค่าที่เสริมสร้างจากวัฒนธรรมใหม่มาเติมเต็มจุดอ่อนของวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทำให้ชุมชนเข้มแข็งพอที่จะดำรงอยู่รอดได้ในกระแสสังคมใหม่

อำเภอรัตภูมิ เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดสงขลา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัด พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบอยู่ทางตอนกลางของอำเภอ ทางทิศตะวันตกค่อนข้างจะเป็นพื้นที่สูงเป็นเนินเขา และมีที่ราบระหว่างหุบเขา มีลำคลองหลายสายเกิดจากภูเขาทางทิศตะวันตกไหลไปทางทิศ

¹ จ่านงค์ แรกพินิจ. (2537). แซร์แรงงาน : ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้านภาคใต้. หน้า 1.

ตะวันออกรอบทางตอนกลางของอำเภอ ทำให้พื้นที่ส่วนใหญ่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตร ประชากรส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การทำนา”

เยื้อง สมถวิล¹ ได้กล่าวถึงการทำนาในพื้นที่อำเภอรัตนบุรีไว้ว่า การทำนาเป็นอาชีพดั้งเดิมของชาวอำเภอรัตนบุรี ประเพณีที่เกิดขึ้นจากการทำนาได้แก่ ประเพณีออกปากกินวนซึ่งยังมีให้เห็นอยู่ในบางพื้นที่ของอำเภอรัตนบุรี โดยเฉพาะในตำบลลูกหาได้ ตำบลควนรู ตำบลกำแพงเพชร ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังยึดอาชีพการทำนา ส่วนที่ตำบลท่าชะมวง และตำบลเขาพระ มีการทำนากันบ้าง ส่วนใหญ่จะทำสวนมากกว่า อาชีพทำนาเป็นอาชีพที่ได้สร้างระบบคุณค่าต่าง ๆ ไว้มากมาย ซึ่งได้มีการสอดแทรกคำสอนอยู่ในรูปแบบของประเพณีต่อการทำนาข้าว เช่น ประเพณีกินข้าวใหม่ ซึ่งในอดีตเมื่อมีการเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วชาวบ้านจะมีการรวมตัวกันเพื่อทำพิธีกินข้าวใหม่ โดยมีการกำหนดร่วมกัน เช่น นำข้าวหม้อแกงหม้อมารับประทานร่วมกัน หรือจะใช้วิธีการจัดการโดยให้มาทำที่บ้านคนใดคนหนึ่งแล้วค่อยรับประทานร่วมกัน ในวันนั้นจะมีการทำพิธีกว่นข้าวตอก และมีการแสดงต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้บ่งบอกถึงความสามัคคีแอบแฝงอยู่ หรือพิธีเก็บข้าวเข้ายุ้งฉางจะมีการนำข้าวที่เก็บได้เข้ายุ้งฉางจะมีการนำอ้อย 1 ต้น กล้วย 1 หวี เทียน 1 แท่ง ข้าวตอก 1 ถ้วย ข้าวเหนียวเหลือง 1 ถ้วย นำเข้าไปตั้งไว้ในยุ้งฉางแล้วอธิษฐานในสิ่งดี ๆ เป็นการขอพรให้อยู่เย็นเป็นสุข เช่น ให้มีข้าวเหลือกินเหลือใช้ ซึ่งบ่งบอกถึงภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อนที่มีเจตนาสั่งสอนคนรุ่นหลังว่าความกตัญญูรู้คุณต่อสรรพสิ่งทั้งหลายเป็นคุณสมบัติที่จำเป็นยิ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์

ครุณี แก้วมี² ได้กล่าวถึงการทำนาในพื้นที่อำเภอรัตนบุรีไว้ว่า ชาวนาในอำเภอรัตนบุรีแต่เดิมมาส่วนใหญ่ทำนาเพื่อบริโภคในครัวเรือน ไม่ได้ทำนาเพื่อขาย จะเก็บข้าวเปลือกไว้ในยุ้งฉางสะสมไว้ทุก ๆ ปี ดังนั้นเมื่อทำนาเพื่อกินเองก็จะคำนึงถึงความปลอดภัยและสุขภาพของตัวเอง การทำนาจึงต้องการทำนาแบบธรรมชาติ หรือทำนาแบบอินทรีย์ เนื่องจากคิดว่าถ้าทำนาโดยใช้สารเคมีตัวเองจะได้ได้รับพิษจากสารเคมีด้วย โดยเฉพาะในหมู่ที่ 14 ตำบลลูกหาได้ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา ได้มีการตั้งกลุ่มทำนาปลอดสารพิษ การคิดได้เองทำให้กลับไปนึกย้อนถึงการทำนาในอดีตที่ทำกันในชุมชนของตนเอง เป็นจุดเริ่มต้นของการฟื้นฟูการทำนาที่ปลอดสารเคมี เพียงแค่ขาดเทคนิคดี ๆ ในการปลูกข้าวให้มีคุณภาพตามต้องการเท่านั้น จึงได้เสาะหาความรู้เทคนิคการทำนาจากที่ต่าง ๆ ทำให้ได้เทคนิคต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะเทคนิคการปรับปรุงดินที่ใช้เชื้อจุลินทรีย์จากธรรมชาติ

¹ เยื้อง สมถวิล (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 68/1 หมู่ที่ 3 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2552.

² ครุณี แก้วมี (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 175/3 หมู่ที่ 14 ตำบลลูกหาได้ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2552.

ซึ่งถือเป็นเทคนิคแรกที่ได้เรียนรู้แล้วนำกลับไป การทำนาแต่ละขั้นตอนนั้นส่วนใหญ่จะใช้แรงงานคน มีการออกปากกินวาน ผลัดเปลี่ยนกันไปทำให้แต่ละครอบครัว ซึ่งเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำนาที่หาได้ทุกฤดูกาลทำนาโดยเฉพาะในตำบลอุหาได้ จะมีการทำนามากที่สุดของอำเภอรัตนภูมิ

เนียม ขุนเพชร¹ ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการทำนาของอำเภอรัตนภูมิไว้ว่า การทำนาในอำเภอรัตนภูมิปัจจุบันเป็นการทำนาของคนที่ยึดอาชีพทำนามาแต่อดีต ส่วนคนรุ่นใหม่จะนิยมไปทำงานในโรงงานรับจ้างใช้แรงงานตามโรงงานต่าง ๆ เสียมากกว่า บางหมู่บ้านในพื้นที่อำเภอรัตนภูมิมีนาที่รกร้างอยู่มาก บางพื้นที่ก็หันมาปลูกปาล์มก็มี จากการที่ถูกหลานไม่ได้สืบทอดยึดอาชีพทำนาจากบรรพบุรุษ ไม่มีการช่วยแรงงานในการทำนา ก็น่าเป็นห่วงว่าประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำนาอย่างเช่น ประเพณีออกปากกินวาน ต่อไปในอนาคตข้างหน้าอาจจะหาได้ยากจากพื้นที่อำเภอรัตนภูมิหรืออาจจะสูญหายไปได้ เป็นต้น

เนื่องจากการทำนาเป็นอาชีพหลักอาชีพหนึ่งของชาวอำเภอรัตนภูมิ และชาวนาในอำเภอรัตนภูมิส่วนใหญ่ดำรงฐานะทางครอบครัวอยู่ได้ด้วยผลผลิตจากนา และมีช่วงฤดูกาลจำกัด หากมีเหตุผลให้ทำได้ล่าช้าไม่ทันฤดูกาลย่อมส่งผลให้ครอบครัวนั้น ๆ ประสบชะตากรรมไปตลอดปี การเกื้อกูลให้เพื่อนบ้านทั่วครัวเรือนทำนาได้ผลผลิตมากที่สุดจึงเป็นภาระผูกพันซึ่งกันและกัน และเนื่องจากความเอื้ออาทรอาจจะมิให้ไม่พร้อมกันจึงเหมาะที่จะผลัดเปลี่ยนช่วยกันลงแรง หรือในกรณีที่หัวหน้าครอบครัวเกิดปัญหาไม่สามารถทำงานได้ตามปกติ เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย ต้องคดี ถูกคุมขัง ประสบภัยธรรมชาติ เกิดอุบัติเหตุ วัควายถูกลักขโมยจนไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นเรื่องที่เพื่อนบ้านจะต้องร่วมใจกันอนุเคราะห์ งานวานในลักษณะนี้อาจเกิดจากความประสงค์ของผู้ประสบปัญหาเองหรือเพื่อนบ้านเป็นฝ่ายช่วยคิดทำให้ก็มี งานวานที่เกี่ยวกับการทำนา ได้แก่ วานไถนา วานดำนา วานเก็บข้าว วานหอบข้าว (ขนย้ายข้าวที่เก็บเกี่ยวได้ไปเก็บ ณ ที่เก็บถาวร) เหล่านี้เพื่อนบ้านจะให้ความสำคัญและให้ความร่วมมือเป็นพิเศษ ส่วนงานที่ให้ ความสำคัญรองลงมาก็คือ วานถอนกล้า วานขุดต่อหรือหักร้างถางพง วานวิดน้ำเข้านา วานพูนคันนา เพราะงานเหล่านี้ถือว่าไม่รีบด่วนนัก เพียงแต่ต้องใช้ความอดทนพยายามเท่านั้น เว้นแต่จะมีสาเหตุอื่นประกอบ เช่น เป็นผู้เข้มาตั้งรกรากใหม่ หญิงหม้ายที่มีภาระต้องเลี้ยงดูลูกอ่อน เหล่านี้เป็นต้น ทำให้เกิดประเพณี “ออกปากกินวาน” ในขณะที่ทำนามีการออกปากช่วยเหลือกัน ประชากรในพื้นที่เกิดความสามัคคี ปฏิบัติประเพณี “ออกปากกินวาน” อยู่มาก เป็นประเพณีที่ค้ำจุนสืบต่อ

¹ เนียม ขุนเพชร. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 57 หมู่ที่ 9 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2552.

กันมาช้านาน เป็นการกระทำแบบด้อยที่ด้อยอาศัยกันในรูปแบบสังคมชนบท เป็นประเพณีที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวนาในเขตพื้นที่นี้ได้คืส่วนหนึ่ง นอกจากนี้ประเพณี “ออกปากกินวาน” ยังช่วยหลอมรวมจิตใจของคนในสังคมให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ทำให้เกิดความรัก ความสามัคคีในหมู่คณะ

ประเพณีเป็นกิจกรรมเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม เช่น ความสัมพันธ์ทางสังคม คือความรักใคร่ผูกพัน ช่วยเหลือ ร่วมมือร่วมใจ มีความสามัคคี ความสัมพันธ์ทางการปกครองคือ การสร้างกฎ ระเบียบ และรักษากฎระเบียบร่วมกัน และความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม คือการมีกิจกรรมที่มีคุณค่าทางจิตใจ ความสัมพันธ์เหล่านี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้คนในสังคมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รักใคร่ปรองดอง สามัคคีร่วมทุกข์ร่วมสุขกันอย่างแท้จริง'

ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ดังกล่าวจะเห็นได้ว่าประเพณีมีความสำคัญต่อกลุ่มชนต่าง ๆ เป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นชนชาติใดหรือภาษาใดล้วนแต่มีประเพณีที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของตนเองทั้งสิ้น การศึกษาประเพณีจึงสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าทางจริยธรรมในแง่มุมต่าง ๆ ของแต่ละสังคมได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่อง “ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา” ประเพณีออกปากกินวาน ทำให้คนในชุมชนเกิดความสามัคคี รักใคร่ มีความผูกพันกันของคนในชุมชน ผลของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้นอกจากจะทำให้เข้าใจถึงประเพณีดังกล่าวในเขตพื้นที่ศึกษาแล้ว ยังเป็นข้อมูลที่สำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของการแลกเปลี่ยนแรงงานอันเป็นผลจากการปรับใช้วัฒนธรรมชุมชนของชาวนาได้อีกด้วย และสามารถฟื้นฟู อนุรักษ์ประเพณีออกปากกินวาน ให้คงอยู่สืบไป ซึ่งข้อมูลต่าง ๆ เหล่านี้สามารถที่จะนำไปปรับใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมของชาวนาในเขตพื้นที่ศึกษาได้อย่างเหมาะสมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประเพณีออกปากกินวาน ในการทำนาของชาวนาอำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา โดยจำแนกประเด็นศึกษาไว้ดังนี้

1. ความเป็นมาและวิถีปฏิบัติของประเพณี
2. คุณค่าของประเพณี
3. ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณี

¹ทัศนีย์ ทานควนิช. (2535). ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวประมงชายฝั่งทะเลตะวันออก.

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

การศึกษานี้มีประโยชน์ดังนี้

1. เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีออกปากกินวาน ซึ่งปฏิบัติและสืบทอดกันมาไว้เป็นลายลักษณ์อักษร อันจะเป็นประโยชน์ในการนำมาใช้เป็นข้อมูลในการศึกษากันคว้าของผู้สนใจต่อไป
2. เป็นข้อมูลสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้เข้าใจถึงสภาพสังคม ประเพณี และวัฒนธรรมของชาวนาในอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา อันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำเอาข้อมูลเหล่านี้ไปปรับใช้เพื่อพัฒนาสังคมชาวนาในท้องถิ่นนี้ได้อย่างเหมาะสมยิ่งขึ้น
3. ทำให้ผู้อ่านงานวิจัยนี้ได้เห็นถึงความสำคัญของประเพณีออกปากกินวาน และสนใจที่จะศึกษาประเพณีอื่น ๆ ในสังคมแต่ละแห่งกว้างขวางยิ่งขึ้น

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษานี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ การศึกษานี้ผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลในอำเภอรัตนบุรี ซึ่งประกอบด้วย 5 ตำบล ดังนี้
 - 1.1 ตำบลกำแพงเพชร
 - 1.2 ตำบลคูหาใต้
 - 1.3 ตำบลควนรู
 - 1.4 ตำบลท่าชะมวง
 - 1.5 ตำบลเขาพระ
2. ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษานี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาไว้ดังนี้
 - 2.1 ความเป็นมาและวิถีปฏิบัติในประเพณี ผู้วิจัยได้จำแนกเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้
 - 2.1.1 ความเป็นมา
 - 2.1.2 วิถีปฏิบัติ
 - 2.2 คุณค่าของประเพณี ผู้วิจัยได้จำแนกเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้
 - 2.2.1 ด้านสังคมและวัฒนธรรม
 - 2.2.2 ด้านเศรษฐกิจ
 - 2.3 ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณี ผู้วิจัยได้จำแนกเป็นประเด็นต่าง ๆ ไว้ดังนี้
 - 2.3.1 ลักษณะของความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง
 - 2.3.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าตามลำดับดังนี้

1. ขั้นสำรวจและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจะสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารจากแหล่งเอกสารต่าง ๆ เพื่อเป็นความพื้นฐาน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดกรอบความคิดในการศึกษา การเขียนเค้าโครงวิจัย และใช้เป็นข้อมูลบางส่วนในการศึกษา

2. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในแหล่งพื้นที่ศึกษาด้วยวิธีการสัมภาษณ์ และการสังเกต พร้อมทั้งถ่ายภาพและเก็บรวบรวมภาพประกอบ ในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการบันทึกลงในแถบบันทึกเสียงและจดบันทึกตามความเหมาะสม ส่วนในการสังเกต ผู้วิจัยจะใช้วิธีการจดบันทึกและถ่ายภาพประกอบ ในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์บุคคลที่เป็นชาวนาที่มีภูมิลำเนาอยู่ในอำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา ซึ่งเคยปฏิบัติหรือมีความรู้เกี่ยวกับประเพณีออกปากกินวานในการทำนา จำนวน 50 คน

3. ขั้นจัดกระทำกับข้อมูล ผู้วิจัยจะดำเนินการดังนี้

3.1 นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากการสัมภาษณ์ซึ่งได้บันทึกไว้ในแถบบันทึกเสียงมาถอดความด้วยการสรุปสาระสำคัญตามขอบเขตด้านเนื้อหา

3.2 นำข้อมูลที่ได้จาก ข้อ 3.1 รวมทั้งข้อมูลที่ได้จดบันทึกจากการสัมภาษณ์ และการสังเกตมาตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล และเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์ตามขอบเขตด้านเนื้อหา

3.3 นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และจากเอกสารมาจัดระบบและเรียบเรียง ที่เกี่ยวกับประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวอำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา

3.4 นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ สังเกต และจากเอกสาร มาศึกษาวิเคราะห์ วิถีปฏิบัติในประเพณี คุณค่าของประเพณี และความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา

3.5 นำข้อมูลภาพที่ได้จากการเก็บรวบรวมและถ่ายภาพเพิ่มเติมมาตรวจสอบเนื้อหา ภาพและความชัดเจนของภาพ เพื่อใช้เป็นภาพประกอบในงานวิจัยนี้

3.6 ตรวจสอบความสมบูรณ์ถูกต้องของข้อมูลทั้งหมด และจัดระบบเนื้อหาให้สอดคล้องกับขอบเขตด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้

4. ขั้นเสนอผลการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยจะเสนอผลการศึกษาค้นคว้าด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) และมีภาพประกอบ

นิยามศัพท์เฉพาะ

ประเพณี หมายถึง วิถีปฏิบัติที่สืบทอดสืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคมหนึ่ง ๆ จึงมีลักษณะเป็นแบบแผนในการปฏิบัติที่เห็นว่าถูกต้องและเหมาะสมสำหรับสังคมนั้น ๆ ประเพณีของแต่ละสังคมอาจแตกต่างกันไป และอาจปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสมัยด้วย

ออกปาก หมายถึง การไปไหว้วาน หรือให้คนอื่นไปบอกแทนในการให้มาช่วยแรงในการทำงานซึ่งเป็นงานหนักหรือเร่งด่วนเพื่อให้งานนั้น ๆ สำเร็จทันการด้วยดี เช่น ออกปากให้มาคานา ออกปากให้มาเกี่ยวข้าว เป็นต้น

กินวาน หมายถึง ผู้ที่ไปร่วมแรงในการออกปาก และเจ้าภาพได้มีการเลี้ยงอาหารผู้มาร่วมลงแรง ผู้ที่ไปร่วมลงแรงจึงมักใช้คำว่า ไปกินวาน

ออกปากกินวานในการทำนา หมายถึง การไหว้วานให้เพื่อนบ้านมาช่วยกันลงแรงทำนาในขั้นตอนที่เป็นงานหนักหรืองานเร่งด่วนให้สำเร็จลุล่วงทันการ เช่น ขั้นตอนการคานา การเกี่ยวเกี่ยวข้าว การหอบข้าว โดยผู้ที่ร่วมลงแรงไม่คิดค่าแรง ผู้ไหว้วานอาจจะไปบอกด้วยตนเอง หรือมอบหมายให้คนอื่นบอกแทนก็ได้ และเจ้าภาพจะต้องเลี้ยงอาหารผู้มาร่วมลงแรง การไปกินวานผู้ไปร่วมแรงแต่ละคนจะจัดหาเครื่องมือเครื่องใช้ไปเอง เช่น โถนาวาน ก็จะนำทั้งโถและว้าวหรือควายไปพร้อมสรรพ ถ้าไป “เกี่ยวข้าววาน” ก็จะนำเกะสำหรับเกี่ยวข้าวไปเอง ถ้าไป “หอบข้าววาน” แต่ละคนจะต้องนำแสกไปเอง เป็นต้น

การทำนา หมายถึง การปลูกข้าวและการดูแลรักษาต้นข้าวในนา ตั้งแต่ปลูกไปจนถึงเกี่ยวเกี่ยว การปลูกข้าวในแต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกันไปตามสภาพของดินฟ้าอากาศ และสังคมของท้องถิ่นนั้น ๆ ในแหล่งที่ต้องอาศัยน้ำจากฝนเพียงอย่างเดียว ก็ต้องกะระยะเวลาการปลูกข้าวให้เหมาะสมกับช่วงที่มีฝนตกสม่ำเสมอ และเกี่ยวเกี่ยวในช่วงที่ฤดูฝนหมดพอดี เนื่องจากแต่ละท้องถิ่นมีสภาพดินฟ้าอากาศที่แตกต่างกัน

วิถีปฏิบัติในประเพณี หมายถึง แนวทางในการปฏิบัติกิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมาเป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อสังคมและวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั้น ๆ เช่น ประเพณีออกปากกินวาน ในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เป็นการปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นต้น

คุณค่าของประเพณี หมายถึง การมองเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีค่า มีราคาสูง มีความสุข รู้สึกพอใจสรรเสริญ ยินดี ประเพณี เป็นวิถีชีวิตของคนกลุ่มหนึ่ง หนึ่งขณะหนึ่งจนถึงประเทศชาติหนึ่ง ที่แสดงถึงความเจริญงอกงามสืบต่อกันมานาน ประเพณีเป็นแบบแผนหรือขนบธรรมเนียมของกลุ่มคน อันเป็นแบบอย่างที่นิยมกันมานาน ในเรื่องของคุณค่าประเพณีออกปากกินวาน เป็นที่นิยมกันมาตั้งแต่สมัยโบราณความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณี หมายถึง ลักษณะการเปลี่ยนแปลงไปจาก

เดิมของประเพณี ไม่ว่าจะเปลี่ยนแปลงบางส่วน หรือไม่ได้มีอะไรเปลี่ยนแปลงไปมากนัก หรือเปลี่ยนแปลงไปมาก

ความคลี่คลาย หมายถึง การปรับเปลี่ยนหรือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ตามสภาพตามการณ์เวลา ตามความนิยม

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “ศึกษาประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา” ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องแล้วนำเสนอตามลำดับดังนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวกับประเพณี
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับประเพณีออกปากกินวาน
3. เอกสารที่เกี่ยวกับการทำนา
4. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. เอกสารที่เกี่ยวกับอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา

เอกสารที่เกี่ยวกับประเพณี

1. ความหมายของประเพณี

คำว่า “ประเพณี” พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง “สิ่งที่ยึดถือปฏิบัติสืบ ๆ กันมาจนกลายเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียมหรือจารีตประเพณี”¹ นอกจากนี้ได้มีผู้ให้ความหมายของคำนี้ไว้พอสมควรซึ่งพอจะประมวลได้ดังนี้

พระยาอนุมานราชธน ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ประเพณี คือ ความประพฤติของคนหมู่หนึ่งในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกัน ถ้าใครในหมู่ประพฤติดอกนอกแบบก็ผิดประเพณีหรือจารีตประเพณี”²

สุพัตรา สุภาพ³ ได้กล่าวไว้ว่า ประเพณี หมายถึง แบบความเชื่อ ความคิด การกระทำ ค่านิยม ทศนคติ ศีลธรรม จารีต ระเบียบแบบแผน และวิธีการกระทำสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนถึงการประกอบพิธีกรรมในโอกาสต่าง ๆ ที่กระทำกันมาแต่ในอดีต ลักษณะสำคัญของประเพณีคือเป็นการปฏิบัติที่ยึดถือกันมานานจนกลายเป็นแบบอย่างของความคิดและการกระทำ

¹ ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. หน้า 633.

² พระยาอนุมานราชธน. (2517). วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ. โดย เสถียร โกเศศ (นามแฝง). หน้า 37.

³ สุพัตรา สุภาพ. (2525). สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี. หน้า 136.

สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์¹ ได้กล่าวไว้ว่า ประเพณี หมายถึง ลักษณะเฉพาะของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งต่อเนื่องกัน คนในสังคมนั้นๆ จนกระทำเหมือน ๆ กัน ทำร่วมกันจนกลายเป็นมรดกทางสังคมที่ถือว่าถูกต้องสำหรับคนกลุ่มนั้น ซึ่งอาจจะไม่ใช่เป็นความถูกต้องและดีงามของคนอีกกลุ่มหนึ่งก็เป็นได้

ประกาศรี สีหอำไพ² ได้กล่าวไว้ว่า ประเพณี หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สังคมยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ถ้าใครฝ่าฝืนมักถูกตำหนิจากสังคม หรือถึงกับเลิกคบหาสมาคมด้วย ประเพณีในสังคมระดับประเทศชาติมีทั้งประสมกลมกลืนเป็นอยู่เดียวกันและที่ผิดแผกกันไปบ้างตามความนิยมในเฉพาะท้องถิ่น

รชนีกร เศรษฐโช ได้กล่าวถึง “ประเพณี” ไว้ดังนี้

ประเพณี คือ ความประพฤติที่สืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในหมู่คณะ เป็นนิสัยสังคมซึ่งเกิดขึ้นจากการที่ต้องเอาอย่างบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตน หากจะกล่าวถึงประเพณีไทยก็หมายถึงนิสัยสังคมของคนไทยซึ่งได้รับมรดกตกทอดมาแต่ดั้งเดิมและมองเห็นได้ในทุกภาคของสังคมไทย เช่น ประเพณีทำบุญและประเพณีแต่งงาน เป็นต้น³

ทรรศนะของนักวิชาการดังกล่าวพอจะสรุปได้ว่า ประเพณี หมายถึง การประพฤติปฏิบัติที่ยึดถือสืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เป็นสิ่งที่คนในสังคมเห็นว่าถูกต้องและเหมาะสมสำหรับสังคมนั้น ๆ ประเพณีของแต่ละสังคมอาจแตกต่างกันไป และมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัย

2 ประเภทของประเพณี

ประเพณีแบ่งออกได้เป็นหลายประเภททั้งนี้ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่ใช้ในการจำแนกและเจตนาในการศึกษาของแต่ละคน นักวิชาการได้จำแนกประเภทของประเพณีไว้หลายลักษณะซึ่งพอจะประมวลได้ดังนี้

¹ สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์. (2548). ประเพณีท้องถิ่นภาคใต้. หน้า 3.

² ประกาศรี สีหอำไพ. (2524). เอกสารการสอน ชุดวิชาภาษาไทย 4. หน้า 125.

³ รชนีกร เศรษฐโช. (2532). โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทย. หน้า 149.

สายทิพย์ นุกูลกิจ¹ ได้รวบรวมการแบ่งประเภทของประเพณีตามเกณฑ์ต่าง ๆ ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

1. แบ่งตามฐานของผู้ประกอบประเพณี แบ่งได้ 2 ประเภท ดังนี้

1.1 ประเพณีของราษฎร ได้แก่ ประเพณีที่เกี่ยวกับชีวิตส่วนตัว ชีวิตครอบครัว เช่น การทำขวัญวัน การตั้งชื่อ การบวช การแต่งงาน การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ และที่เกี่ยวกับส่วนรวมอื่น เนื่องด้วยเทศกาลต่าง ๆ เช่น ตรุษ สารท เข้าพรรษา ออกพรรษา ลอยกระทง เป็นต้น

1.2 ประเพณีของพระมหากษัตริย์ ได้แก่ พระราชพิธีต่าง ๆ ที่จัดกระทำเพื่อพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีฉัตรมงคล พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พระราชพิธีขึ้นพระอู่ พระราชพิธีสมโภชเดือน พระราชกุศลวิสาขบูชา ฯลฯ ตลอดจนรัฐพิธีต่าง ๆ ที่รัฐบาลจัดถวายพระมหากษัตริย์เนื่องในโอกาสต่าง ๆ

2. แบ่งตามลักษณะของบุคคลผู้ประกอบพิธี แบ่งได้ 3 ประเภท ดังนี้

2.1 ประเพณีส่วนบุคคล หมายถึง ประเพณีที่ถือปฏิบัติกันเฉพาะภายในครอบครัว เช่น ประเพณีการเกิด การบวช การแต่งงาน การทำศพ การขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

2.2 ประเพณีส่วนชุมชน หมายถึง ประเพณีที่ถือปฏิบัติกันของคนทั่วไปในชุมชน เช่น สงกรานต์ ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เป็นต้น

2.3 ประเพณีส่วนของรัฐบาล หมายถึง ประเพณีที่ทางราชการจัดขึ้นอันเกี่ยวข้องกับพระราชพิธีและรัฐพิธีต่าง ๆ เช่น พระราชพิธีวางศิลาฤกษ์ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พระราชพิธีฉัตรมงคล เป็นต้น

3. แบ่งตามจุดประสงค์ของประเพณี แบ่งได้ 3 ประเพณี ดังนี้

3.1 จารีตประเพณี หมายถึง ประเพณีที่คนในสังคมใช้เป็นแนวทางประจักษ์ข้อบังคับทางจรรยาหรือศีลธรรมของสังคมหากมีผู้ละเมิดหรือคดเว้น ไม่กระทำถือเป็นความผิดความชั่ว เช่น ตามจารีตประเพณีกำหนดให้พ่อแม่มีหน้าที่เลี้ยงดูลูก หากพ่อแม่คนใดละเลยก็จะเป็นผู้ชั่วและมีความผิด เป็นต้น

3.2 ขนบประเพณี หมายถึง ประเพณีที่สังคมกำหนดขึ้นเพื่อให้เป็นระเบียบแบบแผนสำหรับการปฏิบัติ ทั้งที่เป็นระเบียบแบบแผนโดยตรงและโดยปริยาย เช่น ประเพณีการเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย เป็นต้น

3.3 ธรรมเนียมประเพณี หมายถึง ประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดาทั่วไป ซึ่งไม่ค่อยจะมี ความสำคัญมากนัก คือใครจะปฏิบัติก็ได้หรือไม่ปฏิบัติก็ได้ เช่น การแต่งกายตามกาลเทศะ การใช้คำพูดให้เหมาะสมในโอกาสต่าง ๆ เป็นต้น

¹ สายทิพย์ นุกูลกิจ. (2533). วรรณคดีเกี่ยวกับขนบประเพณี. หน้า 48-50.

ประกาศรี สหอำไพ¹ ได้จำแนกประเภทตามลักษณะการดำเนินชีวิตออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ได้แก่ ประเพณีการเกิด การบวช การแต่งงาน การทำศพ อันเกี่ยวเนื่องด้วยศาสนพิธี เป็นต้น

2 ประเพณีและพระราชพิธีในเทศกาลต่าง ๆ ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ และพระราชพิธี แรกนาขวัญ ประเพณีลอยกระทง พิธีตรียัมปวาย เป็นต้น

3. ประเพณีเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ประเพณีวันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ประเพณีเทศน์มหาชาติ ประเพณีวันวิสาขบูชา เป็นต้น

ทฤษฎีของนักวิชาการต่าง ๆ ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ประเพณีอาจแบ่งออกได้เป็นประเภทต่าง ๆ หลายลักษณะ แล้วแต่เกณฑ์ที่ใช้ในการแบ่งและเจตนาในการศึกษา ถึงกระนั้นก็ตามก็ยังเป็นการยากที่จะแบ่งประเภทให้ขาดกันได้อย่างเด็ดขาด อาจมีเหลื่อมล้ำกันอยู่ในประเพณีหนึ่ง ๆ หรือในสังคมหนึ่ง ๆ หรือในต่างสังคมกัน แต่การแบ่งประเภทของประเพณีก็เอื้อต่อการศึกษา ประเพณีอยู่มากทีเดียว

3. ความสำคัญของประเพณี

ประเพณีไทยเป็นสิ่งสำคัญและควรสงวนไว้เป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากประเพณีเกิดจากความเชื่อและการปฏิบัติที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา ดังนั้นนักวิชาการ ได้กล่าวถึงความสำคัญของประเพณีไว้หลายทฤษฎี ซึ่งพอจะประมวลได้ดังต่อไปนี้

คณัย ไชยโยธา² ได้กล่าวถึงความสำคัญของประเพณีไว้ดังนี้

1. ประเพณีเป็นวัฒนธรรมประจำชาติ แสดงอดีตอันมีความเจริญมาช้านานของสังคมคนไทยจึงควรภูมิใจในชาติของตน

2. ประเพณีมีส่วนสนับสนุนให้ชาติเจริญรุ่งเรืองในทฤษฎีที่ดีและถูกต้อง ประเพณีใดหากดีอยู่แล้วก็ควรรักษาไว้ โดยมีให้ประเพณีของชาติอื่นมาเมื่อมีอิทธิพลเหนือประเพณีนั้น การที่ชาติไทยมีประเพณีอันดีงามเป็นของตนเองนี้แสดงว่าชาติไทยมีอารยธรรมทัดเทียมกับประเทศอื่น

3. ชาติไทยมีประเพณีเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของคน ดังนั้นการมีประเพณีเป็นของตนเองจึงเป็นที่น่าภาคภูมิใจอย่างยิ่ง เพราะเป็นประเพณีเป็นตัวเชื่อมความรู้สึกของคนในชาติให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แสดงความเป็นพวกเดียวกันและส่งเสริมความมั่นคงของชาติ

¹ประกาศรี สหอำไพ. (2538). วัฒนธรรมทางภาษา. หน้า 228.

²คณัย ไชยโยธา. (2546). สังคม วัฒนธรรม และประเพณี. หน้า 122-123.

อานนท์ อาภาภิรม ได้กล่าวถึงความสำคัญของประเพณีไว้ว่า

ประเพณีเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่าสังคมของคนมีความเจริญและมีความเสื่อมในยุคใดกล่าวคือถ้าสมาชิกของสังคมปฏิบัติตามและพยายามดำรงรักษาประเพณีไว้มิให้สูญหายไป ก็ถือได้ว่าสังคมยุคนี้มีความเจริญงอกงาม โดยเฉพาะความเจริญงอกงามทางด้านจิตใจ ทำให้ผู้คนมีความสมานสามัคคีพร้อมใจกัน หากสมาชิกของสังคมละเลยหรือไม่สนใจที่จะปฏิบัติและรักษาประเพณีของคนไว้ ก็ย่อมแสดงให้เห็นถึงความเสื่อมทางด้านจิตใจของสมาชิกของสังคมนั้น¹

รชนีกร เศรษฐ² ได้กล่าวถึงความสำคัญของประเพณีไว้สรุปได้ดังนี้

1. ประเพณีเป็นวัฒนธรรมประจำชาติที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่าชาตินั้นมีความเจริญมาช้านาน
2. ประเพณีที่ดีเป็นตัวบ่งบอกถึงความเจริญและการมีอารยธรรมของชาติที่ทัดเทียมกับประเทศอื่น ๆ
3. ประเพณีเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชาตินั้น ๆ มิได้หยิบยืมมาจากชาติอื่น ๆ
4. ประเพณีเป็นตัวเชื่อมความรู้สึกของคนในชาติให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แสดงว่าเป็นพวกเดียวกัน ก่อให้เกิดความสนิทสนมกลมกลืน และเสริมสร้างความมั่นคงของชาติ
5. ประเพณีเป็นเครื่องแสดงถึงอดีตและปัจจุบันของวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้น ๆ

วิจิตรา ขอนยาง³ ได้กล่าวถึงความสำคัญของประเพณีในด้านต่าง ๆ ประเพณีมีคุณค่าหลายด้าน ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. ด้านศาสนา ประเพณีมีคุณค่าต่อศาสนา สรุปได้ดังนี้
 - 1.1 ประเพณีบางอย่างทำให้ผู้ปฏิบัติได้แสดงกตเวทิต์คุณต่อผู้มีพระคุณทั้งที่เสียชีวิตไปแล้วและยังมีชีวิตอยู่ เช่น ประเพณีการทำบุญแก่ผู้ตาย ประเพณีรดน้ำคำหัว เป็นต้น
 - 1.2 ประเพณีบางอย่างทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความสบายใจที่รู้สึกว่ามีสิ่งยึดเหนี่ยว ทำให้จิตใจดี ซึ่งส่งผลให้เกิดการประพฤติปฏิบัติที่ดีตามมาด้วย

¹อานนท์ อาภาภิรม. (2525). สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย. หน้า 126.

²รชนีกร เศรษฐ. (2532). โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรม. หน้า 152.

³วิจิตรา ขอนยาง. (2532). การศึกษาประเพณีจากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน. หน้า 41-45.

1.3 ประเพณีบางอย่างทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการประพฤติปฏิบัติ มีความมั่นใจในการทำอย่างไม่ย่อท้อ ซึ่งตรงกับคำสอนทางพุทธศาสนาที่ว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว

1.4 ประเพณีบางอย่างทำให้ผู้ปฏิบัติมีจิตใจเอื้อเฟื้อ มีเมตตาต่อมนุษย์ เช่น ประเพณีการหว่านทางหรือแจกทาน เป็นต้น

2. ด้านวัฒนธรรม

2.1 ประเพณีช่วยควบคุมความประพฤติของคนในสังคมให้เป็นผู้ที่ประพฤติในทางอภยธรรม ทำให้เกิดความสงบสุขขึ้นในสังคม เช่น ประเพณีตักบาตรในวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น

2.2 ประเพณีเป็นเอกลักษณ์ของชาติ เพราะประเพณีเกิดจากการสั่งสมสืบต่อกันมาในชาตินั้น ๆ มาเป็นเวลาช้านาน เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น

2.3 ประเพณีบางอย่างเป็นเครื่องขอกฎเกณฑ์ทางสังคมบางประการไว้อย่างมีความหมายเรื่องราวของคนในสังคมบางอย่างอธิบายให้เข้าใจได้ยากและจะต้องใช้เวลา แต่ประเพณีสามารถสรุปความหมายออกมาได้ โดยบรรจุไว้ในพิธีกรรมแต่ละขั้นตอน เช่น ประเพณีแต่งงาน ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

3. ด้านเศรษฐกิจและการปกครอง คุณค่าของประเพณีในด้านนี้ไม่ได้แสดงออกตรง ๆ แต่จะแฝงอยู่ในการปฏิบัติดังนี้

3.1 เป็นเครื่องหมายแสดงความผูกพันทางเศรษฐกิจ การปฏิบัติประเพณีจะมีความเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจเสมอคงจะเห็นได้จากการแลกเปลี่ยนทางวัตถุที่จะนำมาประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ เช่น คำสินสอด ค่ายกครัว เป็นต้น

3.2 ประเพณีเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความสามัคคี เพราะประเพณีเกิดจากการร่วมมือร่วมใจกันของคนในสังคม

3.3 ประเพณีช่วยเน้นฐานะทางสังคมและความเจริญของประเทศ เพราะประเพณีเป็นเรื่องของการสืบทอดต่อกันมาและเป็นความสามัคคีของคนในสังคม

ทิษฏยา โกชนา¹ ได้กล่าวถึงความสำคัญของประเพณีไว้ว่า

ประเพณีมีความสำคัญหลายประการ ที่สำคัญได้แก่ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข เป็นเอกลักษณ์ของคนในสังคมนั้น ๆ ช่วยสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่ดียิ่ง

¹ ทิษฏยา โกชนา. (2548). ศึกษาประเพณีในรอบปีและจริยธรรมจากประเพณีของชาวไทยเชื้อสายจีน ในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. หน้า 27.

ให้เกิดขึ้นในสังคม และเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่และจิตใจของคนในสังคม

ทฤษฎีของนักวิชาการดังกล่าวพอจะสรุปได้ว่า ประเพณีมีความสำคัญหลายประการ ได้แก่ ประเพณีเป็นตัวเชื่อมความรู้สึกของคนในชาติให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แสดงว่าเป็นพวกเดียวกัน ก่อให้เกิดความสนิทสนมกลมกลืน และเสริมสร้างความมั่นคงของชาติ เป็นสิ่งที่แสดงถึงวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้น ๆ และเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตและจิตใจของคนในสังคม

4. แนวคิดเกี่ยวกับประเพณี

นักวิชาการได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับประเพณีไว้หลายแนวคิด ซึ่งพอประมวลได้ดังต่อไปนี้

สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์ ได้กล่าวถึงแนวคิดของประเพณีไว้ว่า

ประเพณีเกิดจากสภาพทางสังคม ธรรมชาติ ทัศนคติ เอกลักษณะ ค่านิยม และความเชื่อของคนในสังคมที่มีอำนาจเหนือนมนุษย์ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยไม่ทราบสาเหตุ ต่าง ๆ ฉะนั้นเมื่อเวลาเกิดภัยพิบัติขึ้นมนุษย์จึงต้องอ่อนวอนขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือ พอกภัยนั้นผ่านไป มนุษย์ก็แสดงความรู้คุณต่อสิ่งนั้น ๆ ด้วยการ ทำพิธีบูชาเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนตามความเชื่อความรู้ของตน เมื่อความประเพณีนั้นคนส่วนรวมในสังคมถือปฏิบัติกันเป็นธรรมเนียมหรือเป็นระเบียบแบบแผน และทำกันจนเป็นพิมพ์เดียวกันสืบต่อกันมา ก็จะกลายเป็นประเพณี¹

ประสิทธิ์ กาพย์กลอน และนิพนธ์ อินสิน² ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับประเพณีไว้สรุปได้ดังนี้

1. ประเพณีเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น และสมาชิกในสังคมเดียวกันยอมรับว่าถูกต้องดีงาม จึงได้ร่วมกันยึดถือปฏิบัติ
2. ประเพณีเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง ๆ ด้วยการเรียนรู้ ไม่ใช่ด้วยสัญชาตญาณ
3. ประเพณีเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ตามวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงสมัย

¹สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์. (2536). ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย. หน้า 18.

²ประสิทธิ์ กาพย์กลอน และนิพนธ์ อินสิน. (2530). ภาษากับวัฒนธรรม. หน้า 88.

คณัย ไชยโยธา¹ ได้กล่าวถึงแนวคิดกับประเพณีไว้สรุปได้ว่า ประเพณีของแต่ละท้องถิ่นจะมีความแตกต่างกันอันเนื่องมาจากปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ลักษณะภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ และทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกัน อันขึ้นอยู่กับสภาพที่ตั้งของท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย
2. สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของสังคม คนส่วนใหญ่ในสังคมเห็นอย่างไร รู้สึกอย่างไร และมีความเชื่ออย่างไร ก็แสดงออกให้เห็นในประเพณีต่าง ๆ ของสังคม ซึ่งสังคมได้สร้างขึ้นแล้วถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา และมีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม
3. สิ่งแวดล้อมทางสังคม คนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมีที่มาอยู่ร่วมกันในที่แห่งใดแห่งหนึ่งเป็นเวลานานพอสมควรจะมีโอกาสในการปรับตัวให้เข้ากันได้ และต่างก็ถือว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม จึงต้องปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับฐานะและบทบาทของคนในสังคมนั้น

เศรษฐพงศ์ คำคง² ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับประเพณีไว้ สรุปได้ว่า ประเพณีเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างคนต่างกลุ่มต่างศาสนาเนื่องจากประเพณีเปิดโอกาสให้บุคคลต่างศาสนาได้เข้ามามีส่วนร่วม จึงทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมกันได้มาก ประเพณีของแต่ละศาสนาจะบังคับเฉพาะเรื่องของการทำพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่การจัดงานเฉลิมฉลองนั้นเป็นงานทางสังคม ไม่มีการห้ามต่างศาสนาเข้ามาร่วม เช่น ประเพณีสงกรานต์ ซึ่งชาวพุทธกับชาวไทยมุสลิมได้ร่วมกิจกรรมกันอย่างสนุกสนานรื่นเริงหลังเสร็จสิ้นพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว เป็นต้น

ทัศนะของนักวิชาการดังกล่าวพอจะสรุปได้ว่า ประเพณีแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับที่ตั้งของท้องถิ่นนั้น ๆ และปัจจัยต่าง ๆ ทั้งที่เป็นปัจจัยทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม ประเพณีจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ความมีเสถียรภาพของประเพณีจึงขึ้นอยู่กับทัศนะของสมาชิกในสังคม ตลอดจนปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว

¹คณัย ไชยโยธา. (2546). สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย. หน้า 117-119.

²เศรษฐพงศ์ คำคง. (2544). ศึกษาประเพณีที่ก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิมในอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง. หน้า 100-110.

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเพณีออกปากกินวาน

นักวิชาการได้กล่าวถึงประเพณีออกปากกินวาน ไว้ซึ่งพอประมวลได้ดังต่อไปนี้

สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์¹ ได้กล่าวถึง ประเพณีออกปากกินวาน ไว้ว่า ออกปาก หรือวาน หมายถึง การให้วานให้เพื่อนบ้านมาช่วยกันลงแรงทำงานอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้งานหนักหรืองานเร่งด่วนสำเร็จลุล่วงทันการ โดยผู้ที่ร่วมลงแรงไม่คิดค่าแรง งานบางอย่างอาจผลัดเปลี่ยนช่วยกันทำเป็นบ้าน ๆ ไป อย่างเดียวกับที่ภาคกลางเรียกว่า “ลงแขก” แต่งานวานบางอย่างอาจไม่มีโอกาสที่จะผลัดเปลี่ยนกัน การให้วานใช้วิธีบอกกล่าวกันด้วยวาจา ผู้ให้วานอาจจะไปบอกด้วยตนเอง หรือมอบหมายให้คนอื่นบอกแทนก็ได้ จึงเรียกการให้วานลักษณะนี้ว่า “ออกปาก” และถือเป็นประเพณีที่เจ้าภาพจะต้องเลี้ยงอาหารผู้มาร่วมลงแรง ผู้ที่ไปร่วมลงแรงจึงมักใช้คำว่า “ไปกินวาน” การ “กินวาน” ต่างกับ “กินแขก” ตรงที่กินแขกนั้นเจ้าภาพคือผู้บอกแขกมีเจตนาจะเชิญแขกไปกินเลี้ยงเพื่อเอาเงิน ผู้ไปกินแขกจึงต้องนำเงินไปให้เจ้าภาพ ส่วนการกินวานแขกให้เพียงแรงงานเท่านั้น

ประเพณีการไปกินวาน ผู้ไปร่วมแรงแต่ละคนจะจัดหาเครื่องมือเครื่องใช้ไปเองเช่น โถนวาน ก็จะนำทั้งโถและวัว หรือควายไปพร้อมสรรพ ถ้าไป “เก็บข้าววาน” ก็จะนำกะสำหรับเก็บข้าวไปเอง ถ้าไป “หอบข้าววาน” แต่ละคนจะต้องนำแสก (สาแหรก) ไปเอง เว้นแต่ในกรณีที่เครื่องมือเครื่องใช้บางอย่างราคาถูกและหาได้ง่าย เจ้าภาพอาจเตรียมสำรองไว้บ้าง เช่น วานขุดมะพร้าว เจ้าภาพอาจจัดเตรียม “เหล็กขุด” ไว้ให้แต่ถือเป็นมรรยาทของแขกที่จำต้องจัดหาเองเว้นแต่จะสุควิสัยจริง ๆ

ในการวานหรือการออกปาก เจ้าภาพเพียงแต่แจ้งกำหนดวันทำงานให้เพื่อนบ้านทราบล่วงหน้า ส่วนระยะเวลาเริ่มต้นทำงานถือว่าเป็นที่รู้กันเองว่า วานทำงานอะไร ควรเริ่มต้นเวลาใด เช่น ถ้าโถนวานก็ต้องเริ่มแต่เช้าตรู่ ถ้าวานซ่อมข้าวสารก็จะเริ่มตอนหัวค่ำ เหล่านี้เป็นต้น เว้นแต่การวานบางลักษณะที่มีระยะเวลาการทำงานไม่แน่นอน เช่น วานหามเรือน หรือ วานลากเรือน จำต้องกำหนดเวลาเริ่มต้นให้แน่ชัด เป็นต้น ทั้งถือเป็นมรรยาทอย่างยิ่งที่แขกทุกคนจะต้องกระตือรือร้นให้ตรงตามเวลาและร่วมทำงาน ตลอดจนทุ่มเทกำลังให้ยิ่งกว่างานของตนเอง มิเช่นนั้นเพื่อนบ้านจะพากันรังเกียจ เมื่อถึงคราวที่ตนจะมีงานวานบ้างก็จะหาผู้ร่วมมือได้ยาก

¹สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์. (2529). “ออกปาก-กินวาน”, ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 15. หน้า 8858-8863.

บุคคลที่จะเชิญมา “กินวาน” จะเลือก เพศ วัย ให้เหมาะสมแก่ลักษณะของงาน เช่น วานหาวข้าวจะวานเฉพาะชายที่ทำงานหนักได้ ถ้าวานนวดข้าวจะเลือกวานเฉพาะผู้หญิง (หรือชายบางคน) ถ้าวานซ่อมสารจะเลือกวานเฉพาะพวกหนุ่มสาว เป็นต้น

อาหารที่จัดเลี้ยงแขกที่มากินวานก็นิยมทำเป็นประเพณี ถ้างานนั้นเป็นงานที่ต้องทำตลอดวัน จะต้องเลี้ยงอาหารหนักทั้งคาวและหวาน แต่ถ้านั้นมีระยะสั้น ถ้าเป็นตอนกลางวันและไม่ตรงกับมือเที่ยงนิยมเลี้ยง “หนมเท่ดิบ” (ลอดช่องกะทิสด) เพราะมีรสหวานจัดมีน้ำกะทิ ผู้ที่ทำงานเหนื่อย ๆ รู้สึกถูกปากและเป็นของกลาง ๆ ที่คนส่วนใหญ่ชอบ ที่สำคัญที่สุดคือไม่สิ้นเปลืองมากนัก และสามารถกะปริมาณให้เหมาะกับจำนวนแขกได้ค่อนข้างใกล้เคียง แต่ถ้าเป็นการเลี้ยงตอนกลางคืนนิยมเลี้ยง “เหนียวหละหะ” คือข้าวเหนียวที่ราดด้วยน้ำยา (ปรุงด้วยน้ำกะทิ น้ำตาล ผสมด้วยไข่ และสาธู ให้หวานและมันจัด) ซึ่งรสเข้มทำให้ประหยัดและง่ายแก่การกะปริมาณ เช่นเดียวกับ “หนมเท่ดิบ” ทั้งสามารถทำให้น้ำยาร้อนอยู่ตลอดเวลา เหมาะที่จะรับประทานตอนกลางคืน

ชนิดและโอกาสของงานที่จะวาน

งานที่จะวานแขกมาร่วมกันลงแรงนั้นถือเอาความจำเป็น 2 ประการ คือ เป็นงานหนักเกินกำลังที่คนภายในครอบครัวจะช่วยกันทำได้อย่างหนึ่ง และเป็นงานด่วนที่จะต้องเร่งดำเนินการ มิเช่นนั้นจะเกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สินหรือทำได้ไม่ทันการณ์อีกอย่างหนึ่ง

ชนิดของงานที่นิยมออกปากเพื่อนบ้านมาลงแรงกินวาน ซึ่งนิยมกระทำกันเป็นประจำและมีแนวปฏิบัติโดยอาศัยความจำเป็นมีดังนี้

1. เกี่ยวกับการทำไร่นา

งานวานที่เกี่ยวกับการทำไร่นา ได้แก่ วานไถนา วานดำนา วานเก็บข้าว วานหามข้าว งานเหล่านี้เพื่อนบ้านจะให้ความสำคัญและให้ความร่วมมือเป็นพิเศษ ส่วนงานที่ให้ความสำคัญรองลงมาคือ วานถอนกล้า วานขุดต่อหรือหักร้างถางพง วานวิดน้ำเข้านา วานยกคันนา เพราะงานเหล่านี้ถือว่าไม่รีบด่วนนัก เพียงแต่ต้องใช้ความอดสาหาพยายามเท่านั้น เว้นแต่จะมีสาเหตุอื่นประกอบ เช่น เป็นผู้เข้ามาตั้งรกรากใหม่ หญิงหม้ายที่มีภาระต้องเลี้ยงดูลูกอ่อน เหล่านี้เป็นต้น

2. เกี่ยวกับการเตรียมการเพื่องานพิธีสำคัญในครอบครัว

สังคมชาวภาคใต้ในชนบทสมัยที่เครื่องมือผ่อนแรงยังไม่แพร่หลายนั้น เมื่อมีงานพิธีสำคัญในครอบครัวเจ้าภาพต้องรับภาระเลี้ยงแขกเป็นจำนวนร้อยคนหรือหลายร้อยคน จำเป็นต้องเตรียมการจัดหาเครื่องกินเครื่องดื่มไว้ให้พร้อมเพรียงและมากพอ เช่น ต้องเตรียมข้าวสาร ฟืน

มะพร้าว ขนมห้าง จึงต้องไหว่วานเพื่อนบ้านมาลงแรงเตรียมการล่องหน้า จึงเกิดประเพณี
วานซ่อมสาร วานผ่าฟืน วานทำขนมแห้ง วานปอกมะพร้าว วานวิคปลา วานลงอวน เป็นต้น

3. หาบเรือน ลากเรือน หรือเคลื่อนย้ายบ้าน

ชาวภาคใต้นิยมสร้างบ้านให้เคลื่อนย้ายทั้งหลังได้ โดยวิธีไม่ขุดหลุมฝังเสา แต่จะวาง
เรือนไว้บนเครื่องรองรับที่เรียกว่า “ดินเสา” (ฐานรองเสาบ้าน) จึงสะดวกแก่การเคลื่อนย้ายทั้งหลัง
โดยไม่ต้องรื้อ

ความจำเป็นที่จะต้องเคลื่อนย้ายบ้านมีสาเหตุหลายประการ เช่น ย้ายไปตั้งหลักแหล่ง
ใหม่ซึ่งสะดวกแก่การทำมาหากิน ย้ายไปอยู่ตรงจุดที่ใกล้ทางสัญจร ย้ายเพราะที่อยู่เดิมถูกคุกคามจาก
พวกมิงฉะชีพ ย้ายตามคติความเชื่อว่ามีที่ดั่งบ้านอยู่นั้นเป็นโทษ เพราะขัดกับชะตาของหัวหน้า
ครอบครัว หรือเป็นภูมิที่อับมงคลมีเจ้าทางร้ายแรงให้โทษนานาประการ และสาเหตุสำคัญอีก
ประการหนึ่งคือ เกิดจากประเพณีการสร้างเรือนหอที่เรียกว่า “เรือนยกข้าว” ซึ่งบิดามารดาฝ่ายชาย
สร้างเป็นค้ำสินสอดทองหมั้นให้คู่บ่าวสาว ครั้งต่อมาไม่อาจปรับตัวอยู่ร่วมกับญาติของฝ่ายหญิงได้
หรือจำเป็นต้องแยกย้ายครอบครัวไปตั้งในที่ ๆ ได้รับมรดกในภายหลังซึ่งห่างไกลจากที่อยู่เดิม

การเคลื่อนย้ายบ้านจะใช้วิธีลากหรือหาม จึงต้องใช้คนเป็นจำนวนมาก และทำให้เกิด
ประเพณีวานหามเรือนหรือวานลากเรือนขึ้น ก่อนลากหรือหามเจ้าของบ้านจะขนข้าวของลงจาก
บ้านจนหมด ถ้าเป็นบ้านที่หลังคามุงด้วยกระเบื้องจะรื้อกระเบื้องออกด้วย เพื่อไม่ให้กระเบื้องแตก
และช่วยให้เบาขึ้น ค่อยจากนั้นก็ใช้ไม้คานสำหรับหามหลาย ๆ อันสอดเข้าใต้พื้นเรือน ผูกคาน
กับเครื่องล่าง เช่น รอด ตง เสา และคานโยงกันอย่างแน่นหนาแน่นคง ให้ปลายไม้คานยื่นเลยตัว
บ้านออกไปรอบด้านเพื่อให้หามได้สะดวก เป็นต้น

ความแตกต่างระหว่างงานวานกับงานป้าวและงานเกณฑ์

การร่วมกันลงแรงทำงานของชาวนาได้นอกจากงานวานดังกล่าวมาแล้วยังมีงานป้าวและ
งานเกณฑ์ ซึ่งแตกต่างกันเล็กน้อยคือ “งานป้าว” หมายถึงงานที่มีการป้าวประกาศให้ชาวบ้านไป
ช่วยกันลงแรงด้วยความสมัครใจ เพื่อทำงานที่เป็นสาธารณะประโยชน์ ๆ เช่น ขุดบ่อสาธารณะ
ขนทรายเข้าวัด ขุดลอกคูคลองสาธารณะ ช่วยกันล้อมจับสัตว์ร้ายที่รบกวนหรือทำอันตรายชาวบ้าน
 เป็นต้น ส่วน “งานเกณฑ์” หมายถึง งานที่หลวงหรือทางราชการกำหนดกะเกณฑ์ให้ไปร่วมกันทำ
เพื่อประโยชน์ของทางราชการ ซึ่งผู้กะเกณฑ์จะหลบเลี่ยงไม่ได้ ใครหลบเลี่ยงย่อมมีโทษ อาจปรับ
ไหม ข่มขัง เป็นต้น เช่น เกณฑ์ให้ขุดคลองคนละ 10 ลูกบาศก์เมตร เกณฑ์ให้ทำถนนคนละ 5 วัน
 เป็นต้น การเกณฑ์แรงงานเช่นนี้ปัจจุบันไม่มีอีกแล้ว

คุณค่าของงานออกปากกินวาน

ประเพณีการมีงานวานมีคุณค่าต่อสังคมของชาวได้นำมาประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านส่งเสริมสามัคคี ช่วยให้ชาวบ้านมีความรักใคร่เห็นอกเห็นใจกัน เกิดความผูกพันกันฉันท์ญาติ ผู้ที่เคยกระทบกระทั่งกันบ้าง เมื่อมีงานวานมาช่วยกันทำงานให้ก็อภัยแก่กันโดยปริยาย และสามารถช่วยให้เอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ได้ เพิ่มขีดความสามารถในการทำงานได้สูงขึ้น สามารถเอาชนะทั้งงานหนักและงานเร่งด่วนโดยไม่ต้องอาศัยเครื่องจักรกล งานวานเป็นกิจกรรมของสังคม ที่ช่วยให้ชาวบ้านรู้จักทำงานร่วมกัน ทำให้เกิดผู้นำและผู้ตามที่ดี ทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึก รับผิดชอบ ต่อส่วนรวม รู้จักเสียสละ มีความเอื้ออารีไม่เป็นคนเห็นแก่ตัว งานวานช่วยส่งเสริมให้แต่ละคน กระตือรือร้นที่จะทำงานในหน้าที่ตามเพศและวัยของตนมิให้บกพร่องเพราะเมื่อถึงคราวทำงาน ร่วมกัน การทำงานของแต่ละคนจะอยู่ในการสังเกตของคนทั่วไป ว่าคนไหนเอางานเอาการเพียงใด มีนิสัยในการทำงานเป็นอย่างไร ใครมีจุดอ่อนหรือบกพร่องอย่างไรบ้าง โดยเฉพาะคนหนุ่มคนสาว จะอยู่ในสายตาของคนอื่น ๆ มากเป็นพิเศษ

สุภางค์ จันทวานิช¹ ได้กล่าวถึงประเพณี ออกปากกินวาน ไว้ว่า การรวมกลุ่มแลกเปลี่ยน แรงงาน ในการระดมแรงงานเพื่อการปลูกข้าว ชาวนาอาจระดมแรงงานจากครอบครัวเครือญาติ กลุ่มเพื่อนบ้าน ตลอดจนคนอื่นที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน ธรรมเนียมที่เรียกว่าการเอาแรง หรือลงแขก จึงเป็นธรรมเนียมที่ทำกันมาช้านาน และนับเป็นหัวใจของการจัดระเบียบทางสังคม วัฒนธรรมข้าว เอาแรง แปลว่า เขากำลังงานของคนคนหนึ่ง โดยยืมหรือแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกันและกันฝ่าย หนึ่งจะวิ่งเดินหาความช่วยเหลือและให้สัญญาที่จะช่วยเหลือคืนแรงงานให้ในวันข้างหน้า

ชลิต ชัยกรรชิต และคณะ² ได้กล่าวถึงประเพณีออกปากกินวาน ไว้ว่า ประเพณีออกปาก กินวาน หรือประเพณีลงแขกของอีสาน อีสานเป็นสังคมเกษตรกรรมในชนบทมีลักษณะของการ แลกเปลี่ยน พึ่งพาและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การงานหรือประเพณีต่าง ๆ มักอาศัยการร่วมแรง ร่วมใจ เพื่อเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งจากธรรมชาติและมนุษย์ คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องของกับ ประเพณีลงแขกที่สำคัญ มี 2 คำ ได้แก่ คำว่า “แขก” หมายถึง คนที่ไปมาหาสู่กันอาจหมายถึง ญาติสนิทมิตรสหายที่มีฐานะติดต่อคบหากันอย่างสนิทสนมและต่อเนื่องกันอย่างสม่ำเสมอ ส่งข้าว

¹สุภางค์ จันทวานิช. (2536). วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย. เอกสารประกอบการสัมมนา. หน้า 36-37.

²ชลิต ชัยกรรชิต และคณะ (2549). สังคมคมและวัฒนธรรมอีสาน :เอกสารประกอบ นิทรรศการถาวรอีสานนิทัศน์. หน้า 81-123

คราวหรือถาวรชาวคราวสาระทุกข์ สุขดิบ เป็นประจำ “การลงแขก” เป็นการขอแรงญาติพี่น้อง หรือเพื่อนบ้านมาช่วยทำงานส่วนใหญ่มักจะเป็นงานเกี่ยวกับการเกษตรกรรม เช่น การทำนา เกี่ยวข้าว ฯลฯ เพราะเกรงจะไม่ทันฝนฟ้า หรือเกรงข้าวจะแห้งกรอบ ร่วงหล่น ก่อนเก็บเกี่ยวชาวบ้านหรือเพื่อนบ้านใกล้เคียงจะช่วยกันบอกกล่าวคนคุ้นเคยสนิทชิดเชื้อ มาช่วยกันออกแรงทำงานเก็บเกี่ยว หรืองานอื่น ๆ เช่น มีงานสร้างบ้านย้ายบ้าน สร้างสิ่งสาธารณะ เช่น สะพาน ถนน ศาลา กุฏิ ฯลฯ เป็นต้น วิธีการช่วยเหลือกันและกันได้แก่ การลงแขกสร้างสิ่งปลูกสร้าง การลงแขกทำนา

1. การลงแขกสร้างสิ่งปลูกสร้าง

1.1 การลงแขกปลูกเรือน เรือนของคนอีสานไม่ใหญ่โตนัก ทำพอให้ได้อยู่อาศัยไม้ที่ตัดเอามาทำเสาทำเครื่องเรือน ต้องตัดให้พอดีไม่ให้เหลือทิ้ง คนที่มาช่วยปลูกเรือน ใครมีสิ่งมีขวานมีกบไสไม้หรือมีมิดก็ถือมาด้วย โดยทุกคนจะตั้งใจทำงาน เรือนหลังเล็กหรือหลังใหญ่ปลูกให้เสร็จได้ในวันเดียว โบราณถือว่าเป็นสิริมงคล

1.2 ลงแขกสร้างศาลากลางบ้าน เรือนที่ปลูกไว้กลางบ้านเรียกว่า ศาลากลางบ้าน เป็นสถานที่ประชุมกิจของบ้าน ถ้าเจ้าบ้านมีกิจอะไร จะมาที่ศาลากลางบ้านนี้ ภายในศาลาจะมีเกราะหรือกอลทำด้วยไม้แก่นยาวสอดคืบ กว้างหนึ่งคืบ เวลาตีเกราะเป่าร้องมักทำเวลาห้วนคำ ชาวบ้านที่ได้ยินเสียงเกราะจะมาประชุมกันที่ศาลานี้

ถ้าไฟไหม้บ้าน โจรมาปล้นบ้านจะเป็นเวลาไหนก็ตามเจ้าของบ้านจะรีบมาตีเกราะ การตีเกี่ยวกับเหตุฉุกเฉินจะดีถี่และคืบนาน เมื่อชาวบ้านได้ยินเสียงเกราะจะรีบไปช่วยเหลือผู้ประสบภัยทันที

ศาลากลางบ้านนอกจากจะเป็นที่ประชุมกิจของบ้านแล้วพวกแขกไปใครมาพากันมาค้างบ้าน เช่น เอาพริกมาแลกเกลือ เอาปลามาแลกข้าว เอาพริกมาแลกหอย เมื่อไม่มีที่พักอาศัยเพราะไม่มีญาติพี่น้องจะไปขอต่อเจ้าบ้านเพื่อมาพักที่ศาลานี้ ดังนั้นศาลานี้จึงน่าจะมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า โรงแรมบ้านนอก

การลงแขกสร้างศาลากลางบ้านก็เหมือนกันการปลูกเรือน อาหารที่นำมาเลี้ยงดูจัดเป็นอาหารชั้นดี คือ เหล้าเป็นไห ๆ ไก่ต้มเป็นตัว ๆ อาหารที่ถูกปากถูกใจเช่นนี้ ทำให้คนงานขยันขันแข็ง ไม่เกียจคร้าน ในการทำงาน

1.3 ลงแขกสร้างวัด การสร้างวัดเริ่มจากเลือกสถานที่ตั้งวัด ไม่ให้ใกล้หรือไกลจากบ้าน ถ้าไกลจะลำบากต่อพระสงฆ์ในเวลาออกภิกขาจาร ถ้าใกล้จะมีเสียงชาวบ้านรบกวน ไม่สะดวกต่อการบำเพ็ญบุญ และวัดควรตั้งอยู่ในทางทิศเหนือของบ้าน วัดกับบ้านเป็นของคู่กัน

1.4 การลงแขกสร้างโบสถ์ โบสถ์เป็นสิ่งก่อสร้างสำคัญของวัด ถ้าวัดขนาดโบสถ์อย่างเดียวยังจัดเป็นวัดที่สมบูรณ์ไม่ได้ เพราะโบสถ์เป็นแดนเกิดของพระสงฆ์ ผู้จะมาบวชเป็นพระสงฆ์

ต้องมาวชนในโบสถ์นี้ การลงแขกสร้างโบสถ์ก็คล้ายกับการปลูกเรือน จะผัดผักรแตกต่างกันบ้างเป็นบางประการ

1.5 ลงแขกสร้างกุฏิ ที่อยู่หลังบนอนของพระสงฆ์เรียกว่ากุฏิ การลงแขกสร้างกุฏิเหมือนกับปลูกเรือน ถ้าทำให้ลูกหลักของคนโบราณก็จะก่อให้เกิดความสุขสวัสดิ์แก่พระสงฆ์

2. การลงแขกค้ำนา

ก่อนจะลงมือถอนกล้า คำนานาชาวบ้านจะต้องไถดะ เวลาจะถอนกล้าจึงไถกลบหัวนา เมล็ดข้าว แล้วหัวนาปุ๋ยคอก สิ่งที่บ้านจะต้องเอาใจใส่เป็นพิเศษ คือ ปั่นคันนาให้สูงพอที่น้ำจะเลี้ยงต้นข้าวให้เขียวตลอด มีทางเปิดปิดน้ำเข้าออกเมื่อต้นข้าวตั้งตัวได้แล้วจึงเอาปุ๋ยคอกหวานอีก การเชิญญาติพี่น้องให้มาช่วยทำนา เรียกว่า ลงแขกค้ำนา นาที่ลงแขกนี้จะต้องแบ่งหน้าที่กันเพื่อป้องกันไม่ให้ถกเถียงกันว่า “เจ้าได้น้อยข้าได้หลาย” นาที่กว้าง 20-30 ไร่จะต้องใช้คนเป็นจำนวนมาก และทำให้เสร็จพิธีเพียงวันเดียว ข้าวปลาอาหารที่เลี้ยงดูกันจะได้ลาบวัว คั่วไก่ ชุบหน่อไม้หรืออะไรก็ตาม สิ่งที่จะลืมไม่ได้เป็นเด็ดขาดนั่นคือ คำหมากหุ้ง และชุบหมากหุ้ง ดังคำกลอนที่ว่าอย่าลืมชุบหมากหุ้งของดีตั้งแต่ปู่ อย่าลืมปลาแดงดวงคำสั้หมากหุ้งเฮา ปลาแดงที่ใช้ คำหมากหุ้งหรือคำมะละกอ ต้องเป็นปลาแดงที่มีรสหอม ถ้าถูกกลืนน้ำลายสอทันที ชายหนุ่มหญิงสาวชอบนักถึงจะเอาลาบวัว คั่วหมูมาแลกก็ไม่ยอม

2.1 ลงแขกเกี่ยวข้าว ข้าวที่สุกแล้วต้องรีบลงมือเกี่ยว ถ้าเกี่ยวไม่ทันข้าวจะกรอบ ถ้าข้าวกรอบจะลำบากในเวลาเกี่ยว การเกี่ยวสมัยโบราณใช้เกี่ยว (เคียว) ถ้าได้รับเชิญไปลงแขกเกี่ยวข้าวที่ไหนใครมีเคียวก็เอาติดมือไปด้วย เพราะคนจำนวนมากเคียวที่เจ้าของนามืออยู่อาจไม่พอ สำหรับการเลี้ยงดูก็เหมือนลงแขกค้ำนา และการแบ่งหน้าที่ก็คล้ายกับการลงแขกค้ำนา

2.2 การลงแขกเคาะข้าว ข้าวที่มัดเป็นฟ่อนแล้วหอบด้วยคันหลาว (หลาว) มากองกันไว้ที่ลานแล้วเรียงฟ่อนข้าวสั้ขยตามต้องการ ข้าวที่เรียงกันนี้เรียก (ลอมข้าว) การเชิญญาติพี่น้องให้มาฟาดข้าวนี้เรียก “ลงแขกเคาะข้าว” การฟาดต้องระวังอย่าให้เมล็ดข้าวกระเด็นออกจากลาน การเลี้ยงดูกันก็เหมือนกับลงแขกค้ำนาและเกี่ยวข้าว

2.3 ลงแขกขนข้าว ข้าวที่ตีออกแล้วจะหอบมาวันละเที่ยวสองเที่ยว หรือจะใช้เกวียนขนมาก็ได้ หากข้าวได้มากอาจเชิญญาติพี่น้องให้มาช่วยหอบก็ได้ การเชิญญาติพี่น้องให้มาช่วยขนข้าวนี้เรียก “ลงแขกขนข้าว” สำหรับอาหารเลี้ยงดูกันก็เหมือนกับเคาะข้าว

2.4 ลงแขกดำข้าว ก่อนจะหุ้งต้องดำให้เปลือกข้าวหลุดออกเสียก่อน ซึ่งข้าวที่ดำด้วยครกมือหรือครกมอญ (ครกกะเดื่อง) มีวิตามินที่มีประโยชน์แก่ร่างกายมาก ในเวลาที่มีงานบุญใหญ่ ๆ จะเชิญแขกมาเป็นจำนวนมาก ๆ เช่น งานบุญกฐิน ทำบุญอุ้ม ทำบุญแจกข้าว เป็นต้น อุทิศถึงผู้ตาย เจ้าภาพจะจัดเตรียมข้าวสารไว้มาก ๆ จึงเชิญญาติพี่น้องให้มาช่วยดำข้าวให้เรียก “การลงแขกข้าว

แขกที่รับเชิญส่วนมากเป็นหนุ่มสาว ซึ่งจะได้เจอและพูดคุยกัน อาหารชั้นดีที่จัดเลี้ยงหนุ่มสาวนี้คงจะไม่มีอาหารอะไรเหลือไปกว่าคำมหากหุ้ง

ทรรศนะของนักวิชาการได้กล่าวถึงประเพณีออกปากกินวาน สรุปได้ว่า เป็นประเพณีในการลงแขก ลงแรง เพื่อช่วยงานให้เสร็จตามที่เจ้าภาพขอแรง เมื่อเสร็จงานเจ้าภาพจะเลี้ยงอาหารอย่างเต็มที่

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการทำนา

การปลูกข้าวเป็นงานที่สำคัญยิ่งของประเทศไทยตั้งแต่โบราณกาลมาแล้ว จนถึงกับได้มีพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เพื่อเป็นปฐมฤกษ์ในการทำนาปลูกข้าวของแต่ละปี จะได้เป็นสิริมงคลต่อพสกนิกรผู้ปลูกข้าว โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะมอบให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายเกษตรเป็นพระยาแรกนา ทำการไถนาและหว่านเมล็ดข้าว ชาวนาจะเก็บเมล็ดพันธุ์นี้ไปรวมกับเมล็ดพันธุ์ที่เขาใช้ปลูกเพราะ ถือว่าเป็นสิริมงคลยิ่ง

การปลูกข้าว สันนิษฐานว่า เริ่มจากการที่มนุษย์รู้จักสังเกต การเจริญเติบโตของข้าวในธรรมชาติ ต่อมาจึงนำเมล็ดข้าวที่ได้ มาเพาะปลูกใกล้บริเวณที่อาศัย ในประเทศไทย พบการปลูกข้าว ด้วยวิธีการปักดำ มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และ พัฒนาการปลูกเรื่อยมาตามลำดับ จนปัจจุบัน มีวิธีการปลูกข้าวที่ หลากหลาย แตกต่างกันไปตามลักษณะภูมิประเทศ

มูลนิธิข้าวไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์¹ ได้กล่าวถึงการทำนา สรุปได้ว่า

การทำนา หมายถึง การปลูกข้าวและการดูแลรักษาดันข้าวในนา ตั้งแต่ปลูกไปจนถึงเก็บเกี่ยว การปลูกข้าวในแต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกันไปตามสภาพของดินฟ้าอากาศ และสังคมของท้องถิ่นนั้น ๆ ในแหล่งที่ต้องอาศัยน้ำจากฝนเพียงอย่างเดียว ก็ต้องกะระยะเวลาการปลูกข้าวให้เหมาะสมกับช่วงที่มีฝนตกสม่ำเสมอ และเก็บเกี่ยวในช่วงที่ฤดูฝนหมดพอดี เนื่องจากแต่ละท้องถิ่นมีสภาพดินฟ้าอากาศที่แตกต่างกัน

¹มูลนิธิข้าวไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์. ข้าว ขวัญของแผ่นดิน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิข้าวไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์. หน้า 135

ชาญพิทยา ฉิมพาลี¹ ได้กล่าวถึงกระบวนการในการทำนา สรุปได้ว่า

1. ปัจจัยในการทำนา

สำหรับการทำนาในประเทศไทยมีปัจจัยหลัก 2 ประการ เป็นพื้นฐานของการทำนาและเป็นตัวกำหนดวิธีการปลูกข้าว และพันธุ์ข้าวที่จะใช้ในการทำนาด้วยหลัก 2 ประการ คือ

1. สภาพพื้นที่ (ลักษณะเป็นพื้นที่สูงหรือต่ำ) และภูมิอากาศ
2. สภาพน้ำสำหรับการทำนา

ฤดูทำนาปีในประเทศไทยปกติจะเริ่มราวเดือนพฤษภาคมถึงกรกฎาคมของทุกปีขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝน เมื่อ 3 เดือนผ่านไป ข้าวที่ปักดำหรือหว่านเอาไว้จะสุกงอกเต็มพร้อมเก็บเกี่ยว ส่วนนาปรัง สามารถทำได้ตลอดปี เพราะพันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกเป็นพันธุ์ที่ไม่ไวต่อช่วงแสง เมื่อข้าวเจริญเติบโตครบกำหนดอายุก็จะสามารถเก็บเกี่ยวได้

2. หลักสำคัญในการทำนา

การทำนามีหลักสำคัญ คือ

การเตรียมดิน

ก่อนการทำนามีการเตรียมดินอยู่ 3 ขั้นตอน

1. การไถตะ เป็นการไถครั้งแรกตามแนวยาวของพื้นที่ที่กระตนา (กรณีที่แปลงนาเป็นกระตงย่อย ๆ หลายกระตงในหนึ่งแปลงนา) เมื่อไถตะจะช่วยพลิกดินเพื่อให้ดินชั้นล่างได้ขึ้นมาสัมผัสอากาศ ออกซิเจน และเป็นการตากดินเพื่อทำลายวัชพืช โรคพืชบางชนิด การไถตะจะเริ่มทำเมื่อฝนตกครั้งแรกในปีฤดูกาลใหม่ หลังจากไถตะจะตากดินเอาไว้ประมาณ 1-2 สัปดาห์

2 การไถแปร หลังจากทีตากดินเอาไว้พอสมควรแล้ว การไถแปรจะช่วยพลิกดินที่กลบเอาขึ้นการอีกครั้ง เพื่อทำลายวัชพืชที่ขึ้นใหม่ และเป็นการย่อยดินให้มีขนาดเล็กลง จำนวนครั้งของการไถแปรจึงขึ้นอยู่กับชนิดและปริมาณของวัชพืช ลักษณะดินและระดับน้ำ ในพื้นที่ขึ้นอยู่กัปริมาณ น้ำฝนด้วย แต่โดยทั่วไปแล้วจะไถแปรเพียงครั้งเดียว

3. การคราด เพื่อเอาเศษวัชพืชออกจากนา และย่อยดินให้มีขนาดเล็กลงอีกจนเหมาะแก่การเจริญของข้าว ทั้งยังเป็นการปรับระดับพื้นที่ให้มีความสม่ำเสมอ เพื่อสะดวกในการควบคุมดูแลการให้น้ำ

¹ชาญพิทยา ฉิมพาลี. (2542). การทำนา. เอกสารคำแนะนำ.กรมส่งเสริมการเกษตร.

การปลูก

การปลูกข้าวสามารถแบ่งได้เป็น 2 วิธี คือ การปลูกด้วยเมล็ดโดยตรง ได้แก่ การทำนาหยอด และนาหว่าน และ การเพาะเมล็ดในที่หนึ่งก่อน แล้วนำต้นอ่อนไปปลูกในที่อื่น ๆ ได้แก่ การทำนาดำ

การทำนาหยอด

การทำนาหยอด เป็นวิธีการปลูกข้าวที่อาศัยน้ำฝน หยอดเมล็ดข้าวแห้ง ลงไปในดินเป็นหลุม ๆ หรือโรยเป็นแถวแล้วกลบฝังเมล็ดข้าว เมื่อฝนตกลงมาดินมีความชื้นพอเหมาะ เมล็ดก็จะงอกเป็นต้น นิยมทำในพื้นที่ข้าวไร่ หรือนาในเขตที่การกระจายของฝนไม่แน่นอน แบ่งเป็น 2 สภาพ ได้แก่

นาหยอดในสภาพข้าวไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่มักเป็นที่ลาดชัน เช่น ที่เชิงเขาเป็นต้น ปริมาณน้ำฝนไม่แน่นอน สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ไม่สามารถเตรียมดินได้ จึงจำเป็นต้องหยอดข้าวเป็นหลุม

นาหยอดในสภาพที่ราบสูง เช่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบเชิงเขาหรือหุบเขา การหยอดอาจหยอดเป็นหลุมหรือใช้เครื่องมือหยอด หรือโรยเป็นแถวแล้วคราดกลบ นาหยอดในสภาพนี้ให้ผลผลิตสูงกว่านาหยอดในสภาพไร่มาก

การหว่านข้าวแห้ง

แบ่งตามช่วงระยะเวลาของการหว่านได้ 3 วิธี คือ

การหว่านหลังซีไถ ใช้ในกรณีที่ฝนมาล่าช้าและตกชุก มีเวลาเตรียมดินน้อย จึงมีการไถแค่เพียงครั้งเดียวและไถแปรอีกครั้งหนึ่ง แล้วหว่านเมล็ดข้าวลงหลังซีไถ เมล็ดพันธุ์อาจเสียหายเพราะหนู และอาจมีวัชพืชในแปลงนามาก

การหว่านคราดกลบ มักทำเมื่อถึงระยะเวลาที่ต้องหว่าน แต่ฝนยังไม่ตกและดินมีความชื้นพอควร หว่านเมล็ดข้าวหลังซีไถแล้วไถแปรอีกครั้ง เมล็ดข้าวที่หว่านจะอยู่ลึกและเริ่มงอกโดยอาศัยความชื้นในดิน

การหว่านข้าววงอก (หว่านน้าต้ม) เป็นการหว่านเมล็ดข้าวที่ถูกเพาะให้รากงอกก่อนที่จะนำไปหว่านในที่ที่มีน้ำท่วมขัง เพราะหากไม่เพาะเมล็ดเสียก่อน เมื่อหว่านแล้วเมล็ดข้าวอาจเน่าเสียได้ การเพาะข้าวทอดกล้า ทำโดยการเอาเมล็ดข้าวดำลงในกระบุงที่มีหญ้าแห้งกรุไว้ หมั่นรดน้ำเรื่อยไปอย่าให้ข้าวแตกหน่อ แล้วนำไปหว่านในที่นาที่เตรียมดินไว้แล้ว วิธีการการปลูกข้าวโดยการหว่านข้าวแห้งหรือหว่านสำรว

การดูแลรักษา

การใส่ปุ๋ย ข้าวที่ปลูกในช่วงฝนแล้ง เป็นการปลูกข้าวล่าช้ากว่าฤดูกาลมาก จึงมีความจำเป็นที่จะต้องใส่ปุ๋ยช่วยเร่งให้ต้นข้าวมีการเจริญเติบโตได้เต็มที่ จึงจะทำให้ได้ผลผลิตสูงใกล้เคียงกับการทำนาตามฤดูกาลปกติ

การใส่ปุ๋ยครั้งที่ 1

ในพื้นที่ดินเหนียวให้ใส่ปุ๋ยสูตร 16-20-0, 18-22-0 หรือ 20-20-0 สูตรใดสูตรหนึ่งในอัตราไร่ละ 25 กก. ในดินทรายให้ใส่ปุ๋ยสูตร 16-16-8 ในอัตราไร่ละ 25 กก. โดยใส่ปุ๋ยหลังจากข้าวออกแล้ว 5-6 วัน

การใส่ปุ๋ยครั้งที่ 2

ให้ใส่ปุ๋ยหลังจากข้าวออกแล้ว 40-45 วัน โดยใช้แอมโมเนียมซัลเฟต หรือแอมมเนียมคลอไรด์ ไร่ละ 25-30 กก. หรือปุ๋ยยูเรีย ไร่ละ 10-15 กก. ในการใส่ปุ๋ยควรคำนึงถึงว่าดินจะต้องเปียกและหรือมีน้ำขังไม่ควรเกิน 20 เซนติเมตร ถ้าหากดินแห้งหรือระดับน้ำมาก กว่านี้ให้เลื่อนการใส่ปุ๋ยออกไปมิฉะนั้นจะทำให้การใส่ปุ๋ยไม่มีประสิทธิภาพ เกิดการสูญเสียปุ๋ย ทำให้ต้นข้าวได้รับปุ๋ยไม่พอเพียง ผลผลิตจะต่ำ

การทำนาค้ำ

เป็นการปลูกข้าวโดยเพาะเมล็ดในหังอกและเจริญเติบโตในระยะหนึ่ง แล้วย้ายไปปลูกในที่หนึ่ง สามารถควบคุมระดับน้ำ วัชพืชได้ การทำนาค้ำแบ่งได้เป็น 2 ขั้นตอน คือการตกกล้า เพาะเมล็ดข้าวเปลือกให้มีรากงอกยาว 3-5 มิลลิเมตร นำไปหว่านในแปลงกล้าช่วงระยะ 7 วันแรก ต้องควบคุมน้ำไม่ให้ท่วมแปลงกล้าและจะสามารถถอนกล้าไปปักดำได้เมื่อมีอายุประมาณ 20-30 วัน

การปักดำ ชาวนาจะนำกล้าที่ถอนแล้วไปปักดำในแปลงปักดำ ระยะห่างระหว่างกล้าแต่ละหลุมจะมีความแตกต่างกันขึ้นกับลักษณะของดิน คือ ถ้าเป็นนาหลุมปักดำระยะห่าง เพราะข้าวจะแตกกอใหญ่ แต่ถ้าเป็นนาดอนปักดำค่อนข้างถี่ เพราะข้าวจะไม่ค่อยแตกกอ

การเก็บเกี่ยว

หลังจากที่ข้าวออกดอกหรือออกรวงประมาณ 20 วัน ชาวนาจะเร่งระบายน้ำออก เพื่อเป็นการเร่งให้ข้าวสุกพร้อมๆ กันและทำให้เมล็ดมีความชื้นไม่สูงเกินไปจะสามารถเก็บเกี่ยวได้ หลังจากระบายน้ำออกประมาณ 10 วัน ระยะเวลาที่เหมาะสมสำหรับการเก็บเกี่ยว เรียกว่า ระยะพลับพลึง คือ สังเกตที่ปลายรวงจะมีสีเหลือง กลางรวงเป็นสีทองอ่อน การเก็บเกี่ยวในระยะนี้จะได้เมล็ดข้าวที่มีความแข็งแรง มีน้ำหนัก และมีคุณภาพในการสี

การนวดข้าว

หลังจากตากข้าว ชาวนาจะขนเข้ามาในลานนวด จากนั้นก็นวดเอาเมล็ดข้าวออกจากรวง บางแห่งใช้แรงงานคน บางแห่งใช้ควายหรือวัว แต่ปัจจุบันมีการใช้เครื่องนวดข้าวมาช่วยในการนวด

การเก็บรักษา

เมล็ดข้าวที่นวดเสร็จทำความสะอาดแล้วควรตากให้มีความชื้นประมาณ 14% จึงนำเข้าเก็บในยุ้งฉาง ยุ้งฉางที่ดีควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. อยู่ในสภาพที่มีอากาศถ่ายเทได้สะดวก การใช้ลวดตาข่ายกันให้มีร่องระบายอากาศกลางยุ้งฉางจะช่วยให้การถ่ายเทอากาศดียิ่งขึ้น คุณภาพเมล็ดข้าวจะคงสภาพคืออยู่นาน
2. อยู่ใกล้บริเวณบ้านและตึกถนน สามารถขนส่งได้สะดวก
3. เมล็ดข้าวที่จะเก็บไว้ทำพันธุ์ ต้องแยกจากเมล็ดข้าวบริโภค โดยอาจบรรจุกระสอบ มีป้ายบอกวันบรรจุ และซื้อพันธุ์แยกไว้ส่วนใดส่วนหนึ่งในยุ้งฉาง เพื่อสะดวกในการขนย้ายไปปลูก
4. ก่อนนำข้าวเข้าเก็บรักษา ควรตรวจสอบสภาพยุ้งฉางทุกครั้ง ทั้งเรื่องความสะอาดและสภาพของยุ้งฉาง ซึ่งอาจมีร่องรอยของหนูกัดแทะจนทำให้หนูสามารถรอดเข้าไปจิกกินข้าวได้ หนูหรือร่องต่าง ๆ ที่ปิดไม่สนิทเหล่านี้ต้องได้รับการซ่อมแซมให้เรียบร้อยก่อน

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัย ได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

มณีนัย ทองอยู่¹ ศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน กรณีชาวนาลุ่มน้ำพอง ได้กล่าวถึง ประเพณีออกปากกินวาน สรุปได้ว่า การจัดปรับแรงงานในชนบทในหมู่ชาวนาชั้นกลางและจน ซึ่งรูปแบบที่พบมากที่สุดคือการโยกย้ายแรงงานสู่เมือง ได้ส่งผล ให้การแตกขั้วทางชนชั้นในชนบทเป็นไปอย่างช้า ที่เป็นเช่นนี้เนื่องมาจากการที่ครอบครัวชาวนาได้รับตัวโดยสมาชิกส่วนหนึ่งออกไปรับจ้าง ทำให้ครอบครัวในชนบทมีรายได้เพิ่มขึ้นและสามารถรักษาระดับการผลิตทางการเกษตรไว้ไม่ให้ตกต่ำลงไป ในขณะที่เดียวกัน การโยกย้ายทุนซึ่งเกิดขึ้นในกลุ่มชาวนารวย กลับไม่สามารถพัฒนาขึ้นได้ได้อย่างเต็มที่ กิจการลงทุนเพื่อผลกำไรของผู้ประกอบการอิสระในชนบทถูกจำกัดด้วยสาเหตุหลายประการ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติในชนบท การต่อต้าน

¹มณีนัย ทองอยู่. (2542). การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน กรณีชาวนาลุ่มน้ำพอง. หน้า 14.

ในหมู่บ้านด้วยกัน การแข่งขันจากผู้ประกอบการในเมือง ความไม่เชี่ยวชาญของผู้ลงทุน และขนาดของทุนของผู้ประกอบการที่มีอยู่อย่างจำกัด ผู้ประกอบการชนบทจึงมักถดถอยในการขยายกิจการ แต่มักหันไปลงทุนในการศึกษาของลูกซึ่งมักหลุดลอยจากชนบท ส่งผลให้ชาวนารวยไม่นิยมสะสมและขยายการซื้อที่ดินเพื่อเป็นมรดกไว้ให้ลูกหลาน ขณะเดียวกันก็ยังคงรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนบ้าน ซึ่งอาจต้องพึ่งพาในบั้นปลายของชีวิต ดังนั้น แม้ว่าจะปรากฏมีความแตกต่างในการสะสมทุนเกิดขึ้นในชนบท แต่ที่ดินยังไม่มีการกระจุกตัว และความรู้สึกร่วมในความเป็นชุมชนและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันก็ยังมีอยู่มากในชนบท

เอี่ยม ทองดี¹ ศึกษาเรื่อง ข้าว : วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง สรุปได้ว่า สิ่งจำเป็นพื้นฐานในการทำนา ได้แก่ แรงงาน หมายถึงแรงงานที่ใช้ในการทำนาทุกขั้นตอน ตั้งแต่เพาะปลูกไปจนกระทั่งการเก็บเกี่ยว เช่น เตรียมดิน ปักดำ ดูแลรักษา เก็บเกี่ยว นวด และขนส่ง แรงงานที่ใช้เป็นหลักในการทำนาแบบพื้นบ้านที่ปรากฏมากได้แก่ แรงงานคนและแรงงานสัตว์ และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงด้านแรงงาน ได้ก่อให้เกิดการใช้แรงงานคนเป็นไปในเชิงธุรกิจมากขึ้น การช่วยเหลือ การลงแขก และการแลกเปลี่ยนแรงงานไม่เป็นที่นิยม การว่าจ้างแรงงานเป็นรายวัน การเหมาจ่าย เป็นที่นิยมอย่างกว้างขวาง การแลกเปลี่ยนแรงงานอันเป็นประเพณีดั้งเดิมได้เลือนหายไป การว่าจ้างแรงงานเข้ามาแทนที่ ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวนี้เกิดขึ้นเห็นได้ชัดเจนในหมู่บ้านหัน และหมู่บ้านอัมพวัน แรงงานมีความจำกัดมากขึ้น หาได้ยากขึ้น กล่าวคือ แรงงานในหมู่บ้านส่วนหนึ่งจะออกไปใช้แรงงานอยู่นอกหมู่บ้าน ส่วนหนึ่งไปเรียนหนังสือในชั้นที่สูงขึ้น จึงเกิดภาวะการขาดแคลนแรงงานในไร่นา และนับวันจะมีความรุนแรงเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ค่าจ้างแรงงานเพิ่มสูงตาม และการทำงานก็ได้กำไรน้อยลง หรืออาจจะขาดทุนก็ได้

งามพิศ สัตย์สงวน² ศึกษาเรื่อง วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย : การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง สรุปได้ว่า การจัดการด้านแรงงานในการทำนาส่วนใหญ่ ชาวนาจะระดมจ้างแรงงาน เข้ามาใช้ในขั้นตอนต่าง ๆ ในการผลิตโดยใช้เวลาไม่นาน ซึ่งแรงงานรับจ้างมีทั้งภายในชุมชนเอง และภายนอกชุมชน การจัดการในเรื่องแรงงานมีลักษณะเป็นการเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมการลงแขกเอาแรงกันตามประเพณีดั้งเดิม ชาวนามีลักษณะเป็นทั้งนายจ้างและลูกจ้างในขณะเดียวกัน ชาวนานายจ้างจะวางตัว

¹เอี่ยม ทองดี. (2538). ข้าว : วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง. หน้า 68-69

²งามพิศ สัตย์สงวน. (2545). วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย : การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง. หน้า 348-349.

ให้เป็นต้นแบบถือโอกาสอวยพรแสดงความมีน้ำใจเลี้ยงเหล้าขาหรือน้ำชาบ้างเพื่อเป็นการผูกมัดใจแรงงานลูกจ้าง

วิไลวัจน์ กฤษณะภูมิ และคณะ¹ ศึกษาเรื่อง การลงแขกกับวิถีชีวิตของคนอีสาน ได้ศึกษาที่บ้านคิ้ว หมู่ 6 ตำบลน้ำพอง อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นหมู่บ้านในเขตชลประทาน และบ้านแห้วคำ หมู่ 8 ต. โนน กิ่งอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เป็นหมู่บ้านในเขตชลประทาน ผลการศึกษาพบว่า การลงแขกได้ถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการจากสมัยก่อนมาก สมัยก่อนการลงแขกเป็นการช่วยเหลือแรงงานกันในการทำกิจกรรม โดยไม่มีพันธะผูกพันว่าจะต้องไปช่วยแรงงานคืน ปัจจุบัน การลงแขกบางประเภท ได้เปลี่ยนรูปแบบวิธีการ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนอีสาน บทบาทของประเพณีลงแขก มีหลายด้าน เช่น ด้านเศรษฐกิจ สามารถจะลดต้นทุนการผลิตได้ เป็นการแก้ปัญหาเรื่องการขาดแคลนแรงงาน ช่วยให้งานเสร็จเร็วขึ้น เป็นต้น ด้านสังคม เป็นการสร้างและกระชับเครือข่ายทางสังคม เป็นกลไกในการสร้างความรัก ความสามัคคี สร้างพลังชุมชน เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้ ด้านความเชื่อประเพณี ก็เป็นการสืบทอดประเพณีชุมชน และโอกาสในการสร้างใหม่ทางวัฒนธรรม แนวโน้มของการดำรงคงอยู่ของการลงแขกขึ้นกับเงื่อนไขหลายประการเช่น ลักษณะ กิจกรรมที่เป็นงานหนักต้องช่วยกันหลายคน เช่น ขนข้าวขึ้นยุ้ง เกษตรกรได้ทำกันทุกปี และมีแนวโน้มจะทำต่อไปอีก นอกจากนี้การขาดแคลนแรงงานก็ดี เครือข่ายทางสังคมในชุมชน และการยอมรับหรือไม่รับเทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยีการเกษตร ก็จะเป็นเงื่อนไขในการลงแขก และจะทำให้การลงแขกดำรงคงอยู่หรือลดน้อยลง

¹วิไลวัจน์ กฤษณะภูมิ และคณะ. (2542). การลงแขกกับวิถีชีวิตของคนอีสาน. หน้า 48-60.

เอกสารเกี่ยวกับอำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา

การศึกษาเอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งข้อมูลของอำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจาก นงลักษณ์ โชติพันธุ์ และนิพนธ์ จิวจันทร์¹ และเอกสารบรรยายสรุปอำเภอรัตนภูมิ² ซึ่งสามารถสรุปสาระสำคัญ ได้ดังนี้

1. ประวัติของอำเภอรัตนภูมิ

ในรัชสมัยของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อำเภอรัตนภูมิอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ต่อมาฐานะขึ้นเป็นกิ่งอำเภอ มีชื่อว่า “รัตนภูมิ” ปี 2435 ได้ยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอ โดยตั้งที่ว่าการอำเภอที่บ้านปากบาง รัตนภูมิ หมู่ที่ 3 ตำบลรัตนภูมิ ภายหลังได้ย้ายไปตั้งที่ว่าการอำเภอ ณ ตำบลกำแพงเพชร เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอกำแพงเพชร

เมื่อ พ.ศ. 2480 ได้เปลี่ยนชื่ออำเภอกำแพงเพชร เป็นอำเภอ “รัตตภูมิ” เนื่องจาก ชื่อไปพ้องกับจังหวัดกำแพงเพชร ต่อมาในปี พ.ศ. 2509 ได้เขียนชื่อจากเดิม “รัตตภูมิ” เป็น “รัตนภูมิ” ซึ่งมีความหมายว่าพื้นที่ดินแดง หรือดินแดง เดิมอำเภอรัตนภูมิ ประกอบด้วย 9 ตำบล 86 หมู่บ้านต่อมาเมื่อวันที่ 2 มกราคม 2528 กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศยกฐานะพื้นที่ 4 ตำบล 41 หมู่บ้านของอำเภอรัตนภูมิ คือ ตำบลควนโต ตำบลรัตนภูมิ ตำบลห้วยลึก ตำบลบางเหริ่ง ขึ้นเป็นกิ่งอำเภอ ชื่อกิ่งอำเภอควนเนียง ทำให้อำเภอรัตนภูมิมี 5 ตำบล 48 หมู่บ้านคือ ตำบลกำแพงเพชร ตำบลควนรู ตำบลคูหาใต้ ตำบลท่าชะมวงและตำบลเขาพระ ต่อมาได้แยกหมู่บ้านเพิ่มขึ้นในตำบลท่าชะมวง คูหาใต้ เขาพระ และกำแพงเพชร อีก 15 หมู่บ้าน ปัจจุบัน มี 63 หมู่บ้าน สำหรับตัวอาคารที่ว่าการอำเภอหลังเก่าสร้างใน พ.ศ. 2466 ได้มีการต่อเติมซ่อมแซมในปี พ.ศ. 2500 และ พ.ศ. 2525 ต่อมาในปี 2531 กรมการปกครองได้อนุมัติงบประมาณสร้างที่ว่าการอำเภอหลังใหม่ ซึ่งเป็นอาคารที่ทำการในปัจจุบัน ตั้งแต่ พ.ศ. 2466 จนถึงปัจจุบัน มีผู้ดำรงตำแหน่งนายอำเภอรัตนภูมิ จำนวน 34 คน นายอำเภอ คนปัจจุบัน คือ นายณรงค์พร ณ พัทลุง ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2550

2. ที่ตั้งและอาณาเขต

อำเภอรัตนภูมิ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของตัวจังหวัด อยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 60 กิโลเมตร มีเนื้อที่ 665 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขต ดังนี้

¹นงลักษณ์ โชติพันธุ์และนิพนธ์ จิวจันทร์. (2542). “รัตนภูมิ.” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้เล่ม 18. หน้า 6501-6502.

²อำเภอรัตนภูมิ. (2551). เอกสารบรรยายสรุปอำเภอรัตนภูมิ. หน้า 1-15.

ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอปากพะยูน อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง

ทิศใต้ ติดต่อกับ อำเภอลำดวน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอกวนกาหลง จังหวัดสตูล

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา

3. สภาพภูมิศาสตร์

พื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอรัตนภูมิเป็นพื้นที่ราบ อยู่ทางตอนกลางของตัวอำเภอ ทางทิศตะวันตก ก่อนข้างจะเป็นพื้นที่สูงเป็นเนินเขา และมีที่ราบระหว่างหุบเขา มีลำคลองหลายสายเกิดจากภูเขา ทางทิศตะวันตก และไหลไปทางทิศตะวันออก ผ่านพื้นที่ราบทางตอนกลางของอำเภอ ทำให้พื้นที่ส่วนใหญ่มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การกสิกรรม

4. สภาพสังคมและวัฒนธรรม

อำเภอรัตนภูมิแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 5 ตำบล 63 หมู่บ้าน มีตำบลกำแพงเพชร ตำบลท่าชะมวง ตำบลเขาพระ ตำบลคูหาใต้ และตำบลควนรู มีครัวเรือนทั้งสิ้น 15,588 ครัวเรือน มีประชากร 69,197 คน เป็นชาย 33,763 คน หญิง 35,434 คน (พ.ศ. 2551) ชาวบ้านในอำเภอรัตนภูมิ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมที่สำคัญได้แก่

1. การปลูกยางพารา เป็นการปลูกเพื่อการค้า เกษตรกรส่วนใหญ่ได้รับสงเคราะห์หน่วยงานราชการ โดยเฉพาะการปรับปรุงเกี่ยวกับพันธุ์ยาง และการทำยางแผ่นคุณภาพ
2. การทำนา ส่วนมากจะทำนาเพื่อบริโภคภายในครอบครัว มีการทำนาแผนใหม่จากการส่งเสริมของหน่วยงานทางราชการ พื้นที่ในการทำนาของอำเภอรัตนภูมิ ประมาณ 31,728 ไร่ ประกอบด้วย ตำบลคูหาใต้ 9,225 ไร่ ตำบลท่าชะมวง 9,139 ไร่ ตำบลควนรู 6,883 ไร่ ตำบลกำแพงเพชร 6,426 ไร่ และ ตำบลเขาพระ 55 ไร่ (สำนักงานส่งเสริมการเกษตรอำเภอรัตนภูมิ พ.ศ. 2551)
3. การทำสวนผลไม้ เป็นการปลูกเพื่อกิน และขาย มีการปลูกมากในเขตพื้นที่ตำบลท่าชะมวง ตำบลเขาพระ ส่วนตำบลอื่น ๆ มีกระจัดกระจาย ผลไม้ที่ปลูก ได้แก่ ทุเรียน เงาะ ขนุน ลำไย มะพร้าว ฯลฯ
4. การเลี้ยงสัตว์ ส่วนใหญ่จะเลี้ยงสัตว์ไว้เป็นอาชีพเสริม นิยมเลี้ยงวัวเนื้อ วัวนม หมู ไก่ และเป็ด
5. การทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ ทำกันทั่วไปทุกหมู่บ้าน มีการทำกันเป็นอาชีพหลัก ส่วนใหญ่จะทำตามบรรพบุรุษ วัสดุที่ใช้หาได้จากป่าไม้ในเขตอำเภอรัตนภูมิ
6. รับจ้างแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม ผู้ใช้แรงงานส่วนใหญ่จะมีอายุ 18-25 ปี สำหรับผู้ที่มิอายุเกิน 30 ปี ขึ้นไป จะประกอบอาชีพอยู่กับบ้าน โดยเฉพาะหมู่ที่ 3 ตำบลท่าชะมวง ได้นำเครื่องจักสานเป็นอาชีพเสริมการทำนา และค้าขาย

สภาพทั่วไปของอำเภอรัตนภูมิ ประชาชนร้อยละ 75 นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 24.5 นับถือศาสนาอิสลาม และร้อยละ 0.5 นับถือศาสนาคริสต์ มีสถานบันการศึกษาของรัฐบาลตั้งแต่ ระดับก่อนประถมศึกษาจนถึงอุดมศึกษา มีขนบธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อต่าง ๆ แยกตามศาสนาที่นับถือสืบทอดจากบรรพบุรุษ ความเชื่อของชาวบ้านที่นับถือศาสนาต่างๆ ยังมีการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละศาสนาไว้อย่างเคร่งครัด เช่น ชาวไทยพุทธ มีประเพณีทำบุญวันสารท วันสงกรานต์ ชาวไทยมุสลิมมีประเพณีถือศีลอด ฮารีรายอ เป็นต้น

ผลของการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวกับอำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา ทำให้ผู้วิจัยได้นำความรู้มาเป็นแนวทางในการวางแผนโครงการศึกษาค้นคว้า และใช้เป็นข้อมูลส่วนหนึ่งในการที่จะวิเคราะห์ตีความ อธิบาย และขยายความในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้

1. เป็นประโยชน์ในการกำหนดชื่อเรื่องเพื่อการศึกษาค้นคว้า
2. เป็นประโยชน์ในการกำหนดขอบเขตพื้นที่ ที่จะทำการศึกษาค้นคว้า
3. เป็นประโยชน์ในการเขียนภูมิหลังเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และความสำคัญของสถานที่ที่จะทำการศึกษาค้นคว้า

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา” ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์ สัมภาษณ์ สํารวจในภาคสนามและศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยทำการศึกษาประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา 3 ประการ ได้แก่ ความเป็นมาและวิถีปฏิบัติของประเพณีออกปากกินวาน คุณค่าของประเพณีออกปากกินวาน ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) และมีภาพประกอบ บางตอน วิธีการดำเนินการวิจัยประกอบด้วย กลุ่มผู้บอกข้อมูล เครื่องมือที่ใช้การรวบรวมข้อมูล วิธีดำเนินการรวบรวมข้อมูล วิธีการจัดกระทำกับข้อมูล วิธีเสนอผลการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประชากรกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ที่มีอาชีพทำนาอยู่ในอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา
2. กลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชาวนาบ้านในอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา ที่มีอาชีพทำนา จาก 5 ตำบล ตำบลละ 10 คน รวมจำนวนทั้งหมด 50 คน ซึ่งได้มาด้วยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์ สำหรับการสัมภาษณ์ผู้บอกข้อมูล เพื่อสัมภาษณ์ชาวนาเกี่ยวกับประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา ตามขอบเขตเนื้อหา คือ

1. ความเป็นมาและวิถีปฏิบัติของประเพณี
 - 1.1 โอกาส
 - 1.2 ขั้นตอน
2. คุณค่าของประเพณี
3. ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณี

วิธีดำเนินการรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามลำดับดังนี้

1. ขั้นสำรวจและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจะสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารจากแหล่งเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นความรู้พื้นฐาน ซึ่งจะช่วยในการกำหนดกรอบความคิดในการศึกษา และเป็นข้อมูลในการเขียนเค้าโครงวิจัย

2. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในแหล่งพื้นที่ศึกษาด้วยวิธีการสัมภาษณ์และการสังเกต พร้อมทั้งเก็บภาพประกอบตามความเหมาะสม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.1 การเก็บข้อมูลจากเอกสาร โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษา ทั้งที่ปรากฏในหนังสือ ตำรา งานวิจัย บทความทางวิชาการ รวมทั้งข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต

2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการบันทึกลงในแถบบันทึกเสียงและจดบันทึกตามความเหมาะสม ส่วนการสังเกตจะใช้การจดบันทึกผลการสังเกตและถ่ายภาพประกอบ

วิธีการจัดกระทำกับข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้

1. นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากการสัมภาษณ์ซึ่งได้บันทึกไว้ในแถบบันทึกเสียงมาถอดความโดยสรุปสาระสำคัญตามขอบเขตด้านเนื้อหา

2. นำข้อมูลที่ได้บันทึกไว้ในแถบบันทึกเสียง รวมทั้งข้อมูลที่ได้จดบันทึกไว้ จากการสัมภาษณ์มาตรวจสอบความสมบูรณ์และเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดความสมบูรณ์

3. นำข้อมูลที่เป็นภาพถ่ายมาจัดหมวดหมู่ตามขอบเขตของเนื้อหา

4. นำข้อมูลที่ได้ตรวจสอบความสมบูรณ์ถูกต้องแล้วทั้งหมดมาศึกษาตามประเด็นที่กำหนดไว้ในขอบเขตด้านเนื้อหา

วิธีเสนอผลการวิจัย

ผู้วิจัยจะเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) และมีภาพประกอบบางตอน โดยใช้วิธีการอธิบายข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นตามลำดับ สามารถอธิบายให้เห็นถึงความเป็นมา วิถีปฏิบัติของประเพณี โอกาสและขั้นตอนของประเพณี คุณค่าของประเพณี และความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา และนำเสนอในรูปแบบของการบรรยายพรรณนาความในการเขียนรายงานวิจัย

บทที่ 4

ผลการศึกษา

ประเพณีออกปากกินวาน เป็นประเพณีให้वानให้เพื่อนบ้านมาช่วยลงแรงทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งของชาวภาคใต้ โดยผู้ที่มาช่วยงานไม่คิดค่าแรง งานบางอย่างอาจผลัดเปลี่ยนช่วยกันทำเป็นบ้าน ๆ อย่างที่ทางภาคกลางเรียกว่า “ลงแขก” แต่การออกปากกินวานอาจไม่เป็นการผลัดเปลี่ยนกันก็ได้ การวานใช้วิธีบอกกล่าวกันด้วยวาจา โดยผู้วานอาจจะไปบอกกล่าวด้วยตนเองหรือมอบหมายให้คนอื่นไปบอกกล่าวแทนก็ได้ เรียกว่า “ออกปาก” และถือเป็นประเพณีที่เจ้าภาพจะต้องเลี้ยงอาหารแก่ผู้มาร่วมลงแรง จึงมักใช้คำว่าไป “กินวาน” ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ไปกินวานเมื่อไปถึงที่กินวานก็ต้องบอกเจ้าภาพว่าคนในบ้านนี้มาแล้ว สำหรับอาหารที่จัดเลี้ยงผู้ที่มากินวานถ้าเป็นงานที่ต้องทำตลอดทั้งวัน ต้องเลี้ยงอาหารกลางวันและเครื่องดื่มด้วย

ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ เป็นการปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การปฏิบัติประเพณีมีการปรับเปลี่ยนจากเดิมไปบ้างตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป จากการศึกษาประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นไว้ดังนี้

1. ความเป็นมาและวิถีปฏิบัติของประเพณี จำแนกได้ 2 ประเด็น ดังนี้
 - 1.1 ความเป็นมา
 - 1.2 โอกาสและขั้นตอนปฏิบัติของประเพณี
2. คุณค่าของประเพณี จำแนกได้ 2 ประเด็น ดังนี้
 - 2.1 ด้านเศรษฐกิจ
 - 2.2 ด้านสังคมและวัฒนธรรม
3. ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงประเพณี จำแนกได้ 2 ประเด็น ดังนี้
 - 3.1 ลักษณะความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง
 - 3.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง

ผลการศึกษาในแต่ละประเด็น ปรากฏรายละเอียดดังต่อไปนี้

ความเป็นมาและวิถีปฏิบัติในประเพณีออกปากกินวาน

"ออกปาก" เป็นคำปักษ์ใต้ แปลว่า วานให้ช่วย ขอความช่วยเหลือ "ออกปาก กินนวาน" เป็นกิจกรรมของชาวนาในอดีตที่มาร่วมกันลงแขกทำนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชุมชนที่มีความเอื้ออาทรกัน แต่ปัจจุบันประเพณีดังกล่าวนี้หาได้ยากขึ้น เพราะสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนไป ชาวนาต้องดิ้นรนเพื่อปากท้องตามภาวะบีบคั้นทางเศรษฐกิจ

1. ความเป็นมาของประเพณีออกปากกินวาน

การออกปากกินวานเกิดขึ้นเมื่อใดไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด แต่พอมีร่องรอยการปฏิบัติสืบต่อกันมาอยู่บ้าง เช่น จากวรรณกรรมเพลงชื่อ "ราวงเกี่ยวข้าว" ได้กล่าวถึงความร่วมมือ ร่วมใจในการเกี่ยวเกี่ยวข้าว ก่อให้เกิดความผูกพันในเครือญาติ เพื่อนสนิท มิตรสหายและความบันเทิง ทำให้เป็นประเพณีสืบต่อกันมา ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนาในอำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา มีมาช้านานแล้ว แต่ไม่อาจสืบได้ชัดว่าเริ่มมีมาตั้งแต่เมื่อใด ดังที่ เอื้อน นกแก้ว¹ คทากร โอราหมหลง² ได้กล่าวว่า ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนภูมิมีมานานแล้ว โดยเกี่ยวข้องกับความเชื่อของคนในสมัยก่อนว่า ก่อนที่จะดำนาหรือเกี่ยวเกี่ยวจะมีพิธีกรรมขอต่อแม่โพสพเพื่อเป็นสิริมงคลแก่การทำนาและเพื่อให้ข้าวเจริญเติบโตได้ผลผลิตเต็มที่ ซึ่งสอดคล้องกับที่ เล็ก คงสม³ ได้กล่าวถึงพิธีกรรมที่กระทำนั้นต้องดูฤกษ์ยามก่อนที่จะทำนา หากไม่ปฏิบัติตามจะทำให้เกิดนาข้าวเสียหายได้ เช่น มีศัตรูพืชมานทำลายให้ข้าวในนาเสียหาย เป็นต้นว่าหนูกัดกินต้นกล้า แมลงศัตรูพืชมานทำลายทำให้เกิดผลผลิตเสียหาย อาจเกิดความแห้งแล้ง

¹ เอื้อน นกแก้ว เพชร (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 63 หมู่ที่ 4 ตำบลควนรู อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2552

² คทากร โอราหมหลงเพชร (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 11/1 หมู่ที่ 2 ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2553.

³ เล็ก คงสม (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 32 หมู่ที่ 4 ตำบลควนรู อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2553.

เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ เพ็ญแข บัวศรี¹ ได้กล่าวว่า เรื่องของความเชื่อก่อนจะทำนาจะต้องดูวันดี ๆ จะทำให้ผู้ที่ดำนาไม่เจ็บมือ เจ็บเท้า สะดวกต่อการทำนาข้าวในนาจะได้เจริญงอกงามดี ได้ผลผลิตเต็มที่ ไม่มีสัตว์มาทำร้ายให้ข้าวในนาเสียหาย นอกจากนี้ เนียม ขุนเพชร² ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา และอนันต์ สุวรรณโณ³ ประธานชมรมนาข้าวเกษตรอินทรีย์ของอำเภอนี้ ได้กล่าวถึงความเป็นมาของประเพณีออกปากกินวานไว้ สอดคล้องกันว่า ประเพณีออกปากกินวาน เกิดขึ้นมานานแล้วตั้งแต่จำความได้ ครอบครัวใดต้องการความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้านก็จะออกปากหรือวานให้เพื่อนบ้านใกล้เคียงมาช่วย ชาวนาในอำเภอรัตนภูมิ เมื่อถึงฤดูทำนาเดือนหก หรือเดือนพฤษภาคม ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำชุมชนจะมีการนัดประชุมและมอบหมายความรับผิดชอบต่อหน้าที่และความรับผิดชอบในการจัดสรรน้ำเข้านา เพื่อเตรียมน้ำสำหรับทำนา และตกแต่งคันนา สมัยก่อนไม่นิยมการจ้างแรงงาน ส่วนมากจะออกปากกินวาน ต่อมาจึงเป็นที่แพร่หลายมากในชุมชนในช่วงฤดูดำนา และฤดูเกี่ยวข้าว เจ้าภาพจะต้องเตรียมข้าวปลาอาหารและขนมไว้เลี้ยงผู้ที่มาช่วยกันทำงาน ช่วยกันทำจนเสร็จงานที่วาน เป็นความร่วมมือแบบเรียบง่ายช่วยเหลือกันเหมือนญาติ ในช่วงฤดูดำนาและฤดูเก็บเกี่ยวข้าว ในการออกปากกินวานแต่ละครั้งเพื่อนบ้านจะช่วยเหลือกันจนเสร็จงานเป็นวัน ๆ ไป ของแต่ละเจ้าจะหมุนเวียนช่วยกันจนเสร็จทุกเจ้า

2. วิถีปฏิบัติของประเพณีออกปากกินวาน

2.1 โอกาสที่ปฏิบัติ

ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาเกิดจากหลายกรณี เช่น การออกปากไถนา ดำนา เก็บข้าว การออกปากไถนา บางแห่งเรียกว่า "ไถนาวาน" เนื่องจากวัวควายตายหรือโจรขโมยเจ้าของป่วยกะทันหัน ดังที่เสาวนีย์ ศรีบัว⁴ ได้กล่าวถึงโอกาสที่ปฏิบัติในการออกปากกินวานในการทำนา และเป็นที่นิยมออกปากกันมาก คือออกปากดำนา ออกปากเกี่ยวข้าว ออกปากหาบข้าว

¹ เพ็ญแข บัวศรี (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 155 หมู่ที่ 1 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2553.

² เนียม ขุนเพชร (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 57 หมู่ที่ 9 ตำบลคูหาใต้ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553.

³ อนันต์ สุวรรณโณ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 215 หมู่ที่ 14 ตำบลคูหาใต้ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553.

⁴ เสาวนีย์ ศรีบัว (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 73 หมู่ที่ 9 ตำบลคูหาใต้ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553.

ออกปากทำเทือก ออกปากไถนา ตามลำดับ สมัยก่อนจะมีการวานไถนา วานหว่านกล้า วานไถแปร วานราดเทือก วานถอนกล้า วานไถนาจะทำช่วงเช้าถึงเที่ยง ผู้วานจะเอาวัวมาเอง วานถอนกล้าจะทำครึ่งวันหรือทั้งวัน วานดำนาจะเป็นขั้นตอนสุดท้ายก่อนจะรอเก็บเกี่ยว จะออกปากดำนาประมาณ ช่วงเดือนแปด ถึงเดือนสิบ จะทำกันทั้งวัน เจ้าภาพจะเตรียมกล้าไว้ และมีการเลี้ยงอาหารทั้งตอนเช้า และเที่ยง อาหารที่เลี้ยงส่วนใหญ่จะมีแกงคั่วไก่บ้านกับหยวก ขนมหวานต้มถ้วยกับเหนียว เป็นต้น แต่ละขั้นตอนต้องทำให้เสร็จก่อนเดือนสิบเอ็ด หรือก่อนวันชักพระ เพราะทุกคนจะได้มีเวลาไปร่วม ประเพณีชักพระ ส่วนในการเก็บข้าวจะตกประมาณเดือนสาม หรือเดือนสี่ โดยจะออกปากเก็บข้าว ประมาณ 20-30 คน หรือมากกว่านั้น สำหรับคนที่มียานมากก็จะวานคนมาช่วยมาก จะเก็บข้าวด้วยแกะ ทุกคนที่มาจะเอาแกะมาเองเป็นส่วนใหญ่ เจ้าภาพจะจัดเตรียมไว้บ้าง จะเก็บกันทั้งวัน มีการเลี้ยงข้าว และขนมในตอนเที่ยง การวานเก็บข้าวจะวานทั้งหญิงและชาย การวานหาบข้าว ส่วนใหญ่จะวานผู้ชาย จะทำกันช่วงบ่ายถึงค่ำ ทุกคนที่มาจะนำเอาสาแหรกกับคันหาบมาเอง โดยจะหาบข้าวมากองไว้ ที่รวมข้าว เจ้าบ้านจะดับไว้ในรอมข้าวเอง เสร็จแล้วเจ้าภาพจะเลี้ยงอาหาร ส่วนการวานนวดข้าวเป็น ขั้นตอนสุดท้ายของการวานในการทำนา ส่วนใหญ่จะวานในกรณีที่เจ้าบ้านมีงานแต่ง งานบวช หรือ งานศพ

ในประเพณีออกปากกินวานในการทำนา ไม่ว่าจะเป็นการออกปากดำนา หรือออกปาก เก็บข้าว หรือการระดมแรงงานกันเพื่อสร้างความเป็นส่วนรวมต่าง ๆ มักจะนับแรงงานกันด้วย ระบบน้ำใจอย่างไม่เป็นทางการ ไม่ถึงกับถือเป็นกฎเกณฑ์ตายตัวว่าต้องเป็นคนอายุเท่าใดขึ้นไปจึงจะ นับแรงงานกัน โดยมากแล้วก็จะพิจารณา “ความเป็นงาน” เช่น เด็กชายบางคนแม้ยังไม่ถึงอายุครบ บวช แต่ความที่เป็นงาน ทำการงานเก่ง มีความจริงจัง และมีวุฒิภาวะสูงก็จะนับว่าเป็นแรงงานน้ำใจ กัน 1 แรง ขณะเดียวกันหากเป็นชายหญิงในวัยเท่ากันกับกรณีแรกแต่ยังทำงานไม่เก่ง โดยมากแล้วก็จะจัดให้เป็นคนที่กำลังฝึกหัดและเปิดโอกาสให้ได้เรียนรู้ชีวิตไปกับกลุ่มผู้ใหญ่ อาจไม่นับเป็น จำนวนเอาแรง ดังนั้นปัจเจกและความเป็นพลเมืองในบริบทของการลงแรงจึงมีฐานะเป็น 1 หน่วย แรงงาน เมื่อจะใช้คินก็ต้องเอาแรงงานน้ำใจไปลงแรงคินอย่างน้อยก็เท่ากับหน่วยแรงงานที่ตนเอง ได้รับ นอกจากใช้จำนวนหน่วยของแรงงานแล้ว วิธีเอาแรงและลงแรงก็อาจใช้หลักเกณฑ์อีกอย่าง มาเป็นแนวคิดในการเอาแรงและออกปากเก็บข้าวช่วยกันคือ ขนาดของงาน และจำนวนวันหรือ ระยะเวลา ขนาดของงานก็เช่น เอาแรงกันไว้ 10 งานหรือ 10 ไร่ เมื่อคินแรงงานน้ำใจ ก็จะไปลงแรง คิน โดยอาจจะระดมคนไปช่วยกันเกี่ยวมากน้อยไปตามความสะดวก โดยถือเอาการลงแรงตามเอา แรงกันไว้ 10 งาน 10 ไร่เป็นหลัก จำนวนวันหรือระยะเวลาก็จะมีหลายวิธี เช่น เอาแรงกันไว้ 1 วัน หรือบางครั้งอาจจะไม่ได้นับจำนวนวันตายตัว ทว่านับกันเป็นกรอบเวลากว้าง ๆ คือ 1 ฤดูเก็บเกี่ยว ของปีหนึ่ง ๆ เมื่อให้แรงคินก็จะไปอย่างน้อยก็เป็นระยะเวลาเท่ากับได้เอาแรงกันไว้ อย่างนี้เป็นต้น

โดยทั่วไปแล้วประเพณีออกปากกินวานในอำเภอรัตนภูมิ เป็นการลงแรงหรือช่วยแรงงานจำแนกได้ 2 วิธี คือ การออกปาก และการชอมมือ

1. การออกปาก เป็นการออกปากทำงานให้เบ็ดเสร็จเป็นครั้งคราว ตามโอกาสต่าง ๆ เช่น ออกปากคานา ออกปากเกี่ยวข้าว เป็นต้น ดังที่วินัย บุญนากร¹ ได้กล่าวว่า การออกปากกินวานเป็นประเพณีการไปลงแรงเป็นครั้งคราวให้เบ็ดเสร็จในแต่ละครั้งตามที่เพื่อนบ้านมาออกปากกินวานโดยไม่ต้องคิดแรงงาน เจ้าภาพจะจัดเลี้ยงอาหารเป็นการตอบแทน

2. การชอมมือ เป็นการออกปากเอาแรงและรวมแรงไว้ก่อนแล้วไปออกปากคินน้ำใจกัน เป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน เจ้าภาพจะจัดเลี้ยงอาหารเป็นการตอบแทนเช่นกัน การตระเวนไปเอาแรงคนอื่นเพื่อสะสมน้ำใจไว้ก่อนแล้วระดมไปลงแรงให้กับตนเองนั้น ในกรณีออกปากเกี่ยวข้าว มักจะใช้สำหรับ 2 กรณี คือ กรณีการเกี่ยวข้าวหนัก ซึ่งในอดีตนั้น ข้าวจะแก่และเกี่ยวได้สองรุ่นคือ ข้าวเบาสำหรับนาคอน ซึ่งจะแก่และเกี่ยวได้ก่อนระลอกแรกประมาณเดือน 9 เดือน 10 กับข้าวหนักสำหรับนาลุ่ม ซึ่งข้าวจะใช้เวลาเติบโตและแก่พร้อมเกี่ยวช้ากว่า เป็นเดือน 10 เดือน 11 หรือหลังวันสารทไทย ชาวนาที่มีข้าวนาหลุ่มก็มักจะไปเอาแรงเจ้าที่เกี่ยวข้าวเบาในนาคอนก่อน เมื่อถึงรุ่นที่ข้าวหนักในนาหลุ่มของตนแก่พร้อมเกี่ยว ผู้คนที่ตนเองไปเกี่ยวข้าวเอาแรงไว้ก็จะพากันไปออกปากกินวานให้แรงงานน้ำใจคืน อีกวิธีหนึ่งคือ ชาวนาที่มีนาหลายไร่และอาจจะเกี่ยวข้าวในรุ่นเดียวกันให้เสร็จในเวลาเดียวกันด้วยแรงงานในครอบครัวตนเองอย่างเดียวไม่ทัน ก็จะต้องคำนวณว่าตนเองจะเกี่ยวในช่วงเวลาใด จากนั้นก็จะพากันในครอบครัวออกไปเอาแรงคนอื่นก่อน หรือหากจะต้องเกี่ยวก่อน ก็จะต้องเดินไปบอกกล่าวว่าขอแรงก่อนแล้วจะไปเกี่ยวข้าวคืนแรงให้ทีหลัง การลงแรงจึงมีความเป็นชุมชนอยู่ในตนเอง หากเป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่สามารถเดินไปเชื่อมโยงกับผู้อื่นในชุมชนได้ ก็จะไม่สามารถทำงานด้วยวิธีระดมการออกปากกินวานกับผู้อื่นได้ และภายในการออกปากกินวานก็จะมีหลายสิ่งก่อเกิดขึ้นมาด้วย

2.2 ขั้นตอนปฏิบัติประเพณีออกปากกินวาน

ขั้นตอนการปฏิบัติประเพณีออกปากกินวานแบ่งออกได้เป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนปฏิบัติก่อนออกปากกินวาน ขั้นตอนปฏิบัติในขณะที่ออกปากกินวาน และขั้นตอนปฏิบัติหลังออกปากกินวาน ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

¹ วินัย บุญนากร (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 151/1 หมู่ที่ 1 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2553.

1. ขั้นตอนปฏิบัติก่อนออกปากกินวาน

ประเพณีออกปากกินวานมีขั้นตอนปฏิบัติก่อนออกปากกินวาน ดังนี้

1.1 การเตรียมสถานที่และวัสดุอุปกรณ์

ก่อนที่จะมีการนัดหมาย หรือออกปากกินวาน จะต้องจัดสถานที่สำหรับทำพิธีบูชาพระแม่โพสพ และในการเตรียมของเซ่นไหว้จะต้องตั้งให้ถูกต้องตามตำราตามประจําเดือน หรือที่เรียกว่าการทำพิธีแรกนา ดังที่ เล็ก คงสม¹ ได้กล่าวว่า ในการทำพิธีแรกนา อุปกรณ์ที่จะต้องเตรียมไว้ก็คือ หมา กู หานาม และไม้ไผ่ที่ทำคล้ายรังไก่ นอกจากนี้ยังต้องจัดสถานที่สำหรับรับประทานอาหารเที่ยงเพื่อเป็นที่รวมกันและพักผ่อนตอนเที่ยงไว้ให้พอกับจำนวนผู้ที่มาออกปากกินวาน เพ็ญแข บัวศรี² ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า การจัดให้ผู้ที่มาช่วยวานคํานาจะจัดตามสถานที่ที่มีอยู่รอบ ๆ บริเวณนา เช่น ที่ขนา ที่หวนาได้ร่มไม้ และใกล้จอมปลวก เป็นต้น นอกจากนี้จะต้องเตรียมพื้นที่นาหรืออุปกรณ์ในการทำนาให้พร้อม กะลียะ ชัยคง³ กล่าวว่า การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการทำนา เจ้าภาพจะต้องเตรียมไว้ให้ผู้ที่จะมาออกปากกินวานให้พร้อม ซึ่งสอดคล้องกับจิต อ่อนรักษ์ กล่าวว่าไว้ว่า หากวานไถนา ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย เจ้าภาพจะเตรียมวัวไว้ประมาณ 5 คู่ หรือให้ผู้มาวานเอาเอง และระดมคนมาประมาณ 15 คน แบ่งหน้าที่กันบางคนจะเป็นคนงูว บางคนจะเป็นคนไถสลับกัน ถ้าหากวานคํานา เจ้าภาพจะต้องเตรียมกล้า เตรียมพื้นที่หรือทำเทือกให้เสร็จเรียบร้อยให้พอกับผู้ที่มาวาน และถ้าวานเกี่ยวข้าว เจ้าภาพจะต้องเตรียมแกะ หรือหมวก ไว้ให้พอสําหรับผู้ที่มาวาน ส่วนใหญ่แล้วผู้มาวานจะนำกันมาเอง

1.2 การบอกกล่าวบุคคลที่จะมาช่วยงานออกปากกินวาน

ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เกิดขึ้นหลายโอกาส ได้แก่ ไถนา หวนกล้า คํานา เก็บเกี่ยว ขั้นตอนในการออกปากกินวานจะมีลักษณะแบบเดียวกันหมดไม่มีความแตกต่างตามลักษณะงานที่ทำ มีขั้นตอนการปฏิบัติ ดังนี้

¹ เล็ก คงสม (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 32 หมู่ที่ 4 ตำบลควนรู อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2553.

² เพ็ญแข บัวศรี (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 155 หมู่ที่ 1 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2553.

³ กะลียะ ชัยคง. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 80 หมู่ที่ 1 ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2552.

สมถวิล¹ และ กล่อม ขุนเพชร² ได้กล่าวไว้สอดคล้องกันสรุปได้ว่า ชาวอำเภอรัตนบุรีได้ร่วมปฏิบัติประเพณีออกปากกินวานในการทำนา โดยได้ร่วมมือกันมีขั้นตอนปฏิบัติดังนี้

1. ผู้ออกปากจะไปเล่าความเดือดร้อนให้เพื่อนบ้านฟัง
2. เพื่อนบ้านจะแนะนำว่าควรออกปาก ควรจะหาในวันไหน เพราะจะเลือกวันที่เพื่อนบ้านส่วนใหญ่ปลอดจากการกิจส่วนตัว

3. การบอกจะบอกต่อ ๆ ไม่จำเป็นที่ผู้ออกปากจะไปบอกทุกบ้าน

เล็ก คงสม³ ได้กล่าวว่า ก่อนที่จะทำนา หรือเกี่ยวข้าว ในเรื่องของความเชื่อจะต้องเตรียมหมอบทำพิธีไหว้แม่โพสพ ต้องคว้นหรือหาฤกษ์ยามที่ไม่ให้ถูกคอบ จะต้องมีการแรกค่านาให้เสร็จเสียก่อนที่จะค่านาหรือออกปากให้คนมาช่วยค้ำ เพื่อเป็นสิริมงคล และการทำงานจะได้ประสบความสำเร็จ

1.3 การเตรียมอาหาร

เมื่อได้กำหนดวันที่แน่นอนและทราบจำนวนคนที่จะมาร่วมออกปากกินวานแล้ว เจ้าภาพก็จะจัดเตรียมอาหารให้เพียงพอกับจำนวนผู้ที่มากินวาน ดังที่ ฮัมถ๊ะ หลีหามาด⁴ ได้กล่าวว่า เจ้าภาพจะต้องเตรียมอาหารเข้าจำพวกข้าวเหนียว ปลาเค็ม อาหารที่ขงจะเตรียมพวกแกงคั่วไก่กับหยวก หรือแกงส้ม และในช่วงบ่ายจะมีขนมหวานประเภทขนมลอดช่อง เป็นต้น

2. ขั้นตอนปฏิบัติในขณะที่ออกปากกินวาน

การออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี ส่วนใหญ่จะไม่ระบุตัวบุคคล แต่จะออกปากที่บ้านใดบ้านหนึ่ง (ครอบครัว) แล้วแต่หัวหน้าครอบครัวจะกำหนดให้ใครไปกินวาน โดยหัวหน้าครอบครัวดูจากลักษณะของงานนา ถ้าเป็นงานเบา ๆ เช่น เก็บข้าว ค่านา ก็จะให้ผู้หญิงไป ถ้าเป็นงานหนัก เช่น ไถนา ก็จะให้ผู้ชายไป ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ไปกินวานเมื่อไปถึง

¹ ฉ้วน สมถวิล เพชร (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 68 หมู่ที่ 3 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553.

² กล่อม ขุนเพชร (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 9 ตำบลคูหาใต้ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553.

³ เล็ก คงสม (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 32 หมู่ที่ 4 ตำบลควนรู อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2553.

⁴ ฮัมถ๊ะ หลีหามาด (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 55/1 หมู่ที่ 7 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2553

ที่บ้านของผู้วานก็ต้องไปบอกเจ้าภาพเสียก่อนว่าคนในบ้านนี้มาแล้ว ดังที่ ควน โกลญา¹ ได้กล่าวว่า ตอนเช้าเมื่อถึงวันนัดหมายเพื่อนบ้านจะงูวักควายไปยังนาของผู้ออกปาก โกลนาได้ประมาณ 2-3 ชั่วโมงก็จะหยุดพัก แล้วจับกลุ่มกันคุย สุนัขหรือ กินหมาก เจ้าภาพจะจัดหามาเลี้ยง หยุดพักประมาณ 20 นาที ก็จะไถนาต่อ เทียงผู้ออกปากจะนำอาหารมาเลี้ยง เมื่อกินข้าวเสร็จ ต่างงูวักควาย แบกคันไถ กลับบ้าน หรือถ้าออกปากคานา เจ้าภาพจะเตรียมกล้าไว้สำหรับให้ผู้ที่มาคานาไว้ และจะเตรียม ข้าว ขนมไว้ต้อนรับอย่างพร้อมเพรียง ธรรมเนียมการออกปากในปัจจุบันนี้มีน้อย ด้วยประเพณีนี้ แสดงออกถึงความเจริญทางด้านวัฒนธรรมควรที่จะหวงแหนไว้ อีน ตะเคียน² ได้กล่าวถึง ขั้นตอน ปฏิบัติในขณะที่ยกปากกินวานเกี่ยวกับการเก็บข้าว ไว้ว่า ผู้ที่มาออกปากประมาณ 10-20 คนจะยืน เก็บข้าวเรียงหน้ากระดาน โดยใช้แคะในการเก็บข้าว ในขณะที่เก็บข้าวไปแต่ละคนก็ได้เล่า ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้ไปประสบกันมาจนเพลินไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ทำให้การเก็บข้าวเสร็จเร็วขึ้น ก่อนจะพักเที่ยงเจ้าภาพได้นำแตงโม หรือขนมรดคองมาให้รับประทานกันก่อนจะพักเที่ยง ซึ่งจะ นั่งรับประทานกันในซังข้าวหรือใต้ร่มไม้บนคันนา เมื่อพักเที่ยงจะนั่งกินข้าวเป็นกลุ่มตามได้คันไม้ หรือริมปลวก

ประเพณีออกปากกินวานเป็นภูมิปัญญาการรวมพลัง และการพึ่งพิง เช่นภูมิปัญญาการ “ลาดเหวน” (คือรวมกลุ่มกันกะเกณฑ์รับผิชอบลาดตระเวนดูแลป้องกันชีวิตและทรัพย์สิน ของหมู่บ้าน) ภูมิปัญญาร่วมแรงแบ่งประโยชน์ (เช่นการทำนารวม การทำสวนรวม คือการร่วมกัน ทำนาหรือทำสวนในแปลงเดียวกัน ทุกคนที่ทำมีสิทธิเก็บกิน) เป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมกัน ในประเพณีออกปากกินวานเมื่อถึงวันที่เจ้าภาพนัดหมาย ผู้มาร่วมประเพณีออกปากกินวานจะมารวมตัวกันในนาและจะปฏิบัติดังรายละเอียดดังนี้

2.1 การทำพิธีกรรม ตามความเชื่อเพื่อเป็นสิริมงคลกับชาวนาและผู้มาร่วมพิธี เล็ก คงสม³ ได้กล่าวว่า เมื่อแรกนาให้ดูตำราภาคประจำเดือน คือเดือนสี่ เดือนห้า และเดือนหก นาคหันหัวไปทิศปัจฉิม หางนาคหันไปทางบูรพา ท้องนาคอยู่ทิศทักษิณ หลังนาคอยู่ทิศอุดร เมื่อแรก ไถนา ให้หัวหันหน้าไปทิศอีสาน เดือนเจ็ด เดือนแปด และเดือนเก้า นาคหันหัวไปทิศอุดร หางนาค

¹ ควน โกลญา (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์) , ที่บ้านเลขที่ 88/1 หมู่ที่ 3 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2553.

² อีน ตะเคียน. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 5 หมู่ที่ 7 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2552.

³ เล็ก คงสม (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์) , ที่บ้านเลขที่ 32 หมู่ที่ 4 ตำบลควนรู อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2553.

หันไปทิศทักษิณ ท้องนาคอยู่ทิศปัจฉิม หลังนาคอยู่ทิศบูรพา เมื่อแรกไถนabayหน้าวัวทิศอาคเนย์ เดือนสิบ เดือนสิบเอ็ด และเดือนสิบสอง นาคหันหัวไปทิศปัจฉิม หางนาคหันไปทางบูรพา ท้องนาคหันไปทางอุดร เมื่อแรกไถนabayหน้าวัวไปทางทิศบูรพา ถ้าเป็นเดือนที่ 1 เดือนที่ 2 และเดือนที่ 3 นาคหันหัวไปทางทิศทักษิณ หางนาคหันไปทางทิศอุดร หลังนาคอยู่ทิศปัจฉิม ท้องนาคอยู่ทิศบูรพา เมื่อแรกไถนabayหน้าวัวไปทิศพายัพ และในการแรกค่านานี้จะไม่ให้ถูกคอย ซึ่งเป็นวันที่ไม่ดีทำให้การทำนาไม่เป็นผลคือทำให้ผลผลิตเสียหาย เช่น มีหนูมากัดกินต้นข้าว มีแมลงศัตรูพืชมาทำลายซึ่งหมายความว่าไม่ให้ถูกพิษของนาคทำลายนั่นเอง ซึ่งวันคอยมีอยู่ 8 วัน คือข้างขึ้น 4 วัน คือ ขึ้น 4 ค่ำ, 8 ค่ำ, 14 ค่ำ และ 15 ค่ำ ส่วนข้างแรมคือ แรม 1 ค่ำ, แรม 4 ค่ำ, แรม 5 ค่ำ และแรม 11 ค่ำ ดังนั้นเมื่อถึงวันออกปากจะมีพิธีกรรมในการแรกนาคดังนี้

1. หมอจะทำพิธีเรียกเครื่องเซ่นไหว้ปักไว้ที่มุมคันนา ในเครื่องเซ่นไหว้ประกอบด้วย พลู หมาก และหนามอะไรก็ได้ เช่น หนามต้นมะกรูด หนามไม้ไผ่ โดยการนำหนามมาตั้งรองที่กรวยไม้ไผ่ นำหมาก และพลูใส่ไว้ตรงกลาง ดังภาพประกอบที่ 1

ภาพที่ 1 การแรกค่านา คือการทำพิธีขอค่านา
ถ่ายเมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2552

2. หมอจะปักดักล้า ซึ่งจะดักดูเดือนของการทำนาด้วย ถ้าทำนาในเดือนเก้า ต้องปักดักล้า 9 ขุม (กอ) ถ้าเดือน 10 ก็ปักดัก 10 ขุม เป็นต้น ส่วนมากจะปักดัก 9 ขุม ในการปักดักแต่ละขุมหมอนจะมีคาถาดังนี้

ปักดำกองที่ 1 พุดลาว่า “ลือก” พร้อมกับเอาหัวแม่มือกดคันกล้าลงปักดำ พอตั้งมือขึ้นมาพุดลาว่า “ลือ” ปักดำกองที่ 2 พุดลาว่าเช่นเดิมจนครบ 9 ขุม เป็นอันเสร็จพิธี แต่ทั้งนี้ในการปักดำต้องดูทิศทางของนาด้วย ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

2.2 ขั้นลงแรงทำนา จากการศึกษาพบว่าส่วนใหญ่แล้วการออกปากกินวานจะอยู่ในขั้นตอนการดำนา และเกี่ยวข้าว ดังที่ สนั่น เกอหะ¹ นิ หลีหมาด² ได้กล่าวสอดคล้องกันว่าการออกปากกินวานเมื่อเจ้าภาพกำหนดวันดำนาเป็นที่ชัดเจนแล้ว ผู้ที่ถูกออกปากก็จะมาพร้อมกันที่นาของเจ้าภาพและแบ่งหน้าที่กันปฏิบัติดังนี้

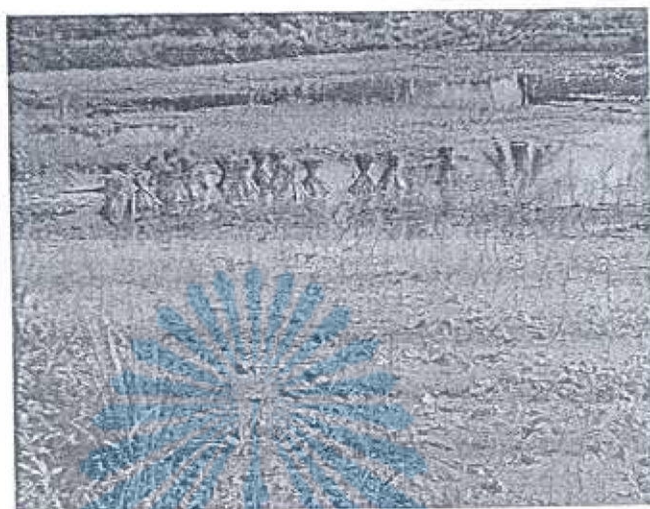
1. ถ้ามีการออกปากดำนาผู้ที่มีหน้าที่หอบกล้า จะต้องมาเตรียมกล้าเอาไว้ในนาที่จะปักดำ เตรียมกล้ามาให้พอกับพื้นที่และนำมาวางไว้บนคันนาหรือจะแช่กล้าไว้ในที่ขอบคันนา ส่วนใหญ่มักจะขอแรงจากผู้ชายในการหอบกล้า ดังภาพประกอบที่ 2-3

ภาพที่ 2 หอบกล้าเอาไปไว้ในนาที่จะออกปากดำนา
ถ่ายเมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553

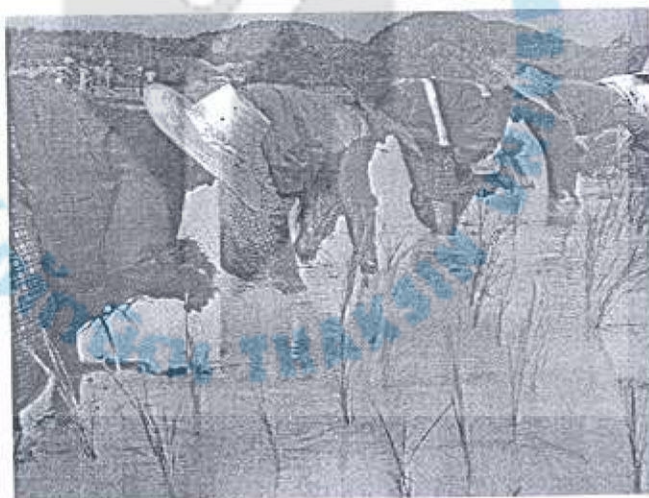
¹ สนั่น เกอหะ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 155 หมู่ที่ 7 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552.

² นิ หลีหมาด (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 5 หมู่ที่ 7 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552.

ภาพที่ 3 การเตรียมกล้าไว้ในนาที่จะดำ
ถ่ายเมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553

2. ผู้ที่มีหน้าที่ดำนาเริ่มปฏิบัติการดำนาโดยเข้าแถวเป็นรูปหน้ากระดานแถวเดียวและคอยหลังในการปักดำจนเต็มแปลงนา และเริ่มนาแปลงใหม่อีกจนเสร็จทุกแปลง หากมีคนมาช่วยแรงเป็นจำนวนมากก็อาจจะแบ่งคนออกเป็นแปลงละ 10 คน หรือตามความเหมาะสมก็ได้ ในขณะที่มีการดำนาแต่ละคนจะนำเรื่องมาเล่าแลกเปลี่ยนกัน กุขกัณฑ์ให้เกิดความเพลิดเพลินไม่รู้จึกเหน็ดเหนื่อย และงานเสร็จจนไม่รู้ตัว ดังภาพประกอบที่ 4-5

ภาพที่ 4 ออกปากดำนาโดยเข้าแถวเป็นรูปหน้ากระดานแถวเดียว
ถ่ายเมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553

ภาพที่ 5 ออกปลากำนา

ถ่ายเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552

ส่วนการออกปลากินวานในการเก็บเกี่ยวข้าวนั้น หลังจากที่เจ้าของนาได้ออกปลากินวานในการไถนา ดำนาแล้ว เจ้าของนาจะดูแลบำรุงข้าวด้วยการใส่ปุ๋ยสูตร 16-20-0 หลังปักดำ 15 วัน และเมื่อข้าวเจริญเติบโตประมาณ 3 เดือนก็ใส่ปุ๋ยอีกครั้งหนึ่ง และเฝ้าดูการเจริญเติบโตและป้องกันกำจัดศัตรูพืชจนถึงระยะเก็บเกี่ยว เจ้าของนาจะออกปลากินวานอีกครั้งหนึ่งซึ่งขั้นตอนการปฏิบัติคล้ายกับที่กล่าวมาแล้วในการดำนา เพ็ญแข บัวศรี¹ ได้กล่าวว่า ในเรื่องความเชื่อของคนโบราณได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ ก่อนเกี่ยวข้าวจะมีการทำพิธีขวัญข้าวก่อน โดยดูวันเก็บเกี่ยวข้าวที่เป็นวันดี เช่น ตรงกับวันเกิดของเรา ไม่ตรงกับวันดอย หมายความว่าไม่เจ็บมือ เจ็บเท้า หรือไม่มีแมลงสัตว์มากัดกินเมล็ดพืช ในการทำพิธีดังกล่าวมีขั้นตอนดังนี้

1. สรรวจดูต้นข้าวที่สมบูรณ์ กอใหญ่ มีความแข็งแรง
2. เอามือรวบข้าว 4-5 กอ มารวมกัน แล้วเอาอ้อยกับเชือกด้ายดิบมามัดที่กอข้าว พร้อมกับว่าคาถา ดังนี้

1. ตั้งนะโม 3 จบ
2. พุทฺธัง รัตตะนัง ธัมมัง รัตตะนัง สังฆัง รัตตะนัง

¹ เพ็ญแข บัวศรี (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่บ้านเลขที่ 155 หมู่ที่ 1 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2553.

3. แล้วกล่าวว่า “ตัวข้าเอาจร ตัวผีหลวงเอาซึ่ง”

4. คลักดินได้กอข้าวมาตั้งไว้บนกอข้าวที่มีเชือกด้ายดิบมัดไว้ให้ครบ 7 วัน

5. และเก็บข้าวที่ทำพิธีเอาไปไว้ที่บ้านถ้าใครทักใครถามอย่าพูด โดยเก็บขวัญข้าวใส่ไว้ในกระเชอและตั้งไว้ตรงกลางลอมข้าวในทุ่งนา

เมื่อทำพิธีเก็บขวัญข้าวเรียบร้อยแล้ว 7 วัน เจ้าภาพก็จะนำผู้ออกปากกินวนมาเก็บเกี่ยวข้าวจนแล้วเสร็จ ดังภาพประกอบที่ 6-7

ภาพที่ 6 ทำพิธีขวัญข้าวก่อนเก็บเกี่ยว
ถ่ายเมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2553

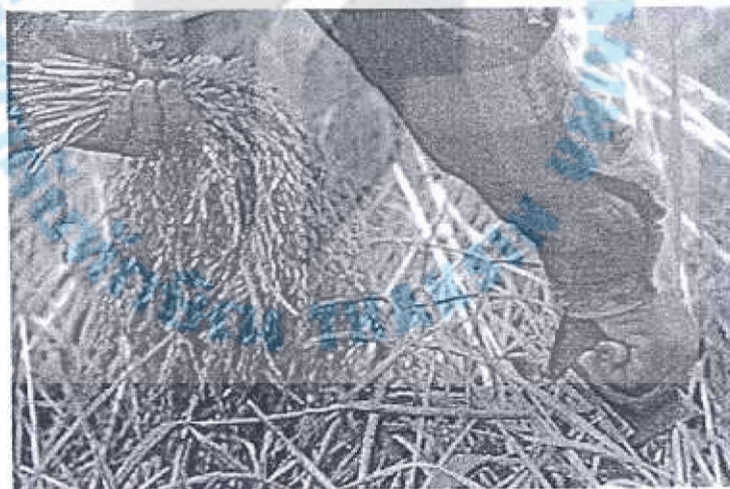
ภาพที่ 7 เก็บขวัญข้าวไว้ในลอมข้าว
ถ่ายเมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2553

สำหรับขั้นตอนปฏิบัติในการออกปากกินวานเก็บเกี่ยวข้าวจะปฏิบัติดังนี้

1. เจ้าภาพกำหนดวันนัดหมายบุคคลที่จะออกปากตามวันเวลาที่ว่างตรงกันกับเพื่อนบ้าน
2. เจ้าภาพจะต้องเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการเก็บเกี่ยว เช่น แกะ หมวก ไว้สำหรับผู้ที่มากินวานบางคนที่ไม่ได้นำอุปกรณ์เหล่านี้มา ดังภาพประกอบที่ 8-9

ภาพที่ 8 แกะ อุปกรณ์สำหรับเก็บเกี่ยวข้าว
ถ่ายเมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2553

ภาพที่ 9 เก็บข้าวที่ล่องจวนเต็มกำมือแล้วมัดเป็นเลียง
ถ่ายเมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2553

“กะ” เป็นเครื่องมือเก็บข้าวของภาคใต้ ที่ประดิษฐ์ขึ้นอย่างเรียบง่าย แต่เต็มไปด้วยคุณค่าการใช้งาน รูปร่างคล้ายเรือมีส่วนประกอบสำคัญ 3 ส่วนด้วยกัน คือ กระดานกะ ดากะ และ หลอดกะ หรือค้ำกะ ดากะหรือคมกะ บางถิ่นเรียกว่าตัวกะ ทำด้วยเหล็กกล้าซึ่งช่างทำกะ นิยมทำด้วยเหล็กเหล็ย คือเหล็กสำหรับทำเลื่อยที่เรียกว่า เหล็กคันเลื่อย ทำเป็นคมคล้ายมีด ยาวประมาณ 5-6 เซนติเมตร มีหูแหลม ๆ 2 ข้าง สำหรับตอกฝังไว้กับกระดานกะ กระดานกะ ทำด้วยไม้เนื้อแข็งหรือไม้ชนิดเบา (ช่างทำกะในจังหวัดพัทลุง นิยมใช้ไม้ตีนเป็ดหรือไม้แค) ทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมู มีด้านยาวตอนบนประมาณ 5-6 เซนติเมตร ตอนล่างประมาณ 8-9 เซนติเมตร กว้างประมาณ 4 เซนติเมตร ทำเป็นแผ่นหนาประมาณครึ่งเซนติเมตร ส่วนล่างหนากว่าส่วนบน เล็กน้อย ส่วนบนใช้สำหรับตอกฝังดากะให้ตั้งขนานกับกระดานกะ ส่วนล่างฝังติดอยู่กับค้ำกะ ดากะทำจากไม้ไผ่เรีย ๆ บางที่เรียกสั้น ๆ ว่า เร็ย มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 เซนติเมตร ยาวประมาณ 9-10 เซนติเมตร ที่กึ่งกลางจะเจาะช่องขนาดเท่าความหนาของกระดานกะสำหรับฝัง ให้ติดกันแน่น เมื่อจะใช้กะเก็บข้าว เอากะใส่เข้าไปในระหว่างนิ้วกลางกับนิ้วนาง จะใช้มือขวาหรือ มือซ้ายก็ได้ตามความถนัดของแต่ละคน ใช้นิ้วชี้กับนิ้วหัวแม่มือจับรวงข้าวเอามาทับกับคมกะ ใช้คมกะตัดที่คอรวงข้าวแต่ละรวง ส่วนมืออีกข้างหนึ่งใช้จับรวงข้าวที่เก็บกับกะจนเต็มกำมือ วางไว้ในที่แห้งหรือถือไว้จนเต็มกำมือแล้วเอามารวมกัน ตัดคันข้าวมาผูกรวงข้าวให้แน่นทำเป็นเลียง ข้าวเพื่อนำไปเก็บ ไว้ในลอมข้าวต่อไป

3. เตรียมอาหารการกินให้พอสำหรับผู้ที่มากินวานในการเก็บเกี่ยวข้าว

4. ผู้ที่มากินวานจะลงแปลงนาเก็บเกี่ยวข้าวเรียงหน้ากระดานประมาณ 5-10 คน ในขณะที่เก็บเกี่ยวก็มีการชวนกันพูดคุย แต่ละคนจะนำเรื่องราวหรือประสบการณ์ของตัวเองมาเล่าสู่กันฟัง บางกลุ่มก็จะมีกรร้องเพลงกันไป ทำให้เกิดความสนุกเพลิดเพลิน ไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย และงานเสร็จจนไม่รู้ตัว เมื่อเวลาผ่านไป 1-2 ชั่วโมงจะมีการหยุดพักรับประทานอาหารว่าง เช่น แดงโม ขนมหวาน เป็นต้น เมื่อถึงตอนเที่ยงจะหยุดพักรับประทานอาหารเที่ยง ทุกคนจะนั่งล้อมวงรับประทานอาหาร อาหารที่นิยม ได้แก่ แกงไก่บ้านกับหยวก ปลาทอด แกงส้ม เป็นต้น และทำงานต่อในช่วงบ่ายจนเสร็จ

ภาพที่ 10 ออกปากเก็บเกี่ยวข้าว โดยใช้แกะในการเก็บเกี่ยว
ถ่ายเมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2553

สำหรับการออกปากกินหวานในการเก็บเกี่ยวข้าวในปัจจุบันนี้ ครั้น แก้วสว่าง¹ เอ็ม บุญชื่น² และพูลสุข แก้วมี³ ได้กล่าวสอดคล้องกันว่า ปัจจุบันมีการใช้เครื่องจักรเข้ามาเกี่ยวซึ่งทำให้ประหยัดเวลาและสะดวกในการเก็บเกี่ยวและบางคนก็ไม่มีเวลาว่างส่วนมากเข้าไปใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม

¹ ครั้น แก้วสว่าง (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 74/1 หมู่ที่ 1 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2553.

² เอ็ม บุญชื่น (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 144/3 หมู่ที่ 1 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2553.

³ พูลสุข แก้วมี (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 91 หมู่ที่ 14 ตำบลหาใต้ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2553.

ภาพที่ 11 ออกปากเกี่ยวข้าว
ถ่ายเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553

2.3 ขั้นตอนการพักรับประทานอาหารกลางวัน เมื่อภารกิจจากการดำนาได้ปริมาณพอสมควรแล้วถึงเวลารับประทานอาหารผู้ที่มีหน้าที่เตรียมอาหารก็ได้เรียกผู้ที่มาออกปากมารับประทานอาหารตามสถานที่ที่ได้จัดไว้ เช่น ที่ขนาใกล้นา ที่หัวคันนาใต้ร่มไม้ หรือใต้ต้นตาลโดนคหรือข้างริมปลวกเป็นต้น ปัจจุบันนี้อาจจะตั้งเต็นท์สำหรับรับประทานอาหาร ปีม ศรีวะปะ¹ และลัษ รัดนเกสร² ได้กล่าวว่า ชาวนาในตำบลควนรู อำเภอรัตนบุรี จะออกปากกันมาโดนา ดำนาเป็นประจำทุกปี และมีการจัดเวทีให้ความรู้เกี่ยวกับการทำนาแก่เด็ก เยาวชน ประชาชน หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนเครือข่ายชาวนาในอำเภอรัตนบุรี และมีแม่ครัวสำหรับเตรียมอาหารให้ผู้ที่มาออกปากกินวานและผู้ร่วมงานรับประทานอาหารเที่ยงซึ่งเป็นการรวมตัวกันของชาวนาซึ่งรักษาประเพณีดั้งเดิมไว้แต่ละปีจะมีชาวนาแต่ละหมู่บ้านมาร่วมกิจกรรมมากมาย

¹ ปีม ศรีวะปะ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 60 หมู่ที่ 6 ตำบลควนรู อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2552.

² ลัษ รัดนเกสร (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 87 หมู่ที่ 1 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2553.

ภาพที่ 12 รับประทานอาหารเที่ยงหลังจากออกปากคานา
ถ่ายเมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2552

สำหรับอาหารที่ทางเจ้าภาพได้เตรียมไว้มีทั้งอาหารลาว และอาหารหวาน ส่วนใหญ่จะเตรียมไว้ตั้งแต่เช้าเพราะบางคนจะมารับประทานอาหารเช้าที่บ้านของเจ้าภาพด้วย บางคนรับประทานอาหารเช้ามาแล้วจากบ้าน สำหรับอาหารมื้อสำคัญจะเป็นอาหารเที่ยง ซึ่ง ชม บุญนาค¹ ชาวนาในอำเภอรัตนภูมิ ได้กล่าวว่า ส่วนใหญ่อาหารที่เป็นหลักคือ มื้อเช้าจะมีข้าวเหนียวกับปลาเค็มทอด ข้าวเหนียวคลุกมะพร้าวอ่อน มื้อเที่ยง ข้าวแกงคั่วไก่กับหยวก ส่วนขนมหวานมีลอดช่องเขียว น้ำกะทิ เป็นต้น

อาหารที่เจ้าภาพนำมาเลี้ยงในการออกปากกินวานพอสรุปได้ดังนี้

1. อาหารเช้า ประกอบด้วย
 - 1.1 เครื่องดื่มประเภทโกปี้อ (น้ำชากาแฟ)
 - 1.2 อาหารหลัก ได้แก่ ข้าวต้ม ข้าวเหนียว ปลาเค็ม
 - 1.3 อาหารประเภทขนม ได้แก่ ขนมครก ขนมเปียกปูน
2. อาหารเที่ยง ประกอบด้วย
 - 2.1 อาหารหลัก ได้แก่ ข้าวสวย แกงส้ม ปลาเค็ม แกงคั่วไก่กับหยวกกล้วย
 - 2.2 อาหารประเภทขนมหวาน ได้แก่ ลอดช่องน้ำกะทิ กล้วยบวชชี เป็นต้น
 - 2.3 เครื่องดื่ม น้ำเปล่า

¹ ชม บุญนาค (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 151/1 หมู่ที่ 1 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2553.

3. ขั้นตอนปฏิบัติหลังออกปากกินวาน

หลังจากที่เจ้าภาพได้ออกปากกินวานกับผู้ร่วมกิจกรรมออกปากกินวานจนเสร็จภารกิจตั้งแต่ช่วงเช้าภารกิจไถนา ถอนกล้า หาบกล้า และดำนา เก็บเกี่ยว และปักท้องเพื่อรับประทานอาหารซึ่งเจ้าภาพได้เตรียมไว้เรียบร้อยแล้ว และในช่วงบ่ายก็ปฏิบัติภารกิจต่อเนื่องและเสร็จงาน เจ้าภาพจะกล่าวขอบคุณผู้ที่มาร่วมกินวานและเชื้อเชิญให้ผู้ที่มีเวลาว่างเล็กน้อยขอบคุณแต่ส่วนใหญ่แล้วเมื่อถึงตอนเย็นต่างคนก็ต่างกลับบ้าน เพราะส่วนใหญ่ผู้มาออกปากกินวานมีหน้าที่ต้องเอาข้าวและควายเข้าคอก ต้องให้อาหารเปิด อาหารไก่ และอาหารหมู ส่วนใหญ่สภาพสตรีจะกลับบ้านก่อนสุภาพบุรุษ เนื่องจากต้องรีบไปปฏิบัติหน้าที่แม่บ้านในครอบครัวของตนเอง ดังที่ ประพีช ขุนสกล¹ และคิษฐ์ มีบุญ² ได้กล่าวสอดคล้องกันว่า ในช่วงตอนเย็นเจ้าภาพจะชวนรับประทานอาหารเช้าและมีการสังสรรค์กันเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อขอบคุณที่ได้มาช่วยกันจนเสร็จงาน โดยนัดกันรับประทานอาหารเช้าได้ตั้งแต่โหนดช้าง ริมปลวกกลางนาข้าว และในขนาข้างนา เครื่องดื่มจะเป็นน้ำตาลเมา (หาวก) และสุบยาใบจาก ดังที่ ประดับ สุขงาม³ กล่าวว่า สมัยก่อนปลาหาได้ง่ายในนา เช่น ปลาตุก ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาขาว และลูกคลัก เป็นต้น แม่ครัวก็จะนำลูกคลักมาคั่ว ทำแกงคั่วเปรต และมีน้ำซุบโจร ซึ่งประกอบด้วยกะปิ หัวหอม กระเทียม ดีปลี และมะนาว นำมาโครกเข้าด้วยกัน และจิ้มด้วยผักเหนาะ

เมื่อผู้ร่วมกิจกรรมรับประทานอาหารเช้าร่วมกันพอสมควรแล้วก็จะมียุทธกรรมนันทนาการอยู่ด้วย ดังที่ ศรีตะลา เชื้อวเลี่ยน กล่าวว่า เมื่อกินน้ำตาลเมา (น้ำตาลเมฆหรือกะแซ่เป็นเครื่องดื่มที่ผลิตในท้องถิ่นที่มีน้ำตาลสด) เข้าไปมาก ๆ ก็จะอึดยาสูบใบจากเข้าไปเต็มที่ ก็จะมียุทธกรรมนันทนาการและเปลี่ยนนิสัยของแต่ละคน บางคนมีความสามารถในการจับบท บางคนมีความสามารถในการว่าเพลงบอกก็ว่ากันไป บางคนมีความสามารถในการร้องเพลงก็ร้องกันไป บางคนมีความสามารถในการเล่านิทานก็เล่าสู่เพื่อนฟัง และบางคนมีความสามารถในการรำงก็รูกขึ้นรำวงกันไป บางคนก็มีความสามารถในการเรื่องเครื่องดนตรีก็เคาะกลองในน้ำตาลโดนด บางคนก็เคาะด้วยขามและซ้อน เป็นต้น ทำให้เป็นเสียงดนตรี ซึ่งทำให้ผู้ร่วมกิจกรรมได้รับความรื่นเริง

¹ ประพีช ขุนสกล (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 302 หมู่ที่ 5 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2553.

² คิษฐ์ มีบุญ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 150 หมู่ที่ 7 ตำบลคูหาใต้ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2553.

³ ประดับ สุขงาม (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 190 หมู่ที่ 1 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2553.

สำราญเบิกบานใจ และมีความสุขเป็นอย่างยิ่ง เมื่อได้เวลาเลิกพอสสมควรต่างคนก็กลับบ้านของตนเองไป หรือบางคนเมามาก ๆ ไม่สามารถกลับบ้านได้ก็นอนที่บ้านเจ้าภาพ ดังที่ จบ สุวรรณโณ¹ กล่าวว่า เจ้าภาพจะจัดที่หลับที่นอนให้สำหรับผู้ที่ไม่สามารถเดินทางกลับบ้านได้ ตื่นเช้าจึงจะกลับบ้านของตนเอง

นอกจากกิจกรรมที่กล่าวมาแล้วก็ยังมึประเพณีที่ชาวนาจะได้มีโอกาช่วยเหลือซึ่งกันและกันอีกคือ การทำนาไ้ะหน้ง (ทำนาของลุ่มนั้น) ดังที่ คิชฐ มีบุญ กล่าวว่า การเป็นคองกันของเพื่อนบ้านส่วนใหญ่ก็จะออกปากกินวานมาช่วยกัน ฝ่ายผู้ชายจะมาเฝ้าผู้หญิงเป็นเวลาประมาณ 2-3 เดือนก่อนที่จะได้ลูกสาวเขาแต่งงาน และต้องบวชเสียก่อนถึงจะเข้าพิธีแต่งงานได้ ฉะนั้นหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว นอกจากจะมีโอกาสเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาวแล้วก็มีพิธีช่ขอดตามประเพณีและแต่งงานถูกต้องตามกฎหมายต่อไป

ในการออกปากกินวานหลังจากงานเสร็จสิ้นแล้ว ทำให้คนที่มากินวานเกิดมิตรภาพ มีการพบเจอเพื่อนใหม่ เพื่อนเก่า ทำให้มีความสนิทสนมกันมากขึ้น มีความสามัคคีปรองดองกันในหมู่บ้านมิตร และได้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน เพราะส่วนใหญ่จะมีโอกาสพบปะญาติหรือเพื่อนฝูงในงานประเพณีทำบุญเดือนสิบ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว และประเพณีชักพระ หลังจากพระสงฆ์ออกพรรษาแล้วได้ทำบุญตักบาตรร่วมกันตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าได้โปรดสัตว์และมนุษย์บนสวรรค์แล้วพระพุทธเจ้าก็เสด็จมาสู่พื้นโลก นอกจากนี้ก็มีโอกาสพบปะในวันว่างอื่น ๆ อีกด้วย

วัฒนธรรมการออกปากกินวานในแง่หนึ่งก็มีมิติที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางประชากรศึกษาไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้จำนวนแรงงาน การวิเคราะห์ปัจจัยทรัพยากรมนุษย์ การวางแผนและการจัดการด้วยวิธีการชุมชนให้เกิดความสมดุลกับปัญหา การเรียนรู้เพื่อได้ความเป็นหญิงชาย ความเป็นผู้ใหญ่ ความเป็นพลเมืองที่มีสำนึกและความรับผิดชอบต่อความเป็นส่วนรวมร่วมกับผู้อื่น

การออกปากกินวาน เป็นชุมชนและการรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนของชาวบ้านที่ยึดโยงกันด้วยการใช้แรงงานและกิจกรรมการผลิต ลักษณะของกลุ่มก้อนจึงมีการคัดสรรให้เป็นกลุ่มประชากรในวัยแรงงานและมีความสามารถในการทำงานได้ การปฏิบัติที่แสดงออกเมื่อเอาแรงและออกปากกินวานกันในชุมชน จะมีส่วนต่อการให้บทบาท ความเป็นบุคคล ตลอดจนความเป็นตัวตนของปัจเจกในขอบเขตต่าง ๆ รวมไปถึงจนถึงการได้ความเป็นสมาชิกชุมชน ซึ่งจะช่วยให้ปัจเจกและ

¹ จบ สุวรรณโณ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์) , ที่บ้านเลขที่ 99 หมู่ที่ 14 ตำบลคูหาใต้ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2553.

สมาชิกของชุมชนรู้กาลเทศะในการวางตน สามารถสร้างความสมดุลในตนเองและปฏิบัติต่อผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม การใช้แรงงานและการแสดงน้ำใจจึงมีบทบาทต่อการจัดความสัมพันธ์กันของชุมชนในบริบท การลงแรง นอกจากนี้ การออกปากจะมีพลังกำกับและควบคุมทางสังคมอยู่ในตัวเอง เช่น การเป็นคนเกียจคร้านในท่ามกลางบรรยากาศการลงแรง ความไม่ซื่อตรง หรือการไม่กินแรงงาน น้ำใจให้กับผู้อื่น ก็จะถูกจดจำและไม่ได้รับการยอมรับในโอกาสอื่น ๆ ทางสังคมจากสมาชิกของชุมชน ทำให้ชาวบ้านมีวิธีอยู่ร่วมกันได้อย่างดีในชุมชน

ในประเพณีวัฒนธรรมออกปากกินวาน ดังเช่นการออกปากเกี่ยวข้าว ชาวบ้านจะนำเอาเครื่องมือและเทคโนโลยีการผลิต ตลอดจนสิ่งใช้สอยสำหรับทำงานที่กระจายอยู่ในแต่ละครอบครัวในชุมชนมารวมกัน ที่สำคัญคือแรงงานและเครื่องมือสำหรับการเกี่ยวข้าว คือแคะ และของใช้ส่วนบุคคลต่าง ๆ เช่น จอบกันแดดและเครื่องแต่งกายที่กันแดดกันการบาดเจ็บของหญ้าและขังข้าว นอกจากนี้ ในการออกปากกินวาน นอกจากเจ้าภาพจะเป็นผู้เตรียมอาหารการกินเพื่อดูแลชาวบ้านที่มาลงแรงเกี่ยวข้าวแล้ว ชาวบ้านแต่ละคนก็จะนำเอาข้าวปลาอาหารของตนเองมาสมทบเหมือนกับการทำบุญโดยทั่วไป ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีอาหารการกินเพียงพอสำหรับแบ่งปันกันอย่างทั่วถึง ครอบครัวที่ยากจนก็มีกิน ด้วยความที่การออกปากกินวานก่อให้เกิดสิ่งที่ได้กล่าวมาในข้างต้น ชาวบ้านจึงไม่จำเป็นต้องมีองค์กรและการจัดการที่เป็นทางการ เช่น เครื่องจักร ทรัพยากร และงบประมาณการลงทุนเป็นจำนวนมาก จึงนับได้ว่าการออกปากกินวานเป็นการจัดการทรัพยากรและสร้างความมั่นคงต่อปัจจัยการดำรงชีวิตที่มีประสิทธิภาพมาก

คุณค่าของประเพณีออกปากกินวาน

ประเพณีออกปากกินวานในการทำนา มีส่วนกระตุ้นให้เกิดคุณค่าแสดงออกมาในหลายลักษณะ ซึ่งคุณค่าที่แสดงออกมาเป็นผลสืบเนื่องมาจากการปฏิบัติงานประเพณีออกปากกินวานโดยตรงและโดยอ้อมเป็นตัวเสริมให้เกิดกิจกรรมการปฏิบัติประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ ความสามัคคี ความผูกพันอยู่กับความรู้สึกรักใคร่และความสำเร็จของผู้ปฏิบัติเอง การปฏิบัติขั้นตอนต่าง ๆ ในการออกปากกินวานในการทำนาล้วนมีประเพณีที่สอดแทรก คุณค่า ความดีงาม คุณธรรม จริยธรรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตและผู้คนในสังคมผู้ปฏิบัติและผู้เข้าร่วมปฏิบัติกรรมออกปากกินวานเกิดจากรู้สึกนึกคิดเข้าใจประเพณีถือเป็นกลวิธีหนึ่งในการใช้ชีวิตอยู่ในสังคมแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย พึ่งพาซึ่งกันและกัน มีน้ำใจต่อกัน การสืบทอดประเพณีก่อให้เกิดผลดีทั้งตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาได้มีแบบอย่างที่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดี และควรที่จะนำมาศึกษาให้อนุชนรุ่นหลังได้ปฏิบัติตามอย่างรู้คุณค่าของประเพณีอันดีงานนี้สืบไป

ประเพณีออกปากกินวานเป็นภูมิปัญญาการรวมพลังและการพึ่งพิงซึ่งกันและกันของชาวบ้าน เช่น ภูมิปัญญาการ “ลาดเหวน” (คือรวมกลุ่มกันกะเกณฑ์กันรับผิดชอบลาดตระเวนดูแลป้องกันชีวิตและชีวิตทรัพย์สินของหมู่บ้าน) ภูมิปัญญาการร่วมแรงแบ่งประโยชน์ (เช่น การทำนา รวม การทำสวนรวม คือการร่วมกันทำนาหรือทำสวนในที่แปลงเดียวกัน ทุกคนที่ทำมีสิทธิ์เก็บกิน) เป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมกันทำร่วมกัน ชาวได้มีปัญญานำไปใช้ในการบ่มเพาะให้กุลบุตร กุลธิดามีวัฒนธรรมการรู้จักสามัคคี อันจะยังผลสู่กันพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สินในระยะยาวอย่างมั่นคง เช่น วัฒนธรรมการยื่นข้าวขึ้นแกงให้แก่เพื่อนบ้าน การมีคติว่า “กินข้าวอย่าให้หมดหม้อจะขวัญข้าว” หมายถึงจะต้องหุงข้าวให้กินไม่หมดมีเหลือค้างหม้อไว้เสมอ เพื่อมีญาติเดินทางมาพักอาศัยจะได้รับรองได้ทันที คนเฒ่าคนแก่ชาวได้สอนว่าหญิงสาวใด “ดักน้ำใส่เผ่ล้างลา” (ดักน้ำใส่เผ่ล้างซึ่งเป็นภาชนะดินเผาที่วางไว้ตามศาลา) เป็นผู้มีน้ำในประเสริฐ วางใจได้ทุกประการ เพราะเปี่ยมด้วยความเมตตาอารี โดยไม่หวังผลตอบแทน ตลอดจนการร่วมแรงลงแขกในประเพณี “ออกปาก-กินวาน” เพื่อช่วยกันทำกิจที่เกินกำลังตนและที่ต้องเร่งด่วน เช่น ออกปากหามเรือน ลากเรือน ออกปากไถนา เก็บข้าว หาบข้าว เป็นต้น

คุณค่าอันเกิดจากการปฏิบัติประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา สามารถจำแนกได้ 2 ประเด็น คือ คุณค่าทางด้านสังคมและวัฒนธรรม และคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งปรากฏรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. คุณค่าทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

จากการศึกษาได้พบว่า ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา มีการกระทำกันในระดับครอบครัว กลุ่มเครือญาติ และกระทำกันในระดับชุมชน โดยสมาชิกในชุมชนเข้าร่วมงานด้วยกัน ผู้ร่วมงานออกปากเหล่านั้นมีบทบาทหรือความสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ในประเพณีออกปากกินวานในการทำนาเป็นตัวกำหนดและเป็นกลไกเชื่อมโยงให้กลุ่มบุคคลเหล่านั้นแสดงบทบาทออกมา เป็นตัวส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างกัน สิ่งเหล่านี้จะหล่อหลอมจิตใจแสดงออกถึงความมีคุณค่าทางด้านสังคมและวัฒนธรรมในที่สุดดังต่อไปนี้

1.1 คุณค่าต่อครอบครัวหรือญาติ สถาบันครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันทางสังคมที่นับว่ามีความสำคัญที่สุดจากหลาย ๆ สถาบัน เพราะเป็นสถาบันพื้นฐานที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างสมาชิกและเป็นสถาบันแรกที่ทำหน้าที่หล่อหลอมบุคลิกภาพของบุคคลให้เป็นไปตามที่สังคมต้องการ ซึ่งจะนำไปสู่การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเป็นสุข ในสังคมไทย คำว่า

“ครอบครัว” หรือเครือญาติ มีนัยสำคัญมากและฝังลึกเข้าไปในจิตใจของคนไทยมานาน จนเป็นที่ยอมรับกันทั่ว ๆ ไปว่าการนับญาติเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของความเป็นสังคมไทย

ประเพณีออกปากกินวานจึงเป็นประเพณีที่มีส่วนส่งเสริมความสัมพันธ์ด้านครอบครัวหรือเครือญาติให้ทุกคนมีความร่วมมือช่วยเหลือเอื้ออารีต่อกัน มีความรักความผูกพันซึ่งกันและกัน เมื่อมีการปฏิบัติประเพณีอยู่เป็นประจำทุก ๆ ฤดูกาลทำนา จึงทำให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมในกลุ่มครอบครัวหรือเครือญาติมากขึ้นจนกลายเป็นความสัมพันธ์กระชับแน่นทำให้เกิดความรักความห่วงใยเคารพนับถือซึ่งกันและกัน และเป็นการปลูกฝังให้ลูกหลานมีความเข้าใจรักที่จะสืบสานประเพณีดีงามนี้ต่อไป

1.2 คุณค่าทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน การศึกษาปรากฏว่าประเพณีออกปากกินวานในการทำนา ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในแวดวงใกล้เคียงและขยายออกไปยังชุมชนอื่นๆ ในการร่วมประเพณีออกปากกินวานของชาวนา ความสัมพันธ์ลักษณะที่มีการปฏิบัติขั้นตอนของประเพณี มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ร่วมแรงร่วมใจมีการนัดหมายของกลุ่มคนเพื่อจะมาร่วมกิจกรรมประเพณีออกปากกินวานร่วมกัน การปฏิบัติประเพณีแต่ละขั้นตอนจึงก่อให้เกิดความรักความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังที่ เสริญ ไพบูลย์¹ และบุผา กันแก้ว² ชาวนาเข้าร่วมประเพณีออกปากกินวาน ได้กล่าวไว้สอดคล้องกันสรุปได้ว่า ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวอำเภอรัตนบุรี เป็นประเพณีสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ทำให้เกิดความสามัคคีในชุมชน ในสังคมได้เป็นอย่างดี ประเพณีเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจหล่อหลอมสังคมก่อให้เกิดความสามัคคีระหว่างคนในหมู่บ้าน ความสามัคคีระหว่างชุมชน เป็นการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เป็นการสร้างวัฒนธรรมการรวมญาติซ้อนไว้ในประเพณี เมื่อทุกคนมาร่วมกิจกรรมก็จะได้มีการพบปะทำความรู้จักซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมกัน มีความกตัญญูต่อผู้ที่เคารพนับถือตลอดจนผู้ที่สมควรได้รับการช่วยเหลือ

ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาจึงเป็นประเพณีที่ช่วยเหลือหลอมกลุ่มบุคคลที่ร่วมบุญประเพณีให้เกิดความรักความผูกพันความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน สร้างความสัมพันธ์ให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างญาติ ก่อให้เกิดมิตรสหาย บังเกิดผลให้คนอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเป็นสุข

¹ เสริญ ไพบูลย์ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 148 หมู่ที่ 5 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2553.

² บุผา กันแก้ว (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 162 หมู่ที่ 1 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2553

1.3 คุณค่าทางด้านส่งเสริมจริยธรรม จริยธรรม คือสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมต่อการดำเนินชีวิต เรื่องจริยธรรมจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งในสังคมที่ทุกคนควรได้รับการพัฒนาเพื่อให้ตนเอง ชุมชน เป็นที่ยอมรับของสังคม ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและส่วนรวม การปฏิบัติเกี่ยวกับประเพณีออกปากกินวานในการทำนา ก่อให้เกิดจริยธรรมที่ดีงามไม่ว่าบุคคลในครอบครัว ชุมชน เมื่อจิตใจเกิดจริยธรรมแล้วพฤติกรรมที่แสดงออกมา ไม่ว่าในทางกายหรือทางวาจา เป็นพฤติกรรมที่มีจริยธรรมซึ่งแสดงออกมาในหลายลักษณะ เช่น ความเสียสละ ความรับผิดชอบ ต่อหน้าที่ ความกตัญญู การตรงต่อเวลา ความมีขันติ ความอดทน ความสามัคคี เป็นต้น ดังที่ ปีม ศรีวะปะ¹ ปิยะนุช คาละหมีค² และ มิตีอ หมัดหลี³ ชาวนาผู้เข้าร่วมกิจกรรมประเพณีออกปากกินวาน ได้กล่าวไว้สอดคล้องกันสรุปได้ว่า ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาช่วยส่งเสริมจริยธรรมหลายลักษณะ ดังนี้

1.3.1 ความเสียสละ การที่ชาวนาเข้าร่วมประเพณีออกปากกินวาน ได้ร่วมการเสียสละ กำลังกาย แรงใจ เพื่อร่วมในประเพณีออกปากกินวาน โดยไม่มีการบังคับในการไปช่วยงานออกปากกินวาน โดยที่มีจุดหมายเดียวกัน คือเจ้าภาพหรือผู้ออกปากได้เสร็จจากงานที่ออกปากไว้

1.3.2 ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ เมื่อใกล้จะถึงวันออกปากกินวาน เจ้าภาพก็จะจัดเตรียมหรือแบ่งหน้าที่รับผิดชอบกันว่าใครมีความสามารถ ความถนัดในด้านไหนก็จะรับผิดชอบในแต่ละหน้าที่ที่ได้กำหนดไว้ เพื่อจัดเตรียมหาอาหารไว้ต้อนรับ ในส่วนของผู้ที่มาวานก็ต้องมีการเตรียมการและแบ่งภาระหน้าที่ในการรับผิดชอบด้วยเช่นกัน ไม่ว่าในการเตรียมวัสดุอุปกรณ์ เตรียมความพร้อมที่จะมาวานให้เสร็จงาน

1.3.3 ความกตัญญู เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูรู้คุณของผู้มีพระคุณกล่าวว่าการประกอบประเพณีออกปากกินวานในการทำนา เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ทำให้ได้ใช้ชีวิตอยู่อย่างกลมเกลียว เกิดความสงบสุขในแนวทางการใช้ชีวิต เป็นการพัฒนาจิตใจให้

¹ ปีม ศรีวะปะ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 60 หมู่ที่ 6 ตำบลควนรู อำเภอรักขุมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2552.

² ปิยะนุช คาละหมีค (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 11 หมู่ที่ 2 ตำบลท่าชะมวง อำเภอรักขุมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553.

³ มิตีอ หมัดหลี (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 78 หมู่ที่ 2 ตำบลท่าชะมวง อำเภอรักขุมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2553.

ผู้ปฏิบัติรู้คุณค่าต่อผู้มีพระคุณ ซึ่งเป็นสมบัติของผู้ดีที่ควรปฏิบัติ ส่งผลให้การปฏิบัติเป็นที่รักใคร่ของผู้อื่นและอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข การจัดกิจกรรมประเพณีออกปากกินวานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับทางด้านคุณธรรม จริยธรรม ศาสนา และความเชื่อ ความประเพณีที่ควรกระทำทั้งกายวาจาใจ ให้เห็นความดี ความถูกต้อง มีคุณค่าในการดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนต่อตนเอง ครอบครัว สังคม เพื่อการบรรลุถึงคุณภาพชีวิตที่ดี

1.3.4 ความมีขันติอดทน ความอดทนอดกลั้นต่อการอยู่ร่วมกัน การอดทนต่อการทำงานในหน้าที่ที่รับผิดชอบให้สำเร็จ เมื่อมีผู้คนจำนวนมากทั้งที่สนิทสนมและไม่สนิทสนมเมื่อมารวมกันอยู่ในสถานที่แห่งเดียวกัน จำเป็นต้องมีการพูดจาปราศรัย ทักทายซึ่งกันและกัน ดังนั้นอาจเกิดปัญหาในการพูดจาผิดใจกันได้หรือบางครั้งเคยมีเรื่องบาดหมางใจกันมาก่อน หากทุกคนที่เข้าร่วมกิจกรรมประเพณีออกปากกินวาน มีความสำนึกในตนเอง รู้จักข่มใจ พยายามมิให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้น เรื่องทะเลาะหรือมีความบาดหมางกันก็ไม่เกิดขึ้นเพราะมีความสนิทสนมกลมเกลียวกันมากขึ้น ได้ปรับความเข้าใจกันมากขึ้น

1.3.5 ความสามัคคี ประเพณีออกปากกินวานในการทำนา เป็นประเพณีหนึ่งที่สามารถึงเอาจกลุ่มคนมารวมกลุ่มกันเพื่อปฏิบัติกิจกรรมอย่างพร้อมเพรียงเพื่อให้งานที่จะไปทำนั้นสำเร็จลุล่วง ซึ่งถือได้ว่าความสามัคคีเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งสำหรับกลุ่มคน ชุมชนและสังคม ชุมชนและสังคมใดขาดความสามัคคี สังคมนั้นก็จะเกิดความแตกแยก ก่อให้เกิดความพินาศ ไม่ว่าจะกระทำการใดความสำเร็จความเจริญก้าวหน้าก็จะไม่บังเกิดขึ้นกับกลุ่มคน ชุมชน และสังคมนั้น ๆ ประเพณีออกปากกินวานจึงเป็นประเพณีหนึ่งที่สามารถร้อยรัดกลุ่มคน ชุมชนและสังคม ให้ปฏิบัติประเพณีไปในทางเดียวกัน ก่อเกิดความสามัคคี ข่มเกิดผลความรัก ความอบอุ่น ความผูกพันต่อครอบครัว ชุมชน และสังคม จนกลายเป็นความรักความสามัคคีในชุมชน ส่งผลต่อความสามัคคีในระดับชาติต่อไป

ประเพณีออกปากกินวานเป็นประเพณีที่ดีงามที่ทำให้คนในชุมชน สังคม มีจริยธรรมที่ดี ก่อให้คนในชุมชนมีจิตใจน้อมนำไปในทางเอื้ออาทรต่อกัน มีนิสัยใฝ่ในการเสียสละ รู้จักแบ่งปัน ความมีเหตุผล และมีน้ำใจไม่เห็นแก่ตัว มีความรับผิดชอบและรู้จักหน้าที่ของแต่ละคน มีความกตัญญูกตเวทีต่อบุพการี ต่อผู้อาวุโส มีจิตใจที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความสามัคคี ก่อให้เกิดความรักความผูกพัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ประเพณีออกปากกินวานได้มีการส่งเสริม สนับสนุน ปลุกฝังให้ประชาชนได้ประพฤติปฏิบัติ ตามหลักจริยธรรม อันก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคมและที่สำคัญคือความรู้สึกรักผูกพันต่อกัน

1.4 คุณค่าต่อประเพณี ประเพณีออกปากกินวาน เป็นประเพณีที่มีคุณค่าต่อสังคม ด้านจิตใจ เพราะถ้าพูดถึงประเพณีคือความประเพณีที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบต่อกันมา จนเป็นแบบอย่างเดียวกัน ประเพณีได้มีการจัดแบ่งไว้ 3 อย่าง คือ จารีตประเพณี เป็นประเพณีที่เกี่ยวกับ ศีลธรรมและสวัสดิภาพของสังคมส่วนรวม มีการบังคับให้กระทำ ถ้าไม่ทำถือว่าผิดหรือชั่ว ต้องมีการลงโทษ ขนบประเพณีเป็นประเพณีที่มีระเบียบการปฏิบัติที่กำหนดไว้อย่างมีแบบแผน ชัดเจน ธรรมเนียมประเพณี เป็นประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดา ไม่มีระเบียบแบบแผนเหมือน ขนบประเพณี ไม่มีผิดถูกเหมือนจารีตประเพณี ถ้ามีการทำผิดบ้างก็ไม่ไรเรื่องร้ายแรงอะไรนอกจาก จะถูกมองว่าไม่มีมารยาท ทั้งจารีตประเพณี ขนบประเพณี และธรรมเนียมประเพณีอาจมีการ เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม การปฏิบัติประเพณีออกปากกินวานถือเป็นงานประเพณีที่ ประชาชนได้ร่วมปฏิบัติสืบสาน จะมีขั้นตอนการปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นการวานไถนา วานคานา วานเก็บเกี่ยวหรือวานขนข้าว ขั้นตอนเหล่านี้ถือเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาคู่ กับประเพณีออกปากกินวาน ดังที่ ปราณี รอดสวัสดิ์¹ และหมีด สัสดี² ได้กล่าวไว้สรุปได้ว่า การปฏิบัติประเพณีทั้งในส่วนรูปแบบของชาวบ้านและหน่วยงานของทางราชการที่เข้ามามีบทบาท ในการจัดงานและส่งเสริมสนับสนุนมีส่วนสำคัญที่จะช่วยให้ขนบธรรมเนียมประเพณีเหล่านี้จะ ได้รับการอนุรักษ์ส่งเสริมให้ยั่งยืนเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นสืบไป ดังนั้นจะเห็นได้จากชาวบ้าน ที่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกันจะมีความเป็นอยู่อย่างกลมเกลียวกัน มีความรักต่อหมู่บ้าน มีความ สามัคคีร่วมทุกข์ร่วมสุข มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน จนทำให้เกิดความมั่นคงทางสังคม ในการ ปฏิบัติพิธีกรรมสามารถหลอมรวมชาวบ้าน สร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม ดังจะเห็นได้ จากที่ชาวบ้านจะยอมรับในความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของประเพณีออกปากกินวานที่ได้รับการสืบทอด มาจากบรรพบุรุษการปฏิบัติประเพณีออกปากกินวานนั้นจะเป็นสิ่งที่ยอมรับขนบธรรมเนียม ประเพณีเดียวกัน จนกลายเป็นลักษณะร่วมของชุมชนเดียวกัน มีการสืบทอดขนบธรรมเนียม ประเพณีในการประกอบกิจกรรม ซึ่งถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมจากบรรพบุรุษ

1.5 คุณค่าด้านจิตใจและความเชื่อ พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวในสังคมไทย อาจพูดได้ว่า หมายถึงพิธีกรรมเกือบทั้งหมดในสังคมไทยทีเดียว เพราะพิธีกรรมที่มีความหมายมีความสำคัญต่อ

¹ ปราณี รอดสวัสดิ์ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 50/1 หมู่ที่ 5 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2553.

² หมีด สัสดี (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 2 ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2553.

ชีวิตของคนไทย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไร่ชาวนานั้น ที่สำคัญที่สุดก็คือ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำมาหากินและการทำมาหากินของคนไทยในสังคมไทยนั้น ตั้งแต่อดีตก็คือการทำเกษตรกรรม คือการเพาะปลูก ซึ่งก็ไม่พ้นการทำไร่ทำนาตนเอง จุดมุ่งหมาย ความหมายความสำคัญของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวหรือเกี่ยวกับการเพาะปลูกก็คือ เพื่อความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้น พิธีกรรมทั้งหมดหรือจุดประสงค์หลักของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวจะแสดงให้เห็นถึงวิธีการแก้ปัญหาของชาวบ้านที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านในการเผชิญกับปัญหาเรื่องปากเรื่องท้อง เรื่องความอยู่รอดของชาวบ้านนั่นเอง พิธีกรรมดั้งเดิมของสังคมไทยก่อนการรับพุทธศาสนาหรือศาสนาฮินดูเข้มานั้น ก็คงเป็นเรื่องของความพยายามจะติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติหรือว่าผีนั่นเอง โดยเชื่อว่าผีจะมีอิทธิพลเหนือผลผลิตและต่อสภาพแวดล้อม ซึ่งอาจจะเรียกว่าใช้วิธีการทางไสยศาสตร์ ให้มาช่วยปัดเป่าขจัดภัยอันตรายต่างๆ และวิธีการที่ทำกันก็คือ พยายามเอาอกเอาใจด้วยการเลี้ยงดูเอาใจ เช่น ไหว้ภูตผีหรืออำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติต่าง ๆ พิธีกรรมข้าวมีความสำคัญต่อชาวบ้านมากที่สุด เพราะเกี่ยวข้องกับในการทำมาหากินเลี้ยงชีพ พิธีกรรมข้าวจัดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดปีตามลำดับการเพาะปลูกข้าว โดยช่วงที่สำคัญที่สุดจะอยู่ระหว่างหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตและก่อนเริ่มฤดูกาลใหม่ พิธีกรรมก่อนการเพาะปลูก มีวัตถุประสงค์เพื่อบวงสรวง บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบรรพบุรุษให้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สิน ให้มีความสวัสดิมงคล มีความอุดมสมบูรณ์ ขอโอกาสและความเชื่อมั่นในการดำรงชีวิตในรอบปีนั้น ๆ อาทิ พิธีเลี้ยงขุนผิขุนคำ พิธีแห่นางแมว เทศน์พญาคันคาก สวดคาถาปลาช่อน พิธีปั้นเมฆ พิธีบุญบังไฟ พิธีบุญชำระ

ดังนั้นพิธีกรรมข้าวด้านความเชื่อเป็นการนำเอาความเชื่อของแม่โพสพมาเชื่อมโยงกับการทำนาในปัจจุบัน เพื่อให้ชาวนาได้เห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อม และการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเกษตรกรที่เข้าร่วมกิจกรรมจะได้รับรู้จากการปฏิบัติจริงใน 3 ด้านคือ ด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเห็นผลชัดเจนว่าสามารถลดต้นทุนได้จริง ด้านสังคม จะได้เพื่อนและสังคมที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันกลับคืนมา และด้านสำคัญที่สุดคือความคิดและสติปัญญา ซึ่งเขาจะมีความสามารถในการคิดค้นวิเคราะห์ร่วมกันว่า สิ่งที่เข้ามาในชีวิตนั้นดีหรือไม่อย่างไร และตัดสิ่งที่ไม่จำเป็นออกไป ถ้าสิ่งนั้นกระทบต่อชีวิตของเขา เพราะปัญหาของชาวนาในปัจจุบันคือ วิกฤติทางปัญญาที่ส่งผลให้การตัดสินใจและการดำเนินชีวิตผิดพลาดไปหมด ดังนั้น สิ่งสำคัญที่สุดก็คือการแก้ไขในเรื่องของปัญญา ทำอย่างไรให้วิกฤติทางปัญญาลดลง เกิดการเรียนรู้ที่ถูกต้องมากขึ้น ก่อนจะมีการทำนาหรือขั้นตอนการเก็บเกี่ยว ชาวนาจะมีความเชื่อพระแม่โพสพจะมีการไหว้พระแม่โพสพ เป็นการบวงสรวงให้พระแม่โพสพให้มีการทำนาได้สำเร็จสมบูรณ์ ทำให้เกิดเชื่อมโยงไปถึงภูมิปัญญาการปลูกข้าวของคนโบราณที่กำลังสูญหายไป เพราะความเชื่อนี้ทำให้ชาวนาเคารพในธรรมชาติ ซึ่งเป็นกุศโลบายของคนโบราณที่ทำให้เราไม่ไปทำร้ายทำลายธรรมชาติ

2. คุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ

ประเพณีออกปากกินวาน เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาช้านาน ก่อให้เกิดเศรษฐกิจในครอบครัวหรือชุมชนมีความคล่องตัว ซึ่งปรากฏในรายละเอียดดังนี้

2.1 ลดต้นทุนในการทำนา เช่น ลดต้นทุนค่าจ้างแรงงาน และ การใช้เครื่องจักรเป็นต้น เพราะปัจจุบันค่าน้ำมันสูงขึ้น ข้าวของเครื่องใช้ก็มีราคาแพงขึ้นตามมา ส่งผลให้ต้นทุนในการทำนาสูงขึ้น การรวมตัวทำปุ๋ยอินทรีย์ น้ำหมักชีวภาพ จึงเป็นทางเลือกที่จะช่วยประหยัดค่าใช้จ่าย ลดต้นทุนในการทำนา และการทำเกษตรอื่นๆ ทำให้มีรายได้มากขึ้น ความเป็นอยู่ก็ดีขึ้น ปัญหาความยากจนก็จะค่อย ๆ หดไป ซึ่งเป็นการน้อมนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง มาใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง ดังที่ เชื้อง สมถวิล¹ ' รน ชูฉางหวาง'² ได้กล่าวสอดคล้องกัน สรุปได้ว่าการออกปากกินวาน ทำให้ลดต้นทุนในการผลิต เช่น ขั้นตอนการเกี่ยวข้าว หลังร่วมแรงกันอย่างไม่หยุดมือ ยังไม่ทันตกเย็น การเกี่ยวข้าวก็เสร็จสิ้น ท่ามกลางรอยยิ้มของเจ้าภาพ ที่มาพร้อมกับคำขอบคุณทุกคนที่มาช่วยออกปากกินวานไม่ขาดปาก ซึ่งตามจริงแล้วนา 12 ไร่แห่งนี้ ถ้าคิดเพียงต้นทุนการเก็บเกี่ยวขั้นต่ำอย่างเดียว จะต้องจ้างแรงงานคนละ 150 บาท จำนวน 30 คน เหมือนที่มาในวันนี้ ก็จะหมดไปวันละ 4,500 บาท ซึ่งเมื่อเกี่ยว 2 ครั้ง ก็จะใช้เงิน 9,000 บาท ขณะที่ถ้าใช้รถเกี่ยวข้าวก็จะตกไร่ละ 600 บาท นา 12 ไร่ ก็เป็นเงิน 7,200 บาท แต่เมื่อใช้วิธีการออกปากกินวาน ทำให้ประหยัดไปเกินกว่าครึ่งและยังใช้เวลาไม่นาน รวมทั้งได้ช่วยเหลือกันและกันในสังคมมากขึ้นด้วย

2.2 การประหยัดเวลาในการทำนา งานจะได้เสร็จเร็วขึ้น โดยน้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ สามารถเพิ่มรายได้ในอาชีพรอง คือ การทำสวน การปลูกผัก และการเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นได้พบว่า งานประเพณีออกปากกินวานในการทำนามีส่วนให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ ทำให้ลดต้นทุนในการทำนา แม้ปัจจุบันเทคโนโลยีสมัยใหม่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้รวดเร็วและสะดวกสบาย แต่ชาวบ้านกำลังพิสูจน์ให้เห็นว่า เขาสามารถพึ่งตนเองได้จริง และทำให้ประหยัดเวลาในการประกอบอาชีพในการทำนา ซึ่งนอกจากต้นทุนจะลดลงและประหยัดเวลาแล้ว สิ่งก็ตามมาก็คือการผูกสัมพันธ์โดยเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมการเอาแรงกัน ยังมีส่วนส่งเสริมทำให้การสร้างสวัสดิการของคนในชุมชนเข้มแข็งขึ้น ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถต้านทานกระแสทุนนิยมได้ไปในตัว

¹ เชื้อง สมถวิล (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 68/1 หมู่ที่ 3 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553

² รน ชูฉางหวาง (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 80/1 หมู่ที่ 1 ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553.

ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา มีส่วนกระตุ้นให้เกิดคุณค่าแสดงออกมาในหลายลักษณะด้วยกัน ทั้งนี้ในด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านเศรษฐกิจ งานประเพณีออกปากกินวานในการทำนามีส่วนให้เกิดคุณค่าด้านสังคมและวัฒนธรรมแสดงออก คุณค่าต่อครอบครัวหรือเครือญาติ เป็นการสร้างความรัก ความเข้าใจและความผูกพัน คุณค่าทางด้านการสัมพันธ์ระหว่างชุมชน สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างบุคคลในชุมชน คุณค่าทางด้านส่งเสริมจริยธรรม เป็นสิ่งขัดเกลาจิตใจของคนในสังคม ทำให้มีความประพฤติในทางที่ดีไม่ว่าจะเป็นความกตัญญูต่เวทีต่อบุพการีหรือผู้มีพระคุณ มีความรับผิดชอบและรู้จักหน้าที่ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อกัน คุณค่าด้านประเพณี ทำให้มีความรู้ความเข้าใจในขั้นตอนการปฏิบัติประเพณีให้ได้อนุรักษ์ส่งเสริมให้ยั่งยืนสืบไป คุณค่าด้านจิตใจและความเชื่อ ส่งเสริมให้คนมีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ยังก่อให้เกิดความเชื่อความศรัทธา ความผูกพันร่วมกันต่อสิ่งอันดีงามอันเดียวกัน ข่มก่อกำเนิดพลังแห่งสามัคคีธรรมหล่อหลอมให้สังคมมีความเป็นปึกแผ่น เกิดความมั่นคงและความสงบร่มเย็นแก่สังคม ส่วนด้านทางเศรษฐกิจ ทำให้ลดต้นทุนในการทำนาและประหยัดเวลาในการประกอบอาชีพในการทำนา

ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงประเพณี

ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนาอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา จำแนกได้ 2 ประเด็น คือ ลักษณะความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง และปัจจัยที่ส่งผลต่อความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง ซึ่งปรากฏรายละเอียด ดังนี้

ลักษณะความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง

สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ประชากรประมาณร้อยละ 80 ประกอบอาชีพทางการเกษตร ระบบเกษตรนี้เองที่มาของวัฒนธรรมหลายประเภท เช่น ประเพณีการลงแขกดำนา เกี่ยวข้าว ประเพณีการขอฝน การเล่นจำพวกเพลงเกี่ยวข้าว เพลงสงพาง การเล่นเชิดผี แม่ศรีแม่โพสพ ประเพณีทำบุญทุ่ง ประเพณีวิ่งควาย การแข่งวัวลาน ฯลฯ

เกษตรกรรม ในขณะที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการคมนาคม ไฟฟ้า การประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน ได้แก่ ในชนบทแรงงานที่ใช้ในการเกษตรยังเป็นแรงงานคนและแรงงานสัตว์อยู่มาก การใช้แรงงานคนมักนิยมใช้วิธีออกปากกินวานเพื่อความรวดเร็วและทันฤดูกาล ประเพณีออกปากกินวาน มี 2 วิธี คือ ออกปากขอแรง คนอื่นสมัครใจมาช่วยตามขอร้อง เมื่อช่วยเสร็จแล้วก็แล้วกันไป ไม่ต้องมีอะไรตอบแทนกัน เป็นแต่เพียงเจ้าของงานมีหน้าที่ต้องเลี้ยงดูแขกในด้านอาหารเท่านั้น และออกปากลงแรง เมื่อถึงคราวงานของคนที่มาช่วย คนก็ต้องไปช่วยเขาบ้างเป็นการตอบแทนไปในตัว

สำหรับประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี ได้เปลี่ยนแปลงไป ในปัจจุบัน มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันอยู่ประปรายไม่มากนัก เนื่องจากปัจจุบันใช้เงินเป็นหลักในการจับจ่าย ใช้สอย และการแลกเปลี่ยนแรงงานมีน้อย มีระบบตลาดเป็นสื่อกลางและการประกอบอาชีพอื่นนอกจากทำนาจึงทำให้มีเงินมากพอที่จะใช้จ่าย เป็นการว่าจ้างเป็นรายวันหรือเหมาทั้งหมดในด้านแรงงานสัตว์ที่ใช้ในการเกษตร จะเป็นวัว ควาย แล้วแต่สภาพท้องถิ่นนิยม การปรับเปลี่ยนวิธีการปลูกข้าวจากดำมาเป็นหว่าน และใช้พันธุ์ข้าวชนิดเดียวกัน ทำให้ช่วงข้าวสุกอยู่ในช่วงเวลาเดียวกันจึงต้องเร่งรีบเกี่ยวให้ทันเวลา รวมถึงไม่มีแรงงานในการทำนา เครื่องไม้เครื่องมือในการประกอบการเป็นแบบง่ายๆ ซึ่งทำกันเองในหมู่บ้าน ปัจจุบันได้นำเอาเครื่องจักรขนาดเล็กมาเป็นเครื่องทุ่นแรงในการทำนา เช่น ควายเหล็ก เครื่องสูบน้ำ เครื่องเกี่ยวข้าว เครื่องนวดข้าว และเครื่องย่น ซึ่งใช้ประโยชน์นอกประสงค์มาใช้ การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ทำให้เกษตรกรร่นเวลาและแรงงานเสร็จสิ้นไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนั้นเทคนิคใหม่ๆ ยังช่วยให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น ลักษณะเช่นนี้ทำให้ความจำเป็นในด้านการใช้แรงงานเพื่อการเกษตรลดลง ความจำเป็นที่จะต้องมีการช่วยเหลือในด้านการเกษตรจึงลดน้อยลงด้วย

อย่างไรก็ตาม ขนบธรรมเนียมประเพณีทั้งประเพณีที่เกี่ยวกับชีวิตและประเพณีส่วนสังคมหรือประเพณีชุมชน ได้คลี่คลายเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในปัจจุบัน ความเข้มข้นในรูปแบบเนื้อหาของธรรมเนียม ประเพณีได้ถูกปรับปรุงคัดกรองให้เหมาะสมกับยุคสมัย และประเพณีบางอย่างก็มาปฏิบัติกันอยู่ในบางส่วนของสังคมหรือในกลุ่มผู้สูงอายุเท่านั้น คตินิยม ความเชื่อ และพิธีกรรมในประเพณีออกปากกินวานที่เคยปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ปัจจุบันก็เปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว

ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจสามารถอธิบายได้ดังนี้

1. ผลของการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคมและวัฒนธรรม

มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ชาวบ้านมีความเป็นอยู่แบบพึ่งตัวเอง ลักษณะของสังคมเป็นแบบธุรกิจมากขึ้น มีการศึกษาที่สูงขึ้น มีการว่าจ้างแรงงานแทนการแลกเปลี่ยนแรงงาน ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านลดลง ประเพณีออกปากกินวานลดน้อยลงเพราะต้องไปทำงานนอกบ้าน จึงมีการจ้างแรงงานในการทำนาแทนการออกปากกินวาน อาชีพทำนาเริ่ม

น้อยลง ทำให้ประเพณีออกปากกินวานลดน้อยลงไปด้วย ดังที่ จิต อ่อนรักษ์¹ ฝาคีหมีะ หมัดหะ² พงษ์นรินทร์ หลีหมาด³ ได้กล่าวสอดคล้องกันสรุปได้ว่า ด้วยสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป การใช้ชีวิตประจำวันของสมาชิกในครอบครัวต้องออกทำงานนอกบ้านทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวหรือเครือญาติมีเวลาน้อยลงในการร่วมปฏิบัติกิจกรรมด้วยกัน ประเพณีออกปากกินวานในการทำยังเป็นที่นับว่ามีบทบาทสำคัญมากอีก ประเพณีหนึ่งที่หลอมรวมความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ของชาวอำเภอรัตนภูมิ ให้ร่วมปฏิบัติต่อประเพณีในการที่จะเหนี่ยวรั้งหรือฟื้นฟูความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างสมาชิกในครอบครัวหรือเครือญาติ ซึ่งแสดงออกมาด้วยการร่วมปฏิบัติประเพณี ลักษณะครอบครัวในปัจจุบัน เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพทางสังคม และวัฒนธรรมซึ่งพัฒนาไปสู่ความเป็นเมืองหรือความทันสมัย ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวเปลี่ยนตามไปด้วย ดังที่ ชม ปราบณรงค์⁴ พรหมแก้ว รัตนกุล⁵ ได้กล่าวสอดคล้องกันสรุปได้ว่า การรวมตัวกันเพื่อร่วมกันลงแรงทำนาระหว่างสมาชิกในครอบครัวได้แก่ พ่อ แม่ พี่น้อง รวมทั้งเครือญาติ ร่วมกันปฏิบัติขั้นตอนประเพณีออกปากกินวาน การเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ ก่อนจะมีการวาน หรือขั้นตอน การวานแต่ละขั้นตอน สืบเสาะได้จากการร่วมกิจกรรมออกปากกินวาน การช่วยเหลือกันจัดเตรียมเรื่องอาหารการกินไว้สำหรับเลี้ยงผู้มากินวานเป็นขั้นตอนแสดงออกถึงความสามัคคีของกลุ่มเครือญาติอย่างชัดเจน

2. ผลของการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ

ชาวบ้านมีงานทำมากขึ้น โดยไม่จำเป็นต้องประกอบอาชีพตามบรรพบุรุษ เพราะการมีการศึกษาที่สูงขึ้น ทำให้มีความสามารถในการทำงานได้หลากหลายยิ่งขึ้น ในด้านการเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของชุมชน ก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นมีการนำปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และเครื่องจักรกลมา

¹ จิต อ่อนรักษ์ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 797/1 หมู่ที่ 2 ตำบลควนรู อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552

² ฝาคีหมีะ หมัดหะ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 12 หมู่ที่ 7 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2553.

³ พงษ์นรินทร์ หลีหมาด (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 67 หมู่ที่ 7 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553.

⁴ ชม ปราบณรงค์ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ หมู่ที่ 2 ตำบลควนรู อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552

⁵ พรหมแก้ว รัตนกุล (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 120/2 หมู่ที่ 1 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552

ใช้ในการเพิ่มผลผลิต ถึงแม้ว่าจะมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นก็ตาม เมื่อการทํานาน้อยลง ประเพณีออกปากกินวานก็น้อยลงตามไปด้วย

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ สามารถสรุป ได้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ หรือการเปลี่ยนแปลงทางด้านพื้นที่ ดังที่ อิน หลีหิม¹ และจํารอง สุวรรณจิต² ได้กล่าวสอดคล้องกันว่า เนื่องจากความเจริญของบ้านเมือง ทำให้พื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงจากที่นาเป็นที่อยู่อาศัยมากขึ้น การคมนาคมสะดวกขึ้น จากการเดินทางโดยทางเรือในพื้นที่ ๆ อยู่ริมคลองมาเป็นถนนชนบทหรือมีองค์การสวัสดิการภายในการพัฒนาชนบท เช่น สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท หรือมีองค์การบริหารส่วนตำบลและเทศบาลตำบล ได้มีการอนุมัติงบประมาณในการสร้างถนนหนทางเข้าหมู่บ้านในแต่ละเขตพื้นที่ ความเจริญเติบโตทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอย่างรวดเร็วตามความเจริญในยุคเทคโนโลยี
2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม ในอดีตประชากรประกอบอาชีพเกษตรกรรมมาช้านานนับพัน ๆ ปีในยุคนี้ญาติพี่น้องรวมตัวกันเป็นครอบครัวขยาย มีปู่ ย่า ตา ยาย ลูก ๆ และหลาน ๆ ทำนกอาศัยอยู่ด้วยกันทำให้ญาติพี่น้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน มีความช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน และมีความสามัคคีกัน เช่น ประเพณีออกปากกินวาน ซึ่งจะถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเมื่อเมื่อมีการเจริญเติบโตของบ้านเมือง จึงเปลี่ยนมาเป็นยุคอุตสาหกรรมมากขึ้น ทำให้ครอบครัวที่เคยอยู่ร่วมกันในหมู่เครือญาติกลับต้องเปลี่ยนมาเป็นครอบครัวเดี่ยว พ่อ แม่ ไปทำงานนอกบ้าน ลูกไปโรงเรียน จึงทำให้มีปัญหาช่องว่างระหว่างเวลา พ่อแม่พบกับลูก ๆ น้อยลง ซึ่งสอดคล้องกับ รน ชูฉางหวาง³ ได้กล่าวว่า ลูก ๆ และหลานต่างไปทำงานในโรงงานกันหมด มีนาอยู่หลายไร่แต่ไม่มีใครทำ ลูกหลานไม่ได้สืบทอดในการทำนาต้องทำกันเองสองคนตายาย แต่จะได้ช่วยบ้างตอนที่ลูก

¹ อิน หลีหิม (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์) , ที่บ้านเลขที่ 111/1 หมู่ที่ 1 ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553

² จํารอง สุวรรณจิต (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์) , ที่บ้านเลขที่ 41/2 หมู่ที่ 4 ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553

³ รน ชูฉางหวาง (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์) , ที่บ้านเลขที่ 80/1 หมู่ที่ 1 ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552

หยุดงาน การทำนาน้อยลงทำให้การออกปากกินวานในปัจจุบันไม่ค่อยจะมีเพราะต่างกันต่างทำกันเองก็เสร็จทัน

3. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากความเจริญทางด้านเทคโนโลยีได้เข้ามาอย่างรวดเร็ว ความต้องการของเครื่องอุปโภค บริโภคและสาธารณูปโภคมีมากขึ้น เช่นการประกอบอาชีพเกษตรกรรม จากร้อยละ 80 มาเป็นร้อยละ 60 เนื่องจากการลงทุนทางภาคอุตสาหกรรมมีรายได้ดีกว่า และทำให้ประชาชนมีรายได้ที่แน่นอน มีสวัสดิการที่มั่นคง แต่การทำอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนา ปัจจุบันนี้ชาวนาลงทุนไปไม่คุ้มทุน เพราะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการไถนาด้วยเครื่องจักรราคาแพง ค่าปุ๋ยแพง ค่ายากำจัดศัตรูพืชที่แพงขึ้น ทำให้ชาวนาไม่มีกำลังใจจะทำและปัจจุบันนี้ชาวนาหันมาปลูกยางพาราและปาล์มในนามากขึ้น เพราะทั้งสองชนิดที่กล่าวมานี้เป็นความต้องการของตลาดมาก ดังนั้นการทำนาจึงลดน้อยลงส่งผลทำให้ประเพณีออกปากกินวานลดน้อยลงไปด้วย

4. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เนื่องจากคนไทยมีรสนิยมสูงแต่รายได้ต่ำ และรับวัฒนธรรมของตะวันตกอย่างรวดเร็ว จึงทำให้คนไทยในปัจจุบันนี้ต้องรับวัฒนธรรมแบบผสมผสาน เช่น จากการที่ชาวตะวันตกเข้ามาท่องเที่ยวและถือโอกาสแต่งงานกับคนไทย ทำให้มีสิทธิในการอยู่อาศัยและตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร ตัวอย่างเช่น ภาคใต้ในจังหวัดภูเก็ต กระบี่ และพังงา ภาคตะวันออก เช่น จังหวัดชลบุรี ภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น จึงเป็นเหตุทำให้วัฒนธรรมของคนไทยที่สืบทอดเปลี่ยนแปลงไป เช่น ประเพณีการเคารพผู้อาวุโสต้องไหว้ ประเพณีการแต่งงานต้องทำตามประเพณี เช่น การยกขันหมากไปสู่ขอ ประเพณีพิธีทางศาสนา ทำบุญเลี้ยงพระ และเลี้ยงแขกผู้มาร่วมแสดงความยินดี แต่การจัดเลี้ยงในงานมงคลสมรสจัดแบบโต๊ะจีน มีการตัดเค้ก และดื่มแชมเปญ เป็นต้น ในประเพณีออกปากกินวานก็เช่นเดียวกันจะหาได้ยากมาก เพราะจากสาเหตุที่ได้กล่าวมาแล้ว เช่น ความเจริญของยุคสมัยและการใช้เทคโนโลยีขั้นสูง ทำให้ประเพณีที่ดำรงอยู่เปลี่ยนแปลงไป

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาวิจัย พบว่า การสืบทอดประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนาอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา ในปัจจุบันยังคงมีอยู่บ้างประปราย ซึ่งเกิดจากสาเหตุต่าง ๆ ดังนี้

1. การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากเดิมที่อาศัยแรงงานคนและสัตว์เป็นหลักเปลี่ยนเป็นใช้แรงงานเครื่องจักรกลทดแทน เกิดความสะดวกและรวดเร็วในการผลิต จึงทำให้ไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการออกปากกินวาน

2. การปรับเปลี่ยนวิธีการปลูกข้าวจากนาดำเป็นนาหว่าน จึงข้ามขั้นตอนของพิธีกรรมไป และไม่มีความต่อเนื่องในการประกอบประเพณีออกปากกินวาน

3. ความเชื่อในค่านิยมใหม่ เช่น บุษบาเงิน บุษบาวัตถุ ทำให้ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาขาดการปฏิบัติและสืบทอดต่อเนื่องจะสูญหายไป เพราะการทำนาเปลี่ยนเป็นการจ้างไถ จ้างหว่าน จ้างดำ จ้างเก็บเกี่ยว เข้ามาแทนที่การช่วยเหลือระหว่างคนกับคน

4. ค่าใช้จ่ายในระบบการผลิตสูงขึ้น เช่น ค่าปุ๋ย ค่าสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ค่าจ้างแรงงาน และเครื่องจักรในการทำนาสูงขึ้น เป็นต้น ซึ่งเป็นต้นทุนในการปลูกข้าวที่สูงขึ้นมาก ชาวนาไม่คุ้มทุนในการผลิต ทำให้มีการเลิกทำนา หันมาปลูกยางพารา ปลูกผลไม้ แทนการปลูกข้าว ทำให้ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาลดน้อยลงไปด้วย

บทที่ 5

บทย่อ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

บทย่อ

การศึกษาเรื่อง “ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา” ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย และวิธีดำเนินการวิจัยไว้ดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษานี้ผู้วิจัยมีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนาอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา ในประเด็นต่อไปนี้

1. ความเป็นมาและวิถีปฏิบัติของประเพณี
2. คุณค่าของประเพณี
3. ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณี

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษานี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ การศึกษานี้ผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลในอำเภอรัตนบุรี ซึ่งประกอบด้วย 5 ตำบล ดังนี้

- 1.1 ตำบลกำแพงเพชร
- 1.2 ตำบลคูหาใต้
- 1.3 ตำบลควนรู
- 1.4 ตำบลท่าชะมวง
- 1.5 ตำบลเขาพระ

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษานี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาไว้ดังนี้

- 2.1 ความเป็นมาและวิถีปฏิบัติของประเพณี ผู้วิจัยได้จำแนกเป็นประเด็นต่าง ๆ

ดังนี้

- 2.1.1 ความเป็นมา

- 2.1.2 วิถีปฏิบัติของประเพณี

- 2.2 คุณค่าของประเพณี ผู้วิจัยได้จำแนกเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

- 2.2.1 ด้านสังคมและวัฒนธรรม

- 2.2.2 ด้านเศรษฐกิจ

2.3 ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณี ผู้วิจัยได้จำแนกเป็นประเด็นต่าง ๆ ไว้ดังนี้

2.3.1 ลักษณะความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง

2.3.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าเป็นขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ขั้นสำรวจและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยการสำรวจและศึกษาเอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาจากแหล่งข้อมูลเอกสารต่าง ๆ เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานในการวิจัยซึ่งจะช่วยในการกำหนดกรอบความคิดในการศึกษาและการเขียนเค้าโครงวิจัย รวมทั้งใช้เป็นข้อมูลประกอบการศึกษาค้นคว้า

2. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในแหล่งพื้นที่ศึกษาด้วยวิธีการสัมภาษณ์ และการสังเกต พร้อมทั้งถ่ายภาพและเก็บรวบรวมภาพประกอบ ในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการบันทึกลงในแถบบันทึกเสียงและจดบันทึกตามความเหมาะสม ส่วนในการสังเกต ผู้วิจัยจะใช้วิธีการจดบันทึกและถ่ายภาพประกอบ ในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์บุคคลที่เป็นชาวนาที่มีภูมิลำเนาอยู่ในอำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา ซึ่งเคยปฏิบัติหรือมีความรู้เกี่ยวกับประเพณีออกปากกินวาน ในการทำนา จำนวน 50 คน

3. ขั้นจัดกระทำกับข้อมูล

3.1 นำข้อมูลเอกสารมาใช้เป็นความรู้เบื้องต้นและประกอบการศึกษาค้นคว้าตามขอบเขตด้านเนื้อหา

3.2 นำข้อมูลที่รวบรวมได้จากการบันทึกไว้ในแถบบันทึกเสียงมาถอดความ สรุปสาระสำคัญตามประเด็นที่กำหนดไว้ในขอบเขตด้านเนื้อหา

3.3 นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และสังเกตซึ่งได้จดบันทึกไว้มาสรุปสาระสำคัญตามขอบเขตด้านเนื้อหา

3.4 นำข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งหมดมาตรวจสอบความถูกต้องและสมบูรณ์แล้วศึกษาวิเคราะห์ตามขอบเขตด้านเนื้อหาที่กำหนด

3.5 นำภาพประกอบมาพิจารณาถึงความชัดเจนและความเหมาะสมกับเนื้อหา เพื่อใช้เป็นภาพประกอบในงานวิจัยเรื่องนี้

4. ขั้นเสนอผลการศึกษาค้นคว้า เสนอผลการศึกษาค้นคว้าโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์และมีภาพประกอบ

สรุปผล

จากการศึกษาประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้ศึกษาไว้ 3 ประเด็น คือ ความเป็นมาและวิถีปฏิบัติของประเพณี คุณค่าของประเพณี และความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณี สรุปได้ดังนี้

1. ความเป็นมาและวิถีปฏิบัติของประเพณี ผู้วิจัยได้ศึกษาในประเด็น ความเป็นมา โอกาส และขั้นตอนปฏิบัติ สรุปได้ดังนี้

1.1 ความเป็นมา การออกปากกินวานเกิดขึ้นเมื่อใดไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด แต่พอมีร่องรอยการปฏิบัติสืบต่อกันมาอยู่บ้าง เช่น จากวรรณกรรมเพลงชื่อ “รำวงเกี่ยวข้าว” ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนาในอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา มีมาช้านานแล้วแต่ไม่อาจสืบได้ชัดว่าเริ่มมีมาตั้งแต่เมื่อใด มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อของคนในสมัยก่อนว่า ก่อนที่จะดำนาหรือเกี่ยวเกี่ยวจะมีพิธีกรรมขอต่อแม่โพสพเพื่อเป็นสิริมงคลแก่การทำนาและเพื่อให้ข้าวเจริญเติบโตได้ผลผลิตเต็มที่ พิธีกรรมที่กระทำนั้นต้องดูฤกษ์ยามก่อนที่จะทำนา หากไม่ปฏิบัติตามจะทำให้เกิดนาข้าวเสียหายได้ เช่น มีศัตรูพืชมาทำลายให้ข้าวในนาเสียหาย เป็นต้น หนูกัดกินดินกล้า แมลงศัตรูพืชมาทำลายทำให้เกิดผลผลิตเสียหาย อาจจะทำให้เกิดความแห้งแล้ง ชาวนาในอำเภอรัตนบุรี เมื่อถึงฤดูทำนาเดือนหก หรือเดือนพฤษภาคม ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำชุมชนจะมีการนัดประชุมและมอบหมายความรับผิดชอบต่อหน้าที่และความรับผิดชอบในการจัดสรรน้ำเข้านา เพื่อเตรียมน้ำสำหรับทำนาและตกแต่งคันนา สมัยก่อนไม่นิยมการจ้างแรงงาน ส่วนมากจะออกปากกินวาน ต่อมาจึงเป็นที่แพร่หลายมากในชุมชนในช่วงฤดูดำนา และฤดูเกี่ยวข้าว เจ้าภาพจะต้องเตรียมข้าวปลาอาหารและขนมไว้เลี้ยงผู้ที่มาช่วยกันทำงาน ช่วยกันทำงานเสร็จงานที่วาน เป็นความร่วมมือแบบเรียบง่ายช่วยเหลือกันเหมือนญาติ ในช่วงฤดูดำนาและฤดูเกี่ยวเกี่ยวข้าว ในการออกปากกินวานแต่ละครั้งเพื่อนบ้านจะช่วยเหลือกันจนเสร็จงานเป็นวัน ๆ ไป ของแต่ละเจ้าจะหมุนเวียนช่วยกันจนเสร็จทุกเจ้า

1.2 วิถีปฏิบัติของประเพณี

1.2.1 โอกาส ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาเกิดจากหลายกรณี เช่น การออกปากไถนา ดำนา เกี่ยวข้าว หาบข้าว และนวดข้าว เป็นต้น การออกปากไถนา บางแห่งเรียกว่า “ไถนาวาน” เนื่องจากวัวควายตายหรือโจรขโมย เจ้าของปวข โอกาสที่ปฏิบัติในการออกปากกินวานในการทำนา และเป็นที่นิยมออกปากกันมาก คือออกปากดำนา ออกปากเกี่ยวข้าว ออกปากหาบข้าว ออกปากทำเทือก ออกปากไถนา ตามลำดับ ในประเพณีออกปากกินวานในการทำนา ไม่ว่าจะเป็นการออกปากดำนา หรือออกปากเกี่ยวข้าว หรือการระดมแรงงานกันเพื่อสร้างความเป็นส่วนรวมต่าง ๆ มักจะนับแรงงานกันด้วยระบบน้ำใจอย่างไม่เป็นทางการ ไม่ถึงกับถือเป็นกฎเกณฑ์ตายตัวว่าต้องเป็นคนอายุเท่าใดขึ้นไปจึงจะนับแรงงานกัน โดยมากแล้วก็จะพิจารณา

“ความเป็นงาน” เช่น เด็กชายบางคนแม้ยังไม่ถึงอายุครบวชน แต่ความที่เป็นงาน ทำการงานเก่ง มีความจริงจัง และมีวุฒิภาวะสูงก็จะนับว่าเป็นแรงงานน้ำใจกัน 1 แรง เป็นต้น ขณะเดียวกันหากเป็นชายหญิงในวัยเท่ากันกับกรณีแรกแต่ยังทำงานไม่เก่ง โดยมากแล้วก็จะจัดให้เป็นผู้ที่กำลังฝึกหัด และเปิดโอกาสให้ได้เรียนรู้ชีวิตไปกับกลุ่มผู้ใหญ่ อาจไม่นับเป็นจำนวนเอาแรง ดังนั้นปัจจัยและความเป็นพลเมืองในบริบทของการลงแรงจึงมีฐานะเป็น 1 หน่วยแรงงาน เมื่อจะใช้เงินก็ต้องเอาแรงงานน้ำใจไปลงแรงคืนอย่างน้อยก็เท่ากับหน่วยแรงงานที่ตนเองได้รับ นอกจากใช้จำนวนหน่วยของแรงงานแล้ว วิธีเอาแรงและลงแรงก็อาจใช้หลักเกณฑ์อีกอย่างมาเป็นแนวคิดในการเอาแรงและออกปากเกี่ยวข้าวช่วยกันคือ ขนาดของงาน และจำนวนวันหรือระยะเวลา ขนาดของงานก็เช่น เอาแรงกันไว้ 10 งานหรือ 10 ไร่ เมื่อคืนแรงงานน้ำใจ ก็จะไปลงแรงคืนโดยอาจจะระดมคนไปช่วยกันเกี่ยวมากน้อยไปตามความสะดวก โดยถือเอาการลงแรงตามเอาแรงกันไว้ 10 งาน 10 ไร่เป็นหลัก จำนวนวันหรือระยะเวลาก็จะมีหลายวิธี เช่น เอาแรงกันไว้ 1 วัน หรือบางครั้งอาจจะไม่ได้นับจำนวนวันตายตัว เป็นต้น ทว่านับกันเป็นกรอบเวลากว้าง ๆ คือ 1 ฤดูเก็บเกี่ยวของปีหนึ่ง ๆ เมื่อให้แรงคืนก็จะไปอย่างน้อยก็เป็นระยะเวลาเท่ากับได้เอาแรงกันไว้ อย่างนี้เป็นต้น

1.2.2 ขั้นตอนปฏิบัติ ขั้นตอนการปฏิบัติประเพณีออกปากกินวานแบ่งออกได้เป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนปฏิบัติก่อนออกปากกินวาน ขั้นตอนปฏิบัติในขณะที่ออกปากกินวาน และขั้นตอนปฏิบัติหลังออกปากกินวาน ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

ขั้นตอนปฏิบัติก่อนออกปากกินวาน ประเพณีออกปากกินวานมีขั้นตอนปฏิบัติก่อนออกปากกินวาน ดังนี้

1. การเตรียมสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ ก่อนที่จะมีการนัดหมาย หรือออกปากกินวาน จะต้องจัดสถานที่สำหรับทำพิธีบูชาพระแม่โพสพ และในการเตรียมของเช่น ไห้ว จะต้องตั้งให้ถูกทิศทางตามตำราภาคประจำเดือนหรือที่เรียกว่าการทำพิธีแรกนา ในการทำพิธีแรกนา อุปกรณ์ที่จะต้องเตรียมไว้ก็คือ หมา กู หมา และไม้ไผ่ที่ทำคล้ายรังไก่ นอกจากนี้ยังต้องจัดสถานที่สำหรับรับประทานอาหารเที่ยงเพื่อเป็นที่รวมกันและพักผ่อนตอนเที่ยงไว้ให้พอกับจำนวนผู้ที่มาออกปากกิน การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการทำนา เจ้าภาพจะต้องเตรียมไว้ให้ผู้ที่มาออกปากกินวานให้พร้อม เช่น วานไถนา ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย เจ้าภาพจะเตรียมวัวไว้ประมาณ 5 ตัว หรือให้ผู้มาวานเอาเอง และระดมคนมาประมาณ 15 คน แบ่งหน้าที่กันบางคนจะเป็นคนจูงวัว บางคนจะเป็นคนไถสลับกัน ถ้าหากวานคานา เจ้าภาพจะต้องเตรียมกล้า เตรียมพื้นที่หรือทำเทือกให้เสร็จเรียบร้อยให้พอกับผู้ที่มาวาน และถ้าวานเกี่ยวข้าว เจ้าภาพจะต้องเตรียมกะ หรือหมวก ไว้ให้พอสำหรับผู้ที่มาวาน ส่วนใหญ่แล้วผู้มาวานจะพากันมาเอง

2. การบอกกล่าวบุคคลที่จะมาช่วยงานออกปากกินวาน

การบอกกล่าวบุคคลที่จะมาช่วยงานออกปากกินวาน มีขั้นตอนดังนี้

- 1) ผู้ออกปากจะไปเล่าความเดือดร้อนให้เพื่อนบ้านฟัง
- 2) เพื่อนบ้านจะแนะนำว่าควรออกปาก ควรจะทำไมวันไหน เพราะจะเลือกวันที่เพื่อนบ้านส่วนใหญ่ปลอดจากการกิจส่วนตัว
- 3) การบอกจะบอกต่อ ๆ ไม่จำเป็นที่ผู้ออกปากจะไปบอกทุกบ้าน

3. การเตรียมอาหาร

เมื่อได้กำหนดวันที่แน่นอนและทราบจำนวนคนที่มาร่วมออกปากกินวานแล้ว เจ้าภาพก็จะจัดเตรียมอาหารให้เพียงพอกับจำนวนผู้ที่มากินวาน ส่วนใหญ่แล้วเจ้าภาพจะต้องเตรียมอาหารเข้าจำพวกข้าวเหนียว ปลาเค็ม อาหารที่จะเตรียมพวกแกงคั่วไก่กับหอยก หรือแกงส้ม และในช่วงบ่ายจะมีขนมหวานประเภทขนมลอดช่อง เป็นต้น

ขั้นตอนปฏิบัติในขณะที่ออกปากกินวาน

การออกปากกินวานในการทำของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ ส่วนใหญ่จะไม่ระบุตัวบุคคล แต่จะออกปากที่บ้านใดบ้านหนึ่ง (ครอบครัว) แล้วแต่หัวหน้าครอบครัวจะกำหนดให้ใครไปกินวาน โดยหัวหน้าครอบครัวดูจากลักษณะของงานวน ถ้าเป็นงานเบา ๆ เช่น เก็บข้าว ดำนา ก็จะให้ผู้หญิงไป ถ้าเป็นงานหนัก เช่น ไถนา ก็จะให้ผู้ชายไป ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ไปกินวานเมื่อไปถึงที่บ้านของผู้วานก็ต้องไปบอกเจ้าภาพเสียก่อนว่าคนในบ้านนี้มาแล้ว ผู้มาร่วมประเพณีออกปากกินวานจะมารวมตัวกันในนาและจะปฏิบัติดังรายละเอียดดังนี้

1. การทำพิธีกรรมแรกนา ตามความเชื่อเพื่อเป็นสิริมงคลกับชาวนา และผู้มาร่วมพิธี เมื่อถึงวันออกปากกินวานมีพิธีกรรมในการแรกนาดังนี้

1) หมอจะทำพิธีขยี้เครื่องเช่น ไหว้ปักไว้ที่มุมคันนา ในเครื่องเช่น ไหว้ประกอบด้วย พลุ หมาก และหนามอะไรก็ได้ เช่น หนามต้นมะกรูด หนามไม้ไผ่ โดยการนำหนามมาตั้งรองที่กรวยไม้ไผ่ นำหมาก และพลุใส่ไว้ตรงกลาง

2) หมอจะปักคำกล้า ซึ่งจะต้องดูเดือนของการทำนาด้วย ถ้าทำนาในเดือน 9 ต้องปักคำกล้า 9 ขุม (กอ) ถ้าเดือน 10 ก็ปักคำ 10 ขุม เป็นต้น ส่วนมากจะปักคำ 9 ขุม ในการปักคำแต่ละขุมหมอมจะมีคาดังนี้

ปักคำกอที่ 1 พูตกาดว่า “ลี้ก” พร้อมกับเอาหัวแม่มือกดคันกล้าลงปักคำ พอถึงมือขึ้นมาพูตกาดว่า “ลือ” ปักคำกอที่ 2 พูตกาดเช่นเดิมจนครบ 9 ขุม เป็นอันเสร็จพิธี แต่ทั้งนี้ในการปักคำต้องดูทิศทางของนาด้วย ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

2. ขั้นลงแรงทำงาน จากการศึกษาพบว่าส่วนใหญ่แล้วการออกปากกินวานจะอยู่ในขั้นตอนการคานา และเกี่ยวข้าว การออกปากกินวานเมื่อเจ้าภาพกำหนดวันคานาเป็นที่ชัดเจนแล้ว ผู้ที่ถูกออกปากก็จะมาพร้อมกันที่นาของเจ้าภาพและแบ่งหน้าที่กันปฏิบัติดังนี้

1) ถ้ามีการออกปากคานาผู้ที่มีหน้าที่หอบกล้า จะต้องมาเตรียมกล้าเอาไว้ในนาที่จะปักดำ เตรียมกล้ามาให้พอกับพื้นที่และนามาวางไว้บนคันนาหรือจะแช่กล้าไว้ในที่ขอบคันนา ส่วนใหญ่มักจะขอแรงจากผู้ชายในการหอบกล้า

2) ผู้ที่มีหน้าที่คานาเริ่มปฏิบัติการคานาโดยเข้าแถวเป็นรูปหน้ากระดาน แถวเดียวและถอยหลังในการปักดำจนเต็มแปลงนา และเริ่มนาแปลงใหม่อีกจนเสร็จทุกแปลง หากมีคนมาช่วยแรงเป็นจำนวนมากก็อาจจะแบ่งคนออกเป็นแปลงละ 10 คน หรือตามความเหมาะสมก็ได้ ในขณะที่มีการคานาแต่ละคนจะนำเรื่องมาเล่าแลกเปลี่ยนกัน คุยกันเพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย และงานเสร็จจนไม่รู้ตัว

ส่วนการออกปากกินวานในการเกี่ยวเกี่ยวข้าว นั้น หลังจากที่เจ้าของนาได้ออกปากกินวานในการไถนา คานาแล้วเจ้าของนา ก็จะดูแลบำรุงข้าวด้วยการใส่ปุ๋ยสูตร 16-20-0 หลังปักดำ 15 วัน และเมื่อข้าวเจริญเติบโตประมาณ 3 เดือนก็ใส่ปุ๋ยอีกครั้งหนึ่ง และเฝ้าดูการเจริญเติบโตและป้องกันกำจัดศัตรูพืชจนถึงระยะเกี่ยวเกี่ยว เจ้าภาพก็จะออกปากอีกครั้งหนึ่งซึ่งขั้นตอนการปฏิบัติก็คล้ายกับที่กล่าวมาแล้วในการคานา ก่อนเกี่ยวข้าวจะมีการทำพิธีขวัญข้าวก่อน โดยชวนเก็บขวัญข้าวที่เป็นวันดี เช่น ตรงกับวันเกิดของเรา ไม่ตรงกับวันคอย หมายความว่าไม่เจ็บมือ เจ็บเท้า หรือไม่มีแมลงสัตว์มากัดกินเมล็ดพืช ในการทำพิธีดังกล่าวมีขั้นตอนดังนี้

1. สืบหาจุดต้นข้าวที่สมบูรณ์ กอใหญ่ มีความแข็งแรง
2. เข้ามือรวบข้าว 4-5 กอ มารวมกัน แล้วเอาอ้อยกับเชือกด้ายดิบมัดที่กอข้าว พร้อมกับว่าคาถา ดังนี้

1.1 ตั้งนะโม 3 จบ

1.2 พุทธะ รัตนัง รัมมัง รัตตะนัง สัมมัง รัตตะนัง

1.3 แล้วกล่าวว่า “ตัวข้าเอารวง ตัวผีหลวงเอาช้าง”

1.4 ล้วงดินได้กอข้าวมาตั้งไว้บนกอข้าวที่มีเชือกด้ายดิบมัดไว้ให้ครบ 7 วัน

5. และเก็บข้าวที่ทำพิธีเอาไปไว้ที่บ้านถ้าใครทักใคร่ถามอย่าพูด โดยเก็บขวัญข้าวใส่ไว้ในกระเชอและตั้งไว้ตรงกลางลอมข้าวในยุ้งฉาง

เมื่อทำพิธีเก็บขวัญข้าวเรียบร้อยแล้ว 7 วัน เจ้าภาพก็จะนัดผู้ออกปากกินวานมาเกี่ยวเกี่ยวข้าวจนแล้วเสร็จ

สำหรับขั้นตอนปฏิบัติในการออกปากกินวานเกี่ยวเกี่ยวข้าวจะปฏิบัติดังนี้

1. เจ้าภาพกำหนดวันนัดหมายบุคคลที่จะออกปากตามวันเวลาที่วางตรงกันกับเพื่อนบ้าน
2. เจ้าภาพจะต้องเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการเก็บเกี่ยว เช่น แกะ หมวก ไว้สำหรับบางคนที่มากินวานที่ไม่ได้นำอุปกรณ์เหล่านี้มา
3. เตรียมอาหารการกินให้พอสำหรับผู้ที่มากินวานในการเก็บเกี่ยวข้าว
4. ผู้ที่มากินวานจะลงแปลงนาเก็บเกี่ยวข้าวเรียงหน้ากระดานประมาณ 5-10 คน ในขณะที่เก็บเกี่ยวก็มีการชวนกันพูดคุย แต่ละคนจะนำเรื่องราวหรือประสบการณ์ของตัวเองมาเล่าสู่กันฟัง บางกลุ่มก็จะมีกรรองเพลงกันไป ทำให้เกิดความสนุกเพลิดเพลิน ไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย และงานเสร็จจนไม่รู้ตัว เมื่อเวลาผ่านไป 1-2 ชั่วโมงจะมีการหยุดพักรับประทานอาหารว่าง เช่น แดงโม ขนมหวาน เป็นต้น เมื่อถึงตอนเที่ยงจะหยุดพักรับประทานอาหารเที่ยง ทุกคนจะนั่งล้อมวงรับประทานอาหาร อาหารที่นิยม ได้แก่ แดงไก่บ้านกับหยวก ปลาทอด แดงส้ม เป็นต้น และทำงานต่อในช่วงบ่ายจนเสร็จ

การพักรับประทานอาหารกลางวัน เมื่อภารกิจจากการดำนา หรือเกี่ยวข้าวได้ปริมาณพอสมควรแล้วถึงเวลารับประทานอาหารผู้ที่ทำหน้าที่เตรียมอาหารก็ได้เรียกผู้ที่มาออกปากมารับประทานอาหารตามสถานที่ที่ได้จัดไว้ เช่น ที่ขนาโกส้นา ที่หัวคันนาได้ร่มไม้ หรือใต้ต้นตาลโดนด หรือข้างริมปลวก เป็นต้น ปัจจุบันนี้อาจจะตั้งคั้งสำหรับรับประทานอาหาร มีแม่ครัวสำหรับเตรียมอาหารให้ผู้ที่มาออกปากกินวานและผู้ร่วมงานรับประทานอาหารเที่ยง

สำหรับอาหารที่ทางเจ้าภาพได้เตรียมไว้มีทั้งอาหารคาว และอาหารหวานส่วนใหญ่จะเตรียมไว้ตั้งแต่เช้าเพราะบางคนจะมารับประทานอาหารเช้าที่บ้านของเจ้าภาพด้วย บางคนรับประทานอาหารเช้ามาแล้วจากบ้าน สำหรับอาหารมื้อสำคัญจะเป็นอาหารเที่ยง ซึ่ง ชม บุญนากร¹ ชาวนาในอำเภอรัตนบุรี ได้กล่าวว่า ส่วนใหญ่อาหารที่เป็นหลักคือ มื้อเช้าจะมีข้าวเหนียวกับปลาเค็มทอด ข้าวเหนียวคลุกมะพร้าวอ่อน มื้อเที่ยงข้าวแกงคั่วไก่กับหยวก ส่วนขนมหวานมีลอดช่องเขี้ยว น้ำกะทิ เป็นต้น

อาหารที่เจ้าภาพนำมาเลี้ยงในการออกปากกินวานพอสรุปได้ดังนี้

1. อาหารเช้า ประกอบด้วย
 - 1.1 เครื่องดื่มประเภทโกปี้อ (น้ำชากาแฟ)
 - 1.2 อาหารหลัก ได้แก่ ข้าวยา ข้าวเหนียว ปลาเค็ม

¹ ชม บุญนากร (ผู้ให้สัมภาษณ์). ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 151/1 หมู่ที่ 1 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2553.

1.3 อาหารประเภทขนม ได้แก่ ขนมครก ขนมเปียกปูน

2. อาหารเที่ยง ประกอบด้วย

2.1 อาหารหลัก ได้แก่ ข้าวสวย ปลาเค็ม แกงคั่วไก่กับหอยกกล้วย แกงส้ม เป็นต้น

2.2 อาหารประเภทขนมหวาน ได้แก่ ลอดช่องน้ำกะทิ รอดช่องสิงคโปร์ และกล้วยบวชชี เป็นต้น

2.3 เครื่องดื่ม น้ำเปล่า

ขั้นตอนปฏิบัติหลังออกปากกินวาน

หลังจากที่เจ้าภาพได้ออกปากกินวานกับผู้มาร่วมกิจกรรมออกปากกินวานจนเสร็จภารกิจตั้งแต่ช่วงเช้าภารกิจไถนา ถอนกล้า หาบกล้า และดำนา เก็บเกี่ยว และปักท้องเพื่อรับประทานอาหารซึ่งเจ้าภาพได้เตรียมไว้เรียบร้อยแล้ว และในช่วงบ่ายก็ปฏิบัติภารกิจค่อจนถึงเย็นและเสร็จงาน เจ้าภาพจะกล่าวขอบคุณผู้ที่มาร่วมกินวานและเชื้อเชิญให้ผู้ที่มิเวลาวางเลี้ยงขอบคุณแต่ส่วนใหญ่แล้วเมื่อถึงตอนเย็นต่างคนก็ต่างกลับบ้าน เพราะส่วนใหญ่ผู้มาออกปากกินวานมีหน้าที่ต้องเอาข้าวและควายเข้าคอก ต้องให้อาหารเป็ด อาหารไก่ และอาหารหมู ส่วนใหญ่สุภาพสตรีจะกลับบ้านก่อนสุภาพบุรุษ เนื่องจากต้องรีบไปปฏิบัติหน้าที่แม่บ้านในครอบครัวของตนเอง ในการออกปากกินวานหลังจากงานเสร็จสิ้นแล้ว ทำให้คนที่มากินวานเกิดมิตรภาพ มีการพบเจอเพื่อนใหม่ เพื่อนเก่า ทำให้มีความสนิทสนมกันมากขึ้น มีความสามัคคีปรองดองกันในหมู่ญาติมิตร และได้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน เพราะส่วนใหญ่จะมีโอกาสพบปะญาติมิตรหรือเพื่อนฝูงในงาน ประเพณีทำบุญเดือนสิบ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว และประเพณีชักพระ หลังจากพระสงฆ์ออกพรรษาแล้วได้ทำบุญตักบาตรร่วมกันตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธรูปได้โปรดสัตว์และมนุษย์บนสวรรค์แล้วพระพุทธรูปก็เสด็จมาสู่พื้นโลก นอกจากนี้ก็มีโอกาสพบปะในวันว่างอื่น ๆ อีกด้วย

2. คุณค่าของประเพณี

จากการศึกษาประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าของประเพณี ไว้ 2 ประเด็น คือ คุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม และคุณค่าทางเศรษฐกิจ สรุปได้ดังนี้

2.1 คุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม

ประเพณีออกปากกินวาน เป็นประเพณีที่มีความสำคัญมากต่อชาวนาและคนในชุมชน การปฏิบัติในประเพณีหลายอย่างเป็นตัวสร้างและส่งเสริมให้สังคมเกิดความปรองดอง มีความสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นคุณค่าอันเกิดจากระยะเวลาซึ่งมีการปฏิบัติกันมา

กลายเป็นประเพณีที่มีมาคู่กับชาวนา ดังนั้นในประเพณีออกปากกินวานในการทำนาจึงมีความสำคัญมากต่อชาวนาและคนในชุมชน การปฏิบัติในประเพณีหลายอย่างเป็นตัวสร้างและส่งเสริมให้สังคมเกิดความปรองดอง สามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นคุณค่าอันเกิดจากระยะเวลาซึ่งมีการปฏิบัติกันมากลายเป็นประเพณีที่ควบคู่มากับชาวนาและคนในชุมชน ดังนั้นในประเพณีออกปากกินวานในการทำนาจึงสามารถสรุปผลต่อคุณค่าทางด้านสังคมและวัฒนธรรมได้ดังนี้

2..1.1 คุณค่าต่อครอบครัวหรือญาติ การปฏิบัติในประเพณีออกปากกินวานทำให้สมาชิกในครอบครัว ตั้งแต่พ่อแม่ลูกและญาติคนอื่น ๆ ได้ออกมาร่วมกันลงแรงและขึ้นคอนต่าง ๆ อย่างพร้อมเพรียงกัน มีการช่วยเหลือกัน สร้างความสัมพันธ์อันดีภายในหมู่เครือญาติได้เป็นอย่างดี

2.1.2 คุณค่าทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน การปฏิบัติในประเพณีออกปากกินวานจะต้องอาศัยความร่วมมือ การช่วยเหลือในด้านแรงงาน แรงใจจากคนในชุมชน และคนในบริเวณใกล้เคียง ซึ่งทำให้งานสามารถดำเนินมาได้จนปัจจุบัน

2.1.3 คุณค่าทางการส่งเสริมจริยธรรม จากการปฏิบัติประเพณีออกปากกินวานทำให้สังคมเกิดความปกติสุข และส่งเสริมให้ผู้คนในสังคมมีจริยธรรมอันดี ทั้งทางด้านความเสียสละ ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ความกตัญญู ความมีขันติอดทน และความสามัคคี

2.1.4 คุณค่าต่อประเพณีและวัฒนธรรม ประเพณีออกปากกินวานเป็นประเพณีที่มีการสืบสานปฏิบัติกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน มีขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติอย่างชัดเจน และปัจจุบันหน่วยงานราชการเห็นความสำคัญของประเพณีออกปากกินวาน จะมีการฟื้นฟู สนับสนุน จากการปฏิบัติเหล่านี้มีการหลอมรวมกันอย่างผสมกลมกลืนและปฏิบัติสืบทอดต่อ ๆ กันมา ประเพณีออกปากกินวาน ก่อให้เกิดวัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น วัฒนธรรมการกิน วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมพื้นบ้าน การละเล่นจำพวกเพลงเกี่ยวข้าว เพลงสงฟาง แม่ศรีแม่โพสพ เป็นต้น

2.1.5 คุณค่าด้านจิตใจและความเชื่อ การสืบทอดความเชื่อของมนุษย์ ขึ้นอยู่กับการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในด้านความปลอดภัยจากอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นสำคัญ ความเชื่อของมนุษย์ได้วิวัฒนาการตามความก้าวหน้าของสังคม อาจสังเกตได้ว่า ความเชื่อของมนุษย์มีลักษณะแห่งการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อทางศาสนาที่ระบบมากขึ้นและมีเหตุผลมากขึ้น

2.2 คุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ

จากการศึกษาพบว่าประเพณีออกปากกินวานในการทำนาจของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา มีบทบาททางเศรษฐกิจดังนี้

2.2.1 ลดต้นทุนในการทำนา เช่น ลดต้นทุนค่าจ้างแรงงาน และการใช้เครื่องจักร เป็นต้น เพราะปัจจุบันค่าน้ำมันสูงขึ้น ข้าวของเครื่องใช้ก็มีราคาแพงขึ้นตามมา ส่งผลให้ต้นทุนในการทำนาสูงขึ้น การออกปากกินวาน การรวมตัวทำปุ๋ยอินทรีย์ น้ำหมักชีวภาพ จึงเป็นทางเลือกที่จะช่วยประหยัดค่าใช้จ่าย ลดต้นทุนในการทำนา และการทำเกษตรอื่นๆ ทำให้มีรายได้มากขึ้น ความเป็นอยู่ก็ดีขึ้น ปัญหาความยากจนก็จะค่อยๆ หดไป ซึ่งเป็นการน้อมนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง มาใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริงอย่างแท้จริง

2.2.2 การประหยัดเวลาในการทำนา งานจะได้เสร็จเร็วขึ้น โดยน้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ สามารถเพิ่มรายได้ในอาชีพเอง คือ การทำสวน การปลูกผัก และการเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

สรุปได้ว่างานประเพณีออกปากกินวานในการทำนามีส่วนให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ ทำให้ลดต้นทุนในการทำนา แม้ปัจจุบันเทคโนโลยีสมัยใหม่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้รวดเร็วและสะดวกสบาย แต่ชาวบ้านกำลังพิสูจน์ให้เห็นว่า เขาสามารถพึ่งตนเองได้จริงและทำให้ประหยัดเวลาในการประกอบอาชีพในการทำนา ซึ่งนอกจากต้นทุนจะลดลงและประหยัดเวลาแล้ว สิ่งที่ดีตามมาคือการผูกสัมพันธ์โดยเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมการเอาแรงกัน ยังมีส่วนส่งเสริมทำให้การสร้างสวัสดิการของคนในชุมชนเข้มแข็งขึ้น ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถต้านทานกระแสทุนนิยมได้ไปในตัว

3. ความคลี่คลาย เปลี่ยนแปลงของประเพณี

จากการศึกษาประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับความคลี่คลาย เปลี่ยนแปลงของประเพณี ไว้ 2 ประเด็น คือ ลักษณะของความคลี่คลาย เปลี่ยนแปลง และปัจจัยที่ส่งผลต่อความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง สรุปได้ดังนี้

3.1 ลักษณะของความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง

จากการศึกษาพบว่าประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา ได้เปลี่ยนแปลงไป ในปัจจุบันมีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันอยู่ประปรายไม่มากนัก เนื่องจากปัจจุบันใช้เงินเป็นหลักในการใช้จ่ายใช้สอย และการแลกเปลี่ยนแรงงานมีน้อย มีระบบตลาดเป็นสื่อกลางและการประกอบอาชีพอื่นนอกจากทำนาจึงทำให้มีเงินมากพอที่จะใช้จ่ายเป็นการว่าจ้างเป็นรายวันหรือเหมาทั้งหมด ในด้านแรงงานสัตว์ที่ใช้ในการเกษตร จะเป็นวัว ควาย แล้วแต่สภาพท้องถิ่นนิยม การปรับเปลี่ยนวิธีการปลูกข้าวจากดำมาเป็นหว่าน และใช้พันธุ์ข้าวชนิดเดียวกัน ทำให้ช่วงข้าวสุกอยู่ในช่วงเวลาเดียวกันจึงต้องเร่งรีบเกี่ยวให้ทันเวลา รวมถึงไม่มีแรงงานในการวาน เครื่องไม้เครื่องมือในการประกอบอาชีพเป็นแบบง่ายๆ ซึ่งทำกันเองในหมู่บ้าน ปัจจุบันได้

นำเอาเครื่องจักรขนาดเล็กมาเป็นเครื่องทุ่นแรงในการทำนา ลักษณะของความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณีออกปากกินวานนี้ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ดังนี้

ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สามารถอธิบายได้ดังนี้

1. ผลของการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคมและวัฒนธรรม

สังคมมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ชาวบ้านมีความเป็นอยู่แบบพึ่งตัวเอง ลักษณะของสังคมเป็นแบบธุรกิจมากขึ้น มีการว่าจ้างแรงงานแทนการแลกเปลี่ยนแรงงาน แต่ชาวบ้านมีการศึกษาที่สูงขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านลดลง ประเพณีออกปากกินวานลดน้อยลงเพราะต้องไปทำงานนอกบ้าน จึงมีการจ้างแรงงานในการทำนาแทน การออกปากกินวาน อาชีพทำนาเริ่มน้อยลง ทำให้ประเพณีออกปากกินวานลดน้อยลงไปด้วย และด้วยสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป การใช้ชีวิตประจำวันของสมาชิกในครอบครัวต้องออกทำงานนอกบ้านทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวหรือเครือญาติมีเวลาน้อยลงในการร่วมปฏิบัติกิจกรรมด้วยกัน ประเพณีออกปากกินวานในการทำยังเป็นที่นับว่ามีบทบาทสำคัญมากอีกประเพณีหนึ่งที่หลอมรวมความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกันของชาวอำเภอรัตนบุรีให้ร่วมปฏิบัติต่อประเพณีในการที่จะเหนี่ยวรั้งหรือฟื้นฟูความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างสมาชิกในครอบครัวหรือเครือญาติ ซึ่งแสดงออกมาด้วยการร่วมปฏิบัติประเพณี ลักษณะครอบครัวในปัจจุบันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพทางสังคม และวัฒนธรรมซึ่งพัฒนาไปสู่ความเป็นเมืองหรือความทันสมัย ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวเปลี่ยนตามไปด้วย

2. ผลของการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ

ชาวบ้านมีงานทำมากขึ้น โดยไม่จำเป็นต้องประกอบอาชีพตามบรรพบุรุษ เพราะการมีการศึกษาที่สูงขึ้น ทำให้มีความสามารถในการทำงานได้หลากหลายยิ่งขึ้น ในด้านการเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของชุมชน ก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นมีการนำปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และเครื่องจักรกลมาใช้ในการเพิ่มผลผลิต ถึงแม้ว่าจะมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นก็ตาม เมื่อการทำนาลดลงประเพณีออกปากกินวานก็น้อยลงตามไปด้วย

3.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง

จากการศึกษาพบว่าประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณี ซึ่งเกิดจากสาเหตุต่าง ๆ สามารถสรุปได้ ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ หรือการเปลี่ยนแปลงทางด้านพื้นที่ เนื่องจากความเจริญของบ้านเมือง ทำให้พื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงจากที่นาเป็นที่อยู่อาศัยมากขึ้น การคมนาคมสะดวกขึ้น จากการเดินทางโดยทางเรือในพื้นที่ ๆ อยู่ริมคลองมาเป็นถนนชนบทหรือมีองค์การสวัสดิการภายในการพัฒนาชนบท เช่น สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท หรือมีองค์การบริหารส่วนตำบล และเทศบาลตำบล เป็นต้น ได้มีการอนุมัติงบประมาณในการสร้างถนนหนทางเข้าหมู่บ้านในแต่ละเขตพื้นที่ ความเจริญเติบโตทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอย่างรวดเร็วตามความเจริญในยุคเทคโนโลยี

2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม ในอดีตประชากรประกอบอาชีพเกษตรกรรมมาช้านานนับพัน ๆ ปีในยุคนี้ญาติพี่น้องรวมตัวกันเป็นครอบครัวขยาย มีปู่ ย่า ตา ยาย ลูก ๆ และหลาน ๆ ฟานักอาศัยอยู่ด้วยกันทำให้ญาติพี่น้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน มีความช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน และมีความสามัคคีกัน เช่น ประเพณีออกปากกินวาน ซึ่งจะถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเมื่อเมื่อมีการเจริญเติบโตของบ้านเมือง จึงเปลี่ยนมาเป็นยุคอุตสาหกรรมมากขึ้น ทำให้ครอบครัวที่เคยอยู่ร่วมกันในหมู่เครือญาติกลับต้องเปลี่ยนมาเป็นครอบครัวเดี่ยว พ่อ แม่ ไปทำงานนอกบ้าน ลูกไปโรงเรียน จึงทำให้มีปัญหาช่องว่างระหว่างเวลา พ่อแม่พบกับลูก ๆ น้อยลง

3. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากความเจริญทางด้านเทคโนโลยีได้เข้ามาอย่างรวดเร็ว ความต้องการของเครื่องอุปโภค บริโภคและสาธารณูปโภคมีมากขึ้น เช่นการประกอบอาชีพเกษตรกรรม จากร้อยละ 80 มาเป็นร้อยละ 60 เนื่องจากการลงทุนทางภาคอุตสาหกรรมมีรายได้ดีกว่า และทำให้ประชาชนมีรายได้ที่แน่นอน มีสวัสดิการที่มั่นคง แต่การทำอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนา ปัจจุบันนี้ชาวนาลงทุนไปไม่คุ้มทุน เพราะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการไถนาด้วยเครื่องจักรราคาแพง ค่าปุ๋ยแพง ค่ายากำจัดศัตรูพืชที่แพงขึ้น ทำให้ชาวนาไม่มีกำลังใจจะทำและปัจจุบันนี้ชาวนาหันมาปลูกยางพาราและปาล์มในนามากขึ้น เพราะทั้งสองชนิดที่กล่าวมานี้เป็นความต้องการของตลาดมาก ดังนั้นการทำนาจึงลดน้อยลงส่งผลทำให้ประเพณีออกปากกินวานลดน้อยลงไปด้วย

4. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เนื่องจากคนไทยมีรสนิยมสูงแต่รายได้ต่ำ และรับวัฒนธรรมของตะวันตกอย่างรวดเร็ว จึงทำให้คนไทยในปัจจุบันนี้ต้องรับวัฒนธรรมแบบผสมผสาน เช่น จากการที่ชาวตะวันตกเข้ามาท่องเที่ยวและถือโอกาสแต่งงานกับคนไทย ทำให้มีสิทธิในการอยู่อาศัยและตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร ตัวอย่างเช่น ภาคใต้ในจังหวัดภูเก็ต กระบี่ และพังงา

ภาคตะวันออก จังหวัดชลบุรี ภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น จึงเป็นเหตุทำให้วัฒนธรรมของคนไทยที่สวขงามเปลี่ยนแปลงไป เช่น ประเพณีการเคารพผู้อาวุโสต้องไหว้ ประเพณีการแต่งงานต้องทำตามประเพณี เช่น การยกขันหมากไปสู่ขอ ประเพณีพิธีทางศาสนา ทำบุญเลี้ยงพระ และเลี้ยงแขกผู้มาร่วมแสดงความยินดี แต่การจัดเลี้ยงในงานมงคลสมรสจัดแบบโต๊ะจีน มีการตัดเค้ก และคัมแจมเปญ เป็นต้น ในประเพณีออกปากกินวานก็เช่นเดียวกันจะหาดูได้ยากมาก เพราะจากสาเหตุที่ได้กล่าวมาแล้ว เช่น ความเจริญของยุคสมัยและการใช้เทคโนโลยีขั้นสูง ทำให้ประเพณีที่ดำรงอยู่เปลี่ยนแปลงไป

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาวิจัย พบว่า การสืบทอดประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา ในปัจจุบันยังคงมีอยู่บ้างประปราย ซึ่งเกิดจากสาเหตุต่าง ๆ ดังนี้

1. การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากเดิมที่อาศัยแรงงานคนและสัตว์เป็นหลัก เปลี่ยนเป็นใช้แรงงานเครื่องจักรกลทดแทน เกิดความสะดวกและรวดเร็วในการผลิต จึงทำให้ไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการออกปากกินวาน
2. การปรับเปลี่ยนวิธีการปลูกข้าวจากนาดำ เป็น นาหว่าน จึงข้ามขั้นตอนของพิธีกรรมไป และไม่มีความต่อเนื่องในการประกอบประเพณีออกปากกินวาน
3. ความเชื่อในค่านิยมใหม่ เช่น บุษบาเงิน บุษบาวัดดู เป็นต้น ทำให้ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาขาดการปฏิบัติและสืบทอดต่อเนื่องจนเกือบจะสูญหายไป เพราะการทำนาเปลี่ยนเป็นการจ้างไถ จ้างหว่าน จ้างดำ จ้างเก็บเกี่ยว เข้ามาแทนที่การช่วยเหลือระหว่างคนกับคน
4. ค่าใช้จ่ายในระบบการผลิตสูงขึ้น เช่น ค่าปุ๋ย ค่าสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ค่าจ้างแรงงานและเครื่องจักรในการทำนาสูงขึ้น เป็นต้น ซึ่งเป็นต้นทุนในการปลูกข้าวที่สูงขึ้นมาก ชาวนาไม่คุ้มทุนในการผลิต ทำให้มีการเลิกทำนา หันมาปลูกยางพารา ปาล์ม แทนการปลูกข้าว ทำให้ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาลดน้อยลงไปด้วย

อภิปรายผล

การศึกษาประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ความเป็นมาและวิถีปฏิบัติของประเพณี

การออกปากกินวานเกิดขึ้นเมื่อใดไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด แต่พอมีร่องรอยการปฏิบัติสืบทอดกันมาอยู่บ้าง ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนาในอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา มีมาช้านานแล้ว แต่ไม่อาจสืบได้ชัดว่าเริ่มมีมาตั้งแต่เมื่อใด มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อ

ของคนในสมัยก่อนว่า ก่อนที่จะดำนาหรือเก็บเกี่ยวจะมีพิธีกรรมขอต่อแม่โพสพเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ การทำนาและเพื่อให้ข้าวเจริญเติบโตได้ผลผลิตเต็มที่ พิธีกรรมที่กระทำนั้นต้องดูฤกษ์ยามก่อนที่จะ ทำนา หากไม่ปฏิบัติตามจะทำให้เกิดนาข้าวเสียหายได้ เช่น มีศัตรูพืชมารบกวนทำให้ข้าวในนาเสียหาย หนักถึงขั้นต้นกล้า แมลงศัตรูพืชมารบกวนทำให้เกิดผลผลิตเสียหาย อาจเกิดความแห้งแล้ง เป็นต้น การทำนาของชาวนาอำเภอรัตนบุรีอาศัยน้ำฝนตามฤดูกาลเป็นหลักในการทำนา ตั้งแต่เริ่มไถ หว่าน ปักดำ ดูแล บำรุง และเก็บเกี่ยว ทุกขั้นตอนอาศัยธรรมชาติเป็นตัวช่วย ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ทุกขั้นตอนของประเพณีออกปากกินวานในการทำนาที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลานั้น สัมพันธ์กับ ระบบนิเวศวิทยา คือ สภาพดินฟ้าอากาศ น้ำฝน ตามฤดูกาลนั้น ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ยังสัมพันธ์ถึงวงจร ชีวิตของข้าวอีกด้วย กล่าวคือ การออกปากกินวานในการทำนาจะเกิดขึ้นในทุก ๆ ขั้นตอนของการทำนา จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์อย่างแน่นเหนียวกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ และระบบ นิเวศวิทยาของชุมชน สิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อการดำรงอยู่ของชุมชนวัฒนธรรมเกษตร

2. คุณค่าของประเพณี

ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา มีส่วน ให้เกิดคุณค่าทางด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านเศรษฐกิจ

คุณค่าทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ประเพณีออกปากกินวานในการทำนามีความสำคัญมาก ต่อชาวนาและคนในชุมชน การปฏิบัติในประเพณีออกปากกินวานเป็นตัวสร้างและส่งเสริมให้สังคม เกิดความปรองดอง สามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นคุณค่าอันเกิดจากระยะเวลาซึ่งมีการปฏิบัติ กันมากลายเป็นประเพณีที่ควบคู่มาอยู่กับชาวนาและคนในชุมชน คุณค่าทางเศรษฐกิจ ทำให้ ประหยัดเวลาในการประกอบอาชีพในการทำนา และทำให้ลดต้นทุนในการทำนา แม้ปัจจุบัน เทคโนโลยีสมัยใหม่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้รวดเร็วและสะดวกสบาย แต่ชาวบ้านกำลังพิสูจน์ให้ เห็นว่าเขาสามารถพึ่งตนเองได้จริง ซึ่งนอกจากต้นทุนจะลดลงแล้ว สิ่งที่มาตามมาก็คือการผูกสัมพันธ์ โดยเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมการเอาแรงกัน ยังมีส่วนส่งเสริมทำให้การสร้างสวัสดิการของคนใน ชุมชนเข้มแข็งขึ้น ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถด้านทานกระแสทุนนิยมได้ ไปในตัว การถือปฏิบัติตามประเพณีแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของประเพณีออกปากกินวาน ที่มีอิทธิพล ต่อการอยู่หากินของคนในชุมชน สร้างระบบคุณค่าของสังคม สร้างระบบความสัมพันธ์ของคนใน ชุมชน การแบ่งปันเกื้อกูลและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในชุมชนซึ่งสอดคล้องกับงานเขียนของ

วิมล คำศรี¹ เขียนไว้ว่า ภูมิปัญญาระบบความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมดั้งเดิมของวัฒนธรรมข้าวหรือการทำนามีพลังอำนาจสำคัญยิ่งในการเพิ่มพลังการผลิต และการสร้างสภาวะระบบคุณค่าของสังคม สร้างคน สอนคน ให้มีคุณธรรมจริยธรรม ตามบริบทของชุมชนไปพร้อม ๆ กัน เหล่านี้จะยังคงดำรงอยู่อย่างเป็นวัฏจักรท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม และกระแสการรุกเข้ามาของระบบบริโภคนิยม แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่า จะทำลายความเชื่อไปทั้งหมด ชุมชนเกษตรยังคงรักษาประเพณีอันดีงามไว้ แต่อาจจะปรับเปลี่ยนไปบ้างตามสถานการณ์กระแสสังคมใหม่ที่เข้ามากระทำกับความคิด ความเชื่อของคนในชุมชน ซึ่งส่งผลต่อความคล้อยตามเปลี่ยนแปลงของประเพณีออกปากกินวาน ไม่ว่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากแรงงานคนและสัตว์เป็นเครื่องจักรกลทดแทน การปรับเปลี่ยนวิธีปลูกข้าวจากนาดำเป็นนาหว่าน คำนิยมใหม่ ภาวะทางเศรษฐกิจในต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ซึ่งสถานการณ์เหล่านี้เป็นตัวแปรสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงการพัฒนาและฟื้นฟูประเพณีออกปากกินวานในชุมชนวัฒนธรรมเกษตรให้คงอยู่และสืบต่อกันมาและสร้างพลังทางชุมชนเหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั้น ๆ

3. ความคล้อยตามเปลี่ยนแปลงของประเพณี

ลักษณะของความคล้อยตามเปลี่ยนแปลง

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา ปรากฏว่าประเพณีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชาวไทยภาคใต้ ตั้งแต่อดีต และมีความคล้อยตามเปลี่ยนแปลงมาจนถึงปัจจุบันได้เป็นอย่างดี อันได้แก่วัฒนธรรมด้านความเชื่อ เศรษฐกิจ สังคม การละเล่น ซึ่งวัฒนธรรมดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการดำเนินชีวิตและวัฒนธรรมของชาวอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลาในประเด็นที่ศึกษาได้อย่างชัดเจน

ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนบุรี ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงซึ่งส่งผล ดังนี้

1. ผลของการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ชาวบ้านมีความเป็นอยู่แบบพึ่งตัวเอง ลักษณะของสังคมเป็นแบบธุรกิจมากขึ้น มีการว่าจ้างแรงงานแทนการแลกเปลี่ยนแรงงาน

2. ผลของการเปลี่ยนแปลงในด้านวัฒนธรรม ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านลดลง ประเพณีออกปากกินวานลดน้อยลงเพราะต้องไปทำงานนอกบ้าน จึงมีการจ้างแรงงาน

¹ วิมล คำศรี และไพรินทร์ รุยก้าว .(2540). วัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา: โครงการสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา. หน้า 213.

ในการทำนาแทนการออกปากกินวาน อาชีพทำนาเริ่มน้อยลง ทำให้ประเพณีออกปากกินวานลดน้อยลงไปด้วย

3. ผลของการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ ทำให้ชาวบ้านมีงานทำมากขึ้นโดยไม่จำเป็นต้องประกอบอาชีพตามบรรพบุรุษ เพราะการมีการศึกษาที่สูงขึ้น ทำให้มีความสามารถในการทำงานได้หลากหลายยิ่งขึ้น ในด้านการเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของชุมชน ก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นมีการนำปุ๋ย ยากำจัดศัตรูพืช และเครื่องจักรกลมาใช้ในการเพิ่มผลผลิต ถึงแม้ว่าจะมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นก็ตาม เมื่อการทำนาลดลง ประเพณีออกปากกินวานก็น้อยลงตามไปด้วย

ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรักขภูมิ จังหวัดสงขลา เป็นประเพณีที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก มีการออกปากกินวานบ้างประปราย เป็นผลมาจากพื้นที่นาที่ลดลงถูกเปลี่ยนสภาพไปเป็นโรงงานอุตสาหกรรม ที่อยู่อาศัย รีสอร์ท หรือที่พักผ่อนหย่อนใจจำนวนมาก ที่สำหรับทำนาลดลง ชาวนาไม่มีค่านิยมในการทำนา รายได้ผลตอบแทนจากการทำนาไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย ชาวนาได้เปลี่ยนสภาพพื้นที่นาเป็นการปลูกยางพารา และฐานะเศรษฐกิจในครอบครัวในสมัยก่อนปรากฏว่าชาวนามีฐานะเศรษฐกิจที่ดีพอกินพอใช้ เพราะมีความเสถียรค่าจ้าง ค่าจ้างทรัพย์ และเวลาในการไปร่วมกันออกปากกินวานได้อย่างเต็มที่ ส่วนในปัจจุบันทุกคนต่างก็มีเศรษฐกิจเป็นเครื่องเร่งรัดการครองชีพ จึงทำให้ไม่สามารถกระทำได้อย่างสมัยก่อน

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง

1. การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากเดิมที่อาศัยแรงงานคนและสัตว์เป็นหลัก เปลี่ยนเป็นใช้แรงงานเครื่องจักรกลทดแทน เกิดความสะดวกและรวดเร็วในการผลิต จึงทำให้ไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการออกปากกินวาน

2. การปรับเปลี่ยนวิธีการปลูกข้าวจากนาดำเป็นนาหว่าน จึงข้ามขั้นตอนของพิธีกรรมไป และไม่มีความต่อเนื่องในการประกอบประเพณีออกปากกินวาน

3. ความเชื่อในค่านิยมใหม่ เช่น บุษบาเงิน บุษบาวัตถุ ทำให้ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาขาดการปฏิบัติและสืบทอดต่อเนื่องจนเกือบจะสูญหายไป เพราะการทำนาเปลี่ยนเป็นการจ้างไถ จ้างหว่าน จ้างดำ จ้างเก็บเกี่ยว เข้ามาแทนที่การช่วยเหลือระหว่างคนกับคน

4. ค่าใช้จ่ายในการระบบการผลิตสูงขึ้น เช่น ค่าปุ๋ย ค่าสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ค่าจ้างแรงงานและเครื่องจักรในการทำนาสูงขึ้น ซึ่งเป็นต้นทุนในการปลูกข้าวที่สูงขึ้นมาก ชาวนาไม่คุ้มทุนในการผลิต ทำให้มีการเลิกทำนา หันมาปลูกยางพารา ปลูกปาล์ม แทนการปลูกข้าว ทำให้ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาลดน้อยลงไปด้วย

ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาประเพณีออกปากกีนวานในการทำนาเป็นเรื่องที่สำคัญ จึงได้ทำการวิจัยเพื่อศึกษาประเพณีออกปากกีนวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมานาน แต่ปัจจุบันมีให้เห็นไม่มากแล้ว มีบ้างประปราย แม้ว่าเทคโนโลยีจะก้าวหน้าไปมากในปัจจุบัน อีกทั้งมีคุณค่าหลายอย่างที่แฝงอยู่ในกิจกรรม ประเพณีออกปากกีนวานก่อให้เกิดความสามัคคี ความเสียสละ ญาติพี่น้องได้มารวมตัวกัน เพื่อนบ้านใกล้เคียงได้มาร่วมกิจกรรมเดียวกัน การมีน้ำใจ และญาติมิตรที่อยู่ต่างถิ่นได้เดินทางมาร่วมในประเพณีออกปากกีนวาน ซึ่งแสดงออกถึงความสามัคคีของกลุ่มชนที่มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และวิถีการปฏิบัติของประเพณีออกปากกีนวานที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ

ข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษาเรื่อง “ประเพณีออกปากกีนวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1.1 ควรส่งเสริมให้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลประเพณีในท้องถิ่นต่าง ๆ ให้มากขึ้น ก่อนที่ประเพณีเหล่านี้จะสูญหายไปหรือขาดผู้รู้ที่จะให้ข้อมูลได้ และจะต้องมีการบันทึกไว้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น เป็นลายลักษณ์อักษร ภาพ เสียง เป็นต้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาและสืบค้นต่อไป

1.2 ควรเสริมสร้างจิตสำนึกทางวัฒนธรรมให้แก่ประชาชนเพื่อให้ตระหนักถึงความหมาย และคุณค่าของประเพณีออกปากกีนวานเพื่อจะได้ร่วมกันสืบทอดและพัฒนาต่อไป

1.3 ควรนำผลการศึกษาวิจัย เผยแพร่ให้กับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ศิลปวัฒนธรรม ระดับภาค ระดับจังหวัด และระดับอำเภอ เป็นต้น อันจะเป็นประโยชน์ทางด้านวิชาการและการอนุรักษ์พัฒนาวัฒนธรรม

1.4 ควรนำระบบคุณค่าจากประเพณีออกปากกีนวานมาเผยแพร่เพื่อผู้สนใจจักได้ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมเช่นความมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสามัคคี ความเสียสละ เป็นต้น

1.5 ประเพณีต่าง ๆ ไม่ว่าประเพณีใดย่อมมีคุณค่าที่แฝงไว้ในการประกอบพิธีกรรม ไม่ว่าจะเป็นความกตัญญู ความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความดีงามและเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ควรให้มีการอนุรักษ์และเผยแพร่ต่อไป

1.6 ควรนำเอาผลจากการศึกษาประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนาอำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา ไปประสานกับความรู้ที่ได้จากการศึกษาวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ของชาวบ้านในท้องถิ่นนี้เพื่อจะได้ทำให้เข้าใจถึงวัฒนธรรมของท้องถิ่นนี้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ยิ่งในการใช้ข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาสังคมนี้ต่อไป

1.7 ควรส่งเสริมวิธีการทำนาแบบดั้งเดิม เป็นการอนุรักษ์สืบทอดประเพณีไถนา คำนาส่งเสริมผลิตข้าวแบบอินทรีย์ เลี้ยงวัวไว้ใช้ไถนา ใช้ประเพณีออกปากกินวานไม่ต้องจ้างเพื่อสืบทอดประเพณีไว้ให้คนรุ่นใหม่ เป็นวิธีการทำนาที่คือนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อลดต้นทุนการผลิตข้าวตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลาในประเด็นเฉพาะด้าน เช่น แนวคิดที่ปรากฏในประเพณีออกปากกินวาน ภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในประเพณีออกปากกินวาน เป็นต้น

2.2 ควรมีการศึกษาประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา ในพื้นที่อื่น ๆ ให้กว้างขวางมากกว่านี้ เพื่อนำมาเปรียบเทียบได้

2.3 ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับประเพณีอื่น ๆ ของชาวบ้านในท้องถิ่นนี้และท้องถิ่นอื่น ๆ ให้กว้างขวางต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- งามพิศ สัตย์สงวน. (2545). วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย : การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง.
 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น จำกัด.
- จุตจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2514). พระราชพิธีสิบสองเดือน. พระนคร: แพร่พิทยา.
- จำนง แรกพินิจ. (2537). แชร์แรงงาน: ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของ
 ชาวบ้านภาคใต้. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ชลิต ชัยकरชิตและคณะ. (2549). สังคมและวัฒนธรรมอีสาน: เอกสารประกอบการนิทรรศการถาวร
 อีสานนิทัศน์. ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ชาญพิทยา นิมาภาลี. (2542). การทำนา. เอกสารคำแนะนำ. กรมส่งเสริมการเกษตร. กรุงเทพฯ
- คณัย ไชยโยธา. (2538). ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น กรุงเทพฯ :
 โอเดียนสโตร์
- _____ (2546). สังคม วัฒนธรรม และประเพณี. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์,
- ทัศนีย์ ทานตวลิช. (2535). ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวประมงชายฝั่งทะเลตะวันออก.
- ทิษญา โกชนา. (2548). ศึกษาประเพณีในรอบปีและจริยธรรมจากประเพณีของชาวไทยเชื้อสายจีน
 ในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา: มหาวิทยาลัย
 ทักษิณ.
- นงลักษณ์ โชติพันธุ์และนิพนธ์ จิวจันทร์. (2542). “รัตภูมิ.” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้
 เล่มที่ 18. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์.
- ประภาศรี สีหอำไพ. (2524). เอกสารการสอน ชุดวิชาภาษาไทย 4. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย.
- _____ (2538). วัฒนธรรมทางภาษา. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประสิทธิ์ กาพย์กลอน และนิพนธ์ อินสิน.. (2540). ภาษากับวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ:
 ไทยวัฒนาพานิช.
- เพิ่มศักดิ์ วรรณถาวร. (2546). การดำรงชาติไทย. กรุงเทพฯ : วังอักษร.
- มณีนัย ทองอยู่. (2546) . การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน : กรณีชาวบ้านลุ่มน้ำพอง.
 กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.
- มงคล ทองทูน. (2535). โลกทรรศน์ที่ปรากฏในประเพณีของคนไทยมุสลิมในจังหวัดสตูล.
 วิทยานิพนธ์ ศ.ศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.

มูลนิธิข้าวไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2547). ข้าว ขวัญของแผ่นดิน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิข้าวไทย
ในพระบรมราชูปถัมภ์.

รชนีกร เศรษฐ. (2532). โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช. รัศมิ.
อำเภอ. (2551). เอกสารบรรยายสรุปอำเภอรัศมิ. สงขลา : สำนักงานอำเภอรัศมิ จังหวัด
สงขลา. อัดสำเนา.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ : นามมีบุ๊ค
พับลิเคชั่น จำกัด.

วิจิตรา ขอนยาง. (2532). การศึกษาประเพณีจากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน. ปรินญาณินท์ ศศ.ม.
มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

วิไลวงศ์ กฤษณะภูติและคณะ. (2542). การลงแขกกับวิถีชีวิตของคนอีสาน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์
วิมล คำศรี และไพรินทร์ รุยแก้ว. (2540). วัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจชุมชนรอบทะเลสาบ
สงขลา : โครงการสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา กรุงเทพฯ : สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย

เศรษฐพงศ์ คำคง. (2544). ศึกษาประเพณีที่ก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาว
ไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิมในอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา :
มหาวิทยาลัยทักษิณ.

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2529). “ออกปาก-กินวาน” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 18
สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

_____. (2534). “เมืองไทยสู่สมัยวัฒนธรรมเฟื่องฟูและสับสน.” ในงานส่งเสริมศิลปะและ
วัฒนธรรมไทยครั้งที่ 14. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุพัทธา สุภาพ. (2523). สังคมและวัฒนธรรมไทย : ค่านิยม ครอบครัวยุคใหม่ ประเพณี.
กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

_____. (2525). สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัวยุคใหม่ ประเพณี. กรุงเทพฯ :
ไทยวัฒนาพานิช.

สุภาภรณ์ จันทวานิช. (2536). การสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย. กรุงเทพฯ :
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์. (2536). ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
_____. (2548). ประเพณีท้องถิ่นภาคใต้. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

สายทิพย์ นุกุลกิจ. (2533). วรรณคดีเกี่ยวกับขนบประเพณี. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
บางเขน.

อนุমানราชชน, พระยา. (2517). วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ. โดยเสถียร โกเศศ (นามแฝง).

กรุงเทพฯ : คลังวิทยา.

อรุณรักษ์ พ่วงผล. (2537). “พื้นบ้านกาญจนบุรี.” ใน ชีวิตชุดบรรพบุรุษของเรา. กรุงเทพฯ :

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

อานนท์ อากาภิรม. (2525). สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์

เอี่ยม ทองดี. (2538). ข้าว : วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ : มติชน.

บุคลากรกรม

- กะลี๊ะ ชัยคง. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์),ที่บ้านเลขที่ 80 หมู่ที่ 1
ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2552.
- กอบคิด เส้นเต็ม. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์),ที่บ้านเลขที่ 4/4 หมู่ที่ 7
ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552.
- กล่อม ขุนเพชร. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์),ที่บ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 9
ตำบลคูหาใต้ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552.
- กทากร โอรามหลง. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์),ที่บ้านเลขที่ 11/1 หมู่ที่ 2
ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552.
- จิต อ่อนรักษ์. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์),ที่บ้านเลขที่ 97/1 หมู่ที่ 2
ตำบลควนรู อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน 2552.
- เจริญ ไพบุลย์. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์),ที่บ้านเลขที่ 148 หมู่ที่ 5
ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2553.
- จำรอง สุวรรณชิด. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์),ที่บ้านเลขที่ 41/1 หมู่ที่ 4
ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2552.
- ฉ้วน สมถวิล. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์),ที่บ้านเลขที่ 68 หมู่ที่ 3
ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2552.
- ชม ช่วยแก้ว. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์),ที่บ้านเลขที่ 61 หมู่ที่ 5
ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2552.
- ชม ปราบณรงค์. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์),ที่บ้านเลขที่ 61 หมู่ที่ 5
ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน 2552.
- ชุม นังคะมะโน. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์),ที่บ้านเลขที่ 143 หมู่ที่ 4
ตำบลควนรู อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2552.
- ครุณี แก้วมี. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์),ที่บ้านเลขที่ 175/3 หมู่ที่ 14
ตำบลคูหาใต้ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2552.
- คำรง หมัดเห้สะ. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์),ที่บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 12
ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2552.
- ควน โกยญา. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์),ที่บ้านเลขที่ 88/1 หมู่ที่ 3
ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2552.

นิ หลีหมาด. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 55 หมู่ที่ 7

ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2552.

เนียม ขุนเพชร. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 57 หมู่ที่ 9

ตำบลคูหาใต้ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2552.

บุบผา กันแก้ว. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 162 หมู่ที่ 1

ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2553.

บุญเนื่อง สมเชื้อชาติ. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 73/1 หมู่ที่ 5

ตำบลคูหาใต้ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2552.

ปราณี รอดสวัสดิ์. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 50/1 หมู่ที่ 5

ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2552.

ประเวศ จันทะสระ. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 87 หมู่ที่ 5

ตำบลคูหาใต้ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2552.

ประจิด ปานผ่อง. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 99 หมู่ที่ 12

ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2552.

ปิยะนุช คาเลาะหมัด. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 11 หมู่ที่ 2

ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2552.

ปิม ศรีระปะ. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 60 หมู่ที่ 6

ตำบลควนรู อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 12 มกราคม 2552

ไปเราะ สากันหนด. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 33/2

หมู่ที่ 7 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2552.

ฝาคีห๊ะ หมัดห๊ะ. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 12

หมู่ที่ 7 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2552.

พงษ์นรินทร์ หลีหมาด. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 67

หมู่ที่ 7 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2552.

พรหมแก้ว รัตนกุล. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 120/2

หมู่ที่ 1 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2553.

มิด้อ หมัดหลี. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 78 หมู่ที่ 2

ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2552.

ยูหนุด ผลโตดา. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 87 หมู่ที่ 12

ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2552.

- เยื้อง สมถวิล (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 68/1 หมู่ที่ 3
 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2552.
- รน ชูฉางหวาง. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 80/1 หมู่ที่ 1
 ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2552.
- รอมาน หลีหมาด. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 110 หมู่ที่ 7
 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2552.
- ลัทธิ รัดนเกษตร. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 6 หมู่ที่ 5
 ตำบลควนรู อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2552.
- เล็ก คงสม (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 46 หมู่ที่ 4
 ตำบลควนรู อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม 2553.
- ธีรวัตร หลีหมั่น. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 119/1 หมู่ที่ 1
 ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน 2552.
- สนั่น เกอหะ. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 79
 หมู่ที่ 7 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2552.
- สิดิอาสะ เค๊ะหลี. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 34
 หมู่ที่ 7 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2552.
- เสาวนีย์ ศรีบัว. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 73 หมู่ที่ 9
 ตำบลคูหาใต้ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552.
- เส็น พัทธ์คัมพล. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 138 หมู่ที่ 7
 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2552.
- เศรษฐกร ราชนุช. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 58/2 หมู่ที่ 2
 ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2552.
- หวอ ชูฉางหวาง. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 82/1 หมู่ที่ 1
 ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2552.
- หром บิลหมัด. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 1
 ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2552.
- หมัด สัสดี. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 2
 ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552.
- หรน ชูฉางหวาง. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 80/1 หมู่ที่ 1
 ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2552.

- อนันต์ สุวรรณโณ. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 215 หมู่ที่ 14 ตำบลภูหาใต้ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2552.
- เอื้อน นกแก้ว. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 63 หมู่ที่ 4 ตำบลควนรู อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน 2552.
- อิน หลีหิม (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 111/1 หมู่ที่ 1 ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2552.
- อิน ตะเคียน. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 5 หมู่ที่ 7 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2552.
- อาอี๊ยะ เต๊ะหละ. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 187/2 หมู่ที่ 7 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2552.
- อัมล๊ะ หลีหมาด. (ผู้ให้สัมภาษณ์), ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (ผู้สัมภาษณ์), ที่บ้านเลขที่ 55/1 หมู่ที่ 7 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2552.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์

ศึกษาประเพณีออกปากกนิทานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา

วันที่สัมภาษณ์.....

1. ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

1.1 ชื่อ/นามสกุล.....

อายุ.....ปี ศาสนา.....การศึกษา.....

1.2 ภูมิสำเนา อยู่บ้านเลขที่ หมู่ที่ บ้าน.....

ตำบล.....อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา โทร.....

2. ข้อมูลเกี่ยวกับการวิจัย

2.1 ความเป็นมาและวิถีปฏิบัติของประเพณี

1) ประเพณีนี้ในชุมชนมีประวัติความเป็นมาอย่างไร

(ตอนเด็ก ๆ เคยเห็นประเพณีนี้หรือไม่ / ผู้เฒ่าผู้แก่เคยเล่าเกี่ยวกับประเพณีนี้หรือไม่

อย่างไร/ ประเพณีนี้นิยมปฏิบัติกันมากหรือไม่ ทั้งอดีตและปัจจุบัน ช่วงไหนมากกว่ากัน
 ฯลฯ)

THANK YOU

2) ประเพณีนี้ปฏิบัติกันในโอกาสใดบ้างของการทำนา

(ในการทำนามีขั้นตอนอะไรบ้าง ประเพณีนี้ปฏิบัติกันทุกขั้นตอนหรือไม่ / นิยมปฏิบัติกันในขั้นตอนใดมากกว่ากัน หรือใกล้เคียงกัน)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3) ประเพณีนี้มีขั้นตอนในการปฏิบัติอย่างไรบ้าง

(ให้เล่าขั้นตอนอย่างละเอียดตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงสิ้นสุด)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2.2. คุณค่าของประเพณี

1) ประเพณีนี้มีคุณค่าในด้านสังคมและวัฒนธรรมอย่างไรบ้าง

(ประเพณีนี้เกิดผลดีต่อชุมชนอย่างไรบ้าง เช่น ในแง่ความสามัคคี ความมีน้ำใจต่อกัน การพึ่งพากัน ฯลฯ)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2) ประเพณีนี้มีคุณค่าในด้านเศรษฐกิจอย่างไรบ้าง

(ท่านคิดว่าประเพณีนี้มีผลดีหรือไม่ อย่างไร ทั้งที่เป็นผลดีต่อครอบครัว และชุมชน
ท่านคิดว่ามีผลดีทางด้านเศรษฐกิจ อาชีพ ค่าใช้จ่าย อย่างไร ฯลฯ)

2.3 ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประเพณี

1) ประเพณีนี้มีความคลัดคลาเปลี่ยนแปลงอย่างไร

3) มีปัจจัยหรือสาเหตุอะไรบ้างที่ทำให้เกิดการคลี่คลายเปลี่ยนแปลง

(ท่านคิดว่าอะไรบ้างที่เป็นสาเหตุทำให้ประเพณีนี้เปลี่ยนไปจากเดิม)

THANKS

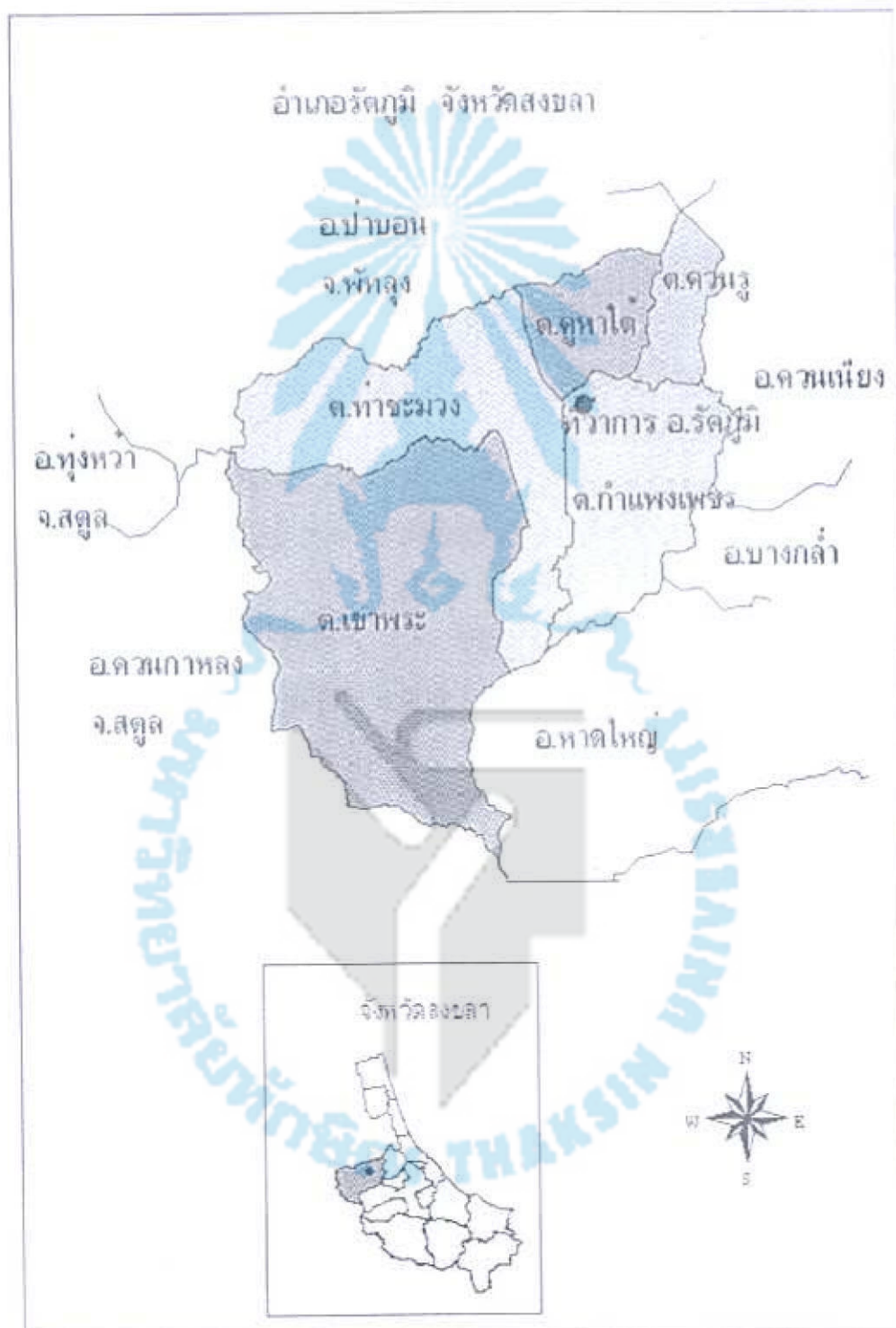

แผนที่จังหวัดสงขลา

ที่มา : ที่ทำการปกครองอำเภอรัตภูมิ , 2551.

แผนที่อำเภอรัตนภูมิ

ที่มา : ที่ทำการปกครองอำเภอรัตนภูมิ , 2551.

ภาคผนวก ค
ภาพการเก็บรวบรวมข้อมูล

ภาพการเก็บข้อมูลออกปากถิ่นวาน

สัมภาษณ์ นายหมืด สัตติ ชาวนาคำบลท่าชะมวง

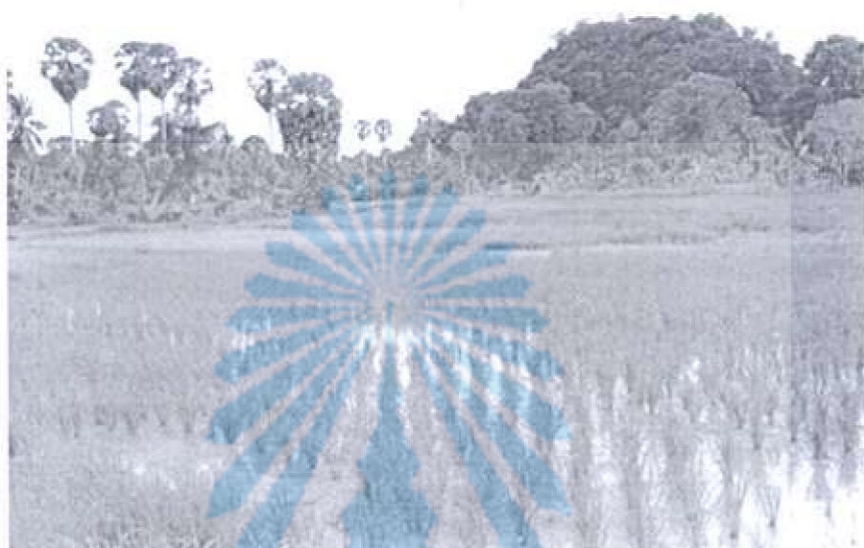
ภาพสัมภาษณ์ชาวบ้านคลองแก้ว ตำบลเขาพระ

ภาพการเตรียมพันธุ์กล้า

ภาพการออกปากหว่านกล้า

ข้าวที่ปักดำกำลังเจริญเติบโตระยะเวลา 1 เดือน

ข้าวนาหว่าน ระยะเวลา 4 เดือน

ภาพออกปากตอนกล้า

ภาพออกปากดำนา

ภาพนาข้าวสุกใกล้จะเก็บเกี่ยว

ภาพออกปากเก็บข้าว โดยใช้กะในการเก็บเกี่ยว

ภาพสัมภาษณ์ชาวบ้านที่กำลังเตรียมขายข้าว

ภาพออกปากชนข้าวเตรียมจำหน่าย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ – ชื่อสกุล	นางขวัญหทัย จิตพิทักษ์
วัน เดือน ปีเกิด	8 กุมภาพันธ์ 2510
สถานที่เกิด	17 หมู่ที่ 6 ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	ธุรกิจส่วนตัว
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	400/9 หมู่ที่ 1 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา รหัสไปรษณีย์ 90180
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2538	หลักสูตร รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สาขาวิชาเอกการบริหารงานบุคคล มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา จังหวัดกรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2553	หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดสงขลา